

SOSYAL BİLİMLERDE AKADEMİK ÇALIŞMALAR II

Editör
Dr. Ömer AYDIN

Sosyal bilimler hayatın tam merkezinden doğan akademik bir disiplindir. İnsanın muhatabı olan her şey ile ilgilenen, inceleyen, araştıran ve bu şekilde gelişmeye, dönüşmeye ve ilerlemeye kapı açan bir alandır. Bu alanda farklı alt disiplinler yer almaktadır. Bu geniş alanda farklı çalışmalarını bir araya getirmek amacı ile ortaya çıkardığımız bu eser; bilim insanları başta olmak üzere, araştırmacılar, öğrenciler ve diğer ilgili tüm taraflara katkı sunmak amacı ile yayınlanmıştır. Kitabın ilk bölümünde yazar Osmanlı Devleti'ndeki güç ilişkileri üzerinden Sened-i İttifak'a dair bir değerlendirme yapmaktadır. İkinci bölümde Yunan milliyetçiliğinin tarihsel arka planı irdelenmiş ve politik yansıma örneği olarak batı Trakya sorununa yer verilmiştir. Sonraki bölümde yazar, akademik literatürde Türk tarih tezi sorunsalını irdelemiştir. Dördüncü bölümde ise demokrasi ve medya ilişkisinin bir eleştirisi olarak "Dijital Çağda Özgürlük Yanılgısı" adlı bölüme yer verilmiştir. Son bölümde siyasal bilimler ve uluslararası ilişkiler alanında sayısal malzeme kullanımı değerlendirilmiştir. Kitap farklı konularda farklı yazarlar tarafından ortaya çıkarılmış ve literatüre katkı sunma amacı taşıyan bir yayın olarak okurların değerlendirmesine sunulmuştur.

www.izmirakademi.org

Yayınevi | Akademik Dergiler | STK
Akademik Etkinlikler | Proje | Eğitim

@izmirakademidernegi @35izmirakademi @izmirakademidernegi

İZMİR AKADEMİ
DERNEĞİ

ISBN: 978-605-71029-1-1

Sosyal Bilimlerde Akademik Çalışmalar II

Editör: Dr. Ömer AYDIN

SOSYAL BİLİMLERDE AKADEMİK ÇALIŞMALAR II

Editör
Dr. Ömer AYDIN

İZMİR AKADEMİ
DERNEĞİ

SOSYAL BİLİMLERDE AKADEMİK ÇALIŞMALAR II

**Editör
Dr. Ömer AYDIN**

**İZMİR AKADEMİ
DERNEĞİ**

SOSYAL BİLİMLERDE AKADEMİK ÇALIŞMALAR II

EDİTÖR : DR. ÖMER AYDIN
ORCID : 0000-0002-7137-4881
ISBN : 978-605-71029-1-1

©Copyright 2021, İZMİR AKADEMİ DERNEĞİ. SERTİFİKA NO: 51876

Bu baskının bütün hakları İzmir Akademi Derneği'ne aittir. Yayınevinin yazılı izni olmaksızın, kitabın tümünün veya bir kısmının elektronik, mekanik ya da fotokopi yoluyla basımı, yayımı, çoğaltımı ve dağıtımı yapılamaz.

İzmir Akademi Derneği, 2021 yılından itibaren ulusal ve uluslararası düzeyde düzenli olarak faaliyet yürütmeye başlamıştır.

GENEL YAYIN YÖNETMENİ : Ömer AYDIN –omeraydin35@gmail.com

REDAKSİYON : Emel AYDIN
SAYFA TASARIMI : Dr. Ömer AYDIN
KAPAK TASARIMI : grafiklite (<https://bionluk.com/grafikalite>)

KÜTÜPHANE BİLGİ KARTI:

Ömer AYDIN
Sosyal Bilimlerde Akademik Çalışmalar II / Ömer Aydın
1. Basım. VI + 126 s. 16x24 cm. Kaynakça var, dizin yok.
E-ISBN: 978-605-71029-1-1
1. Sened-i İttifak 2. Osmanlı Devleti 3. Yunan Milliyetçiliği 4. Türk Tarih Tezi 5. Dijital Çağda Özgürlük 6. Sayısal Malzeme

YAYIN YERİ : İzmir
YAYIN TARİHİ : Ekim 2021
E-ISBN : 978-605-71029-1-1

GENEL DAĞITIM

Dağıtım : İzmir Akademi Derneği (Sertifika No: 51876)
Adres : Büyükkale Mahallesi Kerimoğlu Sokak No:40-2 Tire/İZMİR
Email : izmirakademidernegi@gmail.com, info@izmirakademi.org
Telefon : +90 555 597 19 84
Web : www.izmirakademi.org

**İZMİR AKADEMİ
DERNEĞİ**

BÖLÜMLER ve BÖLÜM YAZARLARI

1. BÖLÜM

Osmanlı Devleti'ndeki Güç İlişkileri Üzerinden Sened-i İttifak'a Dair Bir
Değerlendirme
Yunus Emre ÖZKUL

2. BÖLÜM

Yunan Milliyetçiliğinin Tarihsel Arka Planı ve Politik Yansıma Örneği Olarak
Batı Trakya Sorunu
Erdem EREN

3. BÖLÜM

Akademik Literatürde Türk Tarih Tezi
Sorunsalı
Yunus Emre ÖZKUL

4. BÖLÜM

Demokrasi ve Medya İlişkisinin Bir Eleştirisi "Dijital Çağda Özgürlük Yanılgısı"
Ezgi Gül CEYHAN

5. BÖLÜM

Siyasal Bilimler ve Uluslararası İlişkiler Alanında Sayısal Malzeme
Kullanımı
Abdullah MANAZ

HAKEM ve BİLİM KURULU

EDİTÖR

Dr. Ömer AYDIN

Manisa Celal Bayar Üniversitesi

ORCID: 0000-0002-7137-4881

HAKEM VE BİLİM KURULU

Prof. Dr. Ahmet ÖZEN
Dokuz Eylül Üniversitesi

Doç. Dr. Selim ŞANLISOY
Dokuz Eylül Üniversitesi

Prof. Dr. İsmail KÜÇÜKAKSOY
Kütahya Dumlupınar Üniversitesi

Doç. Dr. Serdar YAY
Süleyman Demirel Üniversitesi

Prof. Dr. Oya DAĞLAR MACAR
İstanbul Ticaret Üniversitesi

Doç. Dr. Üzeyir AYDIN
Dokuz Eylül Üniversitesi

Doç. Dr. Ekmel GEÇER
Sağlık Bilimleri Üniversitesi

Dr. Öğr. Üyesi Barış KANDEĞER
Van Yüzüncü Yıl Üniversitesi

Doç. Dr. Filiz ÇOBAN ORAN
Çanakkale Onsekiz Mart Üniversitesi

Dr. Öğr. Üyesi Berk ÇAYCI
İstanbul Ticaret Üniversitesi

Doç. Dr. Gürbüz ÖZDEMİR
Çankırı Karatekin Üniversitesi

Dr. Öğr. Üyesi İbrahim ÇEMBERLİTAŞ
Van Yüzüncü Yıl Üniversitesi

Doç. Dr. Hasan Taner KERİMOĞLU
Dokuz Eylül Üniversitesi

Dr. Ahmet GÜLEN
Dokuz Eylül Üniversitesi

Doç. Dr. Hüseyin Naci BAYRAÇ
Eskişehir Osmangazi Üniversitesi

Dr. Çağdaş CENGİZ
Dokuz Eylül Üniversitesi

Doç. Dr. İlknur TÜRE
Muğla Sıtkı Koçman Üniversitesi

Dr. Erdi KUTLU
Bağımsız Araştırmacı

Doç. Dr. Mehmet Akif DESTEK
Gaziantep Üniversitesi

Dr. Metin MENEKŞE
Muğla Sıtkı Koçman Üniversitesi

Doç. Dr. Melissa Nihal CAGLE
Dokuz Eylül Üniversitesi

Dr. Muhammet DAMAR
Dokuz Eylül Üniversitesi

Doç. Dr. Murat ATİK
Milli Savunma Üniversitesi

Dr. Nuh Ekrem YILDIRIM
Akdeniz Üniversitesi

Doç. Dr. Murat BERBEROĞLU
Artvin Çoruh Üniversitesi

Dr. Selin COŞKUN
Manisa Celal Bayar Üniversitesi

Doç. Dr. Murat TOZAN
Ege Üniversitesi

Dr. Sevim Ceylan DUMANOĞLU
Kahramanmaraş Sütçü İmam Üniversitesi

ÖNSÖZ

Sosyal bilimler hayatın tam merkezinden doğan akademik bir disiplindir. İnsanın muhatabı olan her şey ile ilgilenen, inceleyen, araştıran ve bu şekilde gelişmeye, dönüşmeye ve ilerlemeye kapı açan bir alandır. Bu alanda farklı alt disiplinler yer almaktadır. Bu geniş alanda farklı çalışmaları bir araya getirmek amacı ile ortaya çıkardığımız bu eser; bilim insanları başta olmak üzere, araştırmacılar, öğrenciler ve diğer ilgili tüm taraflara katkı sunmak amacı ile yayınlanmıştır. Kitabın ilk bölümünde yazar Osmanlı Devleti'ndeki güç ilişkileri üzerinden Sened-i İttifak'a dair bir değerlendirme yapmaktadır. İkinci bölümde Yunan milliyetçiliğinin tarihsel arka planı irdelenmiş ve politik yansıma örneği olarak batı Trakya sorununa yer verilmiştir. Sonraki bölümde yazar, akademik literatürde Türk tarih tezi sorunsalını irdelenmiştir. Dördüncü bölümde ise demokrasi ve medya ilişkisinin bir eleştirisi olarak "Dijital Çağda Özgürlük Yanılgısı" adlı bölüme yer verilmiştir. Son bölümde siyasal bilimler ve uluslararası ilişkiler alanında sayısal malzeme kullanımı değerlendirilmiştir. Kitap farklı konularda farklı yazarlar tarafından ortaya çıkarılmış ve literatüre katkı sunma amacı taşıyan bir yayın olarak okurların değerlendirmesine sunulmuştur.

Dr. Ömer AYDIN
Editör

İÇİNDEKİLER

Başlık/Yazar	Sayfa
<i>Osmanlı Devleti'ndeki Güç İlişkileri Üzerinden Sened-i İttifak'a Dair Bir Değerlendirme</i> Yunus Emre ÖZKUL	1
<i>Yunan Milliyetçiliğinin Tarihsel Arka Planı ve Politik Yansıma Örneği Olarak Batı Trakya Sorunu</i> Erdem EREN	33
<i>Akademik Literatürde Türk Tarih Tezi Sorunsalı</i> Yunus Emre ÖZKUL	57
<i>Demokrasi ve Medya İlişkisinin Bir Eleştirisi "Dijital Çağda Özgürlük Yanılgısı"</i> Ezgi Gül CEYHAN	89
<i>Siyasal Bilimler ve Uluslararası İlişkiler Alanında Sayısal Malzeme Kullanımı</i> Abdullah MANAZ	111

Osmanlı Devleti'ndeki Güç İlişkileri Üzerinden Sened-i İttifak'a Dair Bir Değerlendirme¹

Yunus Emre ÖZKUL

- ❖ **Kurum Bilgisi:** Mersin Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Mersin, Türkiye
Milli Eğitim Bakanlığı, Mersin Mehmet Adnan Özçelik Anadolu Lisesi, Mersin, Türkiye
- ❖ **ORCID:** 0000-0002-5915-0770
- ❖ **Mail:** efemerid33@gmail.com

¹ Bu çalışma İzmir Sosyal Bilimler Dergisi'nin 2021 yılı 3. Cilt 1. sayısında yayınlanmıştır.

GİRİŞ

Osmanlı Devleti, sadece tarih disiplinine değil, siyaset bilimi, kamu yönetimi, uluslararası ilişkiler ve anayasa hukuku gibi disiplinlere de geniş bir malzeme sunmaktadır. Özellikle yönetsel yapının içindeki iktidar ilişkileri ya da iktidarın yapısı ve doğası, iktidar içindeki güç dengeleri ve bu gücün zamana ve değişen koşullara bağlı olarak farklı kurumlar ya da aktörler üzerinde birikmesi, söz konusu disiplinlerin ilgisini çekmektedir. Bununla birlikte Osmanlı Tarihi üzerine uzmanlaşmış çoğu akademisyen, Osmanlı Devleti'ndeki iktidar kavramını -merkezî iktidar ve yerel iktidar ayrımı biçiminde- oldukça basitleştirerek açıklama eğilimindedir. Bu basitleştirme yapılırken iktidar, çoğu durumda egemenlik kavramıyla da karıştırılmaktadır.

İktidar, bir bireyin ya da topluluğun, diğer insanları yönetme ve/veya yönlendirme gücü olduğu gibi, aynı zamanda bu gücü elinde bulunduran otoritedir. İktidar konusunda postyapısalcı yaklaşımın temsilcisi olarak kabul edilen Fransız düşünür Foucault, teorik açıdan iktidar kavramıyla ilgili en ciddi sorunlardan birinin “güç” kavramı ile olan yakınlığı olduğu görüşündedir ve iktidar kavramının güç ilişkileri içerisinde ele alınması gerektiğini belirtmektedir (Foucault, 1993: 94). Daha somut bir kavram olan güç, çoğu durumda iktidar kavramının yerine kullanılmaktadır. Ancak iktidar, gücü kontrol edebilme yetisini de bünyesinde barındırmaktadır. Dolayısıyla iktidarın zayıflaması, gücün ya da güç merkezlerinin toplum içinde serbest hareket etmesine ve gerektiğinde iktidarı yönlendirebilmesine yol açmaktadır. Toplumsal ilişkide iktidar, bir kişinin başkalarından, buyruklarına uymalarını talep etme hakkına sahip olduğu duruma karşılık gelmektedir. Bu hakkı yaratan ve veren ise ilişkinin içinde kurulduğu norm ve değerler sistemidir. Buyurma hakkı genellikle güç ile donatılır ama iktidarsız güçler olabildiği gibi, güçsüz iktidarlar da vardır. İktidar olmayan odaklara, zorlama veya saygınlığa dayanan güç ile itaat sağlanabilmektedir (Bayram, 2003: 35-36). Buradan hareketle Osmanlı Devleti'nde padişah, çoğu durumda iktidarın değil ama egemenliğin biricik temsilcisi olarak görünmektedir. Zira egemenlik, devlet-toplum ilişkisinden ve bu ilişkinin geleneksel formundan doğan mutlak gücü temsil etmektedir.

Padişahın egemenliğinin, tanrısal ya da geleneksel meşruiyet kaynaklarına rağmen devletin yönetsel aygıtları ve iktidar alanları, çoğu durumda farklı kurumsal güç merkezlerinin bünyesinde toplanmıştır. Osmanlı Devleti'nde iktidar alanının farklı kurum ve aktörler tarafından paylaşılması,

Foucault'nun iktidar kavramsallaştırmasını hatırlatmaktadır. Foucault, devleti tek bir iktidar alanı olarak görmek yerine, tıpkı diğer alanlarda olduğu gibi çoklu ve çoğu durumda birbiriyle çelişen iktidar ilişkileri alanı olarak görmeyi tercih etmektedir (Foucault, 2002: 43-44).

Osmanlı Devleti'nde iktidar ve güç ilişkilerinin bu kaygan ve değişken yapısı, şüphesiz devletin içinde bulunduğu koşullara bağlı olarak da şekillenmiştir. Ancak gücün ve buna bağlı olarak iktidar kavramının farklı kurum ve aktörler üzerinde birikmesi Osmanlı geleneksel sisteminin ürettiği bir sonuç olarak görünmektedir. Bu açıdan Sened-i İttifak, Niyazi Berkes'in ifadesiyle "*eski Osmanlı sisteminin kapanışının başlangıcı*" (Berkes, 2018: 145) olarak kabul edilebilir. Zira Sened-i İttifak olayı Osmanlı Devleti'nin geleneksel sistemindeki güç ve iktidar çelişkilerinin hem zirvesi hem de son perdesidir.

Osmanlı Devleti'nin yönetimindeki güç ve iktidar karmaşasını görünür kılması açısından Sened-i İttifak, bu alanda araştırma yapmak isteyenlere oldukça fazla miktarda veri sunmaktadır. 19. yüzyılın hemen başında *merkezî iktidarı* temsil eden cephe, *yerel iktidar* unsurlarıyla anlaşma yoluna gitmek zorunda kalmış ve bu konuda oluşan literatür, taraflar arasındaki anlaşmayı, merkezî iktidarın ne derece zayıflamış olduğunun göstergesi olarak sunmuştur. Varılan bu sonuç, haksız olmamakla birlikte merkezî iktidarın konsolide olduğu ön kabulüne dayanmaktadır. Foucault'nun dediği gibi; "*İktidar dolaşımında olan ve zincir biçiminde işleyen bir şey olarak çözümlenmelidir. Şu ya da bu olarak belirlenemeyen iktidar, hiçbir zaman belli bir kesimin elindedir denemez. İktidarın varlığı, onun nasıl bir ilişkiler ağı içerisinde yer aldığı netleştirildiğinde doğru olarak ortaya konabilir*" (Foucault, 2002: 43). Sened-i İttifak'ın imzalandığı dönemde olduğu gibi, Osmanlı tarihinde çoğu durumda merkezî iktidar, parçalanmış güç ilişkileri tarafından oluşmuş bir yapıya sahiptir.² Ancak iktidarı paylaşan birden fazla gücün bulunması, her durumda bir karmaşanın yaşandığı anlamına da gelmemelidir. Zira merkezî iktidarı paylaşan bu güç odaklarından biri, çoğu durumda yönetsel erkin kontrolünü domine ederek devlette istikrarın devamını sağlamıştır. Buna karşılık Sened-i İttifak'ı ortaya çıkaran koşullarda böyle bir durum söz konusu değildir. Merkezî iktidarın kontrolüne talip olan

² Osmanlı Devleti'nde egemenliğin sahibi olan Padişah, devletin tarihinin büyük bir bölümünde iktidarı, belirli güç odakları vasıtasıyla ya da bu odaklarla birlikte kullanmak durumunda kalmıştır. Bu güç odakları zamana ve koşullara göre değişiklik gösterebilmiştir. Bir dönem Vezir-i Âzam, diğer bir dönem Divan-Hümayun kurumsal bir güç olarak iktidarı yönlendirirken, başka dönemlerde Yeniçeriler ya da Ulema, devlet içerisinde güç merkezi haline gelerek iktidar içerisinde belirleyici bir konum elde etmişlerdir.

unsurlardan hiçbirini, konumunu diğerlerine kabul ettiremediği için istikrarsız bir ortam oluşmuştur. Dolayısıyla bu sözleşme, merkezdeki taraflardan birinin diğerlerine karşı yerel güç unsurlarıyla ittifak kurarak üstünlük kurma çabası olarak değerlendirilmelidir. Ancak olgunun bu çerçevede sağlıklı bir şekilde incelenebilmesi için Osmanlı klasik döneminde iktidar dengelerinde yaşanan değişimlere de bakmak gerekmektedir.

Sened-i İttifak örneklemeyle Osmanlı iktidar yapısı ve güç ilişkilerini anlamak üzerine odaklanılan bu çalışmada, temel materyal olarak kitaplar, makaleler ve akademik tezler kullanılmıştır. İncelemeyi yaparken kaynaklar, çeşitli açılardan sınıflandırılmıştır. Birincisi; Osmanlı iktidar yapısı ile çalışmada örneklem olarak alınan Sened-i İttifak üzerine yoğunlaşan kaynaklar arasında yapılan bir sınıflandırma, ikincisi ise; Sened-i İttifak'a dair farklı değerlendirmeler ve bakış açılarına yönelik yapılan sınıflandırmadır. Bu çalışmada nitel araştırma yöntemi tercih edilmiş ve veri toplama teknikleri sayesinde çalışmamız şekillenmiştir. Verilerin ortaya çıkması ve birikmesi bağlamında Osmanlı iktidar yapısı, burada yer alan güç ilişkileri ve Sened-i İttifak ile alakalı yayınlar tespit edilmiştir. Analiz süreci, dört aşamalı olarak planlanmıştır. İlk iki aşamada elde edilen veriler sınıflandırılarak araştırmanın tematik alanları belirlenmiş ve verilere dayalı betimsel analiz yapılarak ortaya çıkan bulguların, daha önce belirlenen tematik alanlarla ilişkilendirilmesi sağlanmıştır. Üçüncü aşama olan içerik analizinde ise değişkenler arasındaki ilişki daha ayrıntılı bir analize tabi tutulmuş ve daha önce elde edilen bulgularla bunlar temellendirilmiştir. Son aşamada, analitik yorumlama yapılmıştır. Burada elde edilen sonuçlar, literatürle birlikte karşılaştırılarak tartışılmıştır. Bu çalışmada etik kurul izini ve/veya yasal/özel izin alınmasını gerektirecek bir husus bulunmamaktadır.

OSMANLI DEVLETİ'NDE KLASİK DÖNEM İKTİDAR VE GÜÇ İLİŞKİLERİ

Osmanlı Devleti'nin kuruluş zamanlarına dair oldukça az sayıda belge bulunduğu için, yönetsel gücün tam olarak nasıl kullanıldığı bilinmemektedir. Ancak nicelik ve nitelik açısından az olan bu belgeler yine de küçük ipuçları sunmakta ve bu konuda bir bakış açısının şekillenmesine yardımcı olmaktadır. Türkmen ve göçebe aşiretlerini Bizans sınırında örgütleyen Osman Bey'in, kurmuş olduğu bu yeni organizasyonun mutlak lideri olduğu kesindir. Osmanlı'nın henüz yeni kurumsallaşmaya başladığı bu dönemlerde Bey, yönetsel gücün biricik temsilcisi olarak görünmektedir (Köprülü, 1972: 179).

Devletin kurulma ve kurumsallaşma dönemlerini ifade eden 14. ve 15. yüzyıllarda Bey'in (bir başka ifadeyle padişahın) mutlak iktidarına en büyük tehdidin kendi aile fertlerinden geldiği bilinmektedir. Hatta bu nedenle I. Murat ve I. Bayezid kardeşlerini ortadan kaldırmış ve Fuat Köprülü'nün ifadesiyle padişah, "*hâkimiyetini taksim etmemiştir*" (Köprülü, 1972: 179).

Osmanlı Devleti'nde 15. yüzyılın ilk yarısında, padişahın mutlak iktidarını tehdit eden başka bir güç merkezi kurumsallaşmaya başlamıştır. "Vekil-i mutlak" olarak nitelendirilen bu güç, yani vezirlik makamı, aslında ilk olarak Orhan Bey döneminde kurulmasına rağmen, 14. yüzyıl sonlarında kurumsal bir yapıya dönüşmeye başlamıştır. Bu makamı Fatih dönemine kadar domine eden Çandarlı ailesi, siyasi bunalımların da etkisiyle padişahın yanında gerçek bir iktidar ortağı haline gelmiştir. Çandarlı ailesinin devlet içerisinde ürkütücü bir iktidar ortağına dönüşmesi, "Vezîr-i Âzam" makamından alınan gücün yanı sıra, bir Türkmen aşireti olarak toplumsal meşruiyet kaynaklarının güçlü olmasından kaynaklanmaktadır. Fatih Sultan Mehmet, merkeziyetçi bir hükümdar olarak önce iktidarı paylaşmak zorunda kaldığı Çandarlı ailesini yönetsel yapı içerisinde tasfiye etmiş (Mumcu, 2007: 57), ardından da mutlak iktidarını tehdit eden kendi ailesi için çıkardığı kanunname ile "kardeş katli"ni meşru bir zemine oturtmuştur (İnalçık, 2019a: 233).

Osmanlı Devleti'nde Divan-ı Hümayun da belirli bir dönem padişahın mutlak iktidarını paylaşmak zorunda kaldığı güç merkezlerinden birini oluşturmuştur. Tarih araştırmacıları tarafından Osmanlı merkez bürokrasisinin temeli kabul edilen Divan-ı Hümayun teşkilatı 17. yüzyılın ortalarına kadar etkinliğini ve etkililiğini devam ettirmiştir. Bu dönemden sonra kurumsal olarak yapısı ve çalışma düzeni bozulmaya başlayan Divan, güçlü konumunu yitirmiştir (Mumcu, 1986: 21). Divan-ı Hümayun'un farklı tanımları olsa da genel kabul, Divan'ın yüksek dereceden devlet bürokrasisinin haftanın belirli günlerinde toplandığı, yürütme ve yargı gücünün yanında kanun hazırlama yetkisine de sahip bir kurul olduğudur. Orhan Bey döneminde vezirlik makamının oluşturulmasıyla birlikte güçlenmeye başlayan Divan, Fatih döneminde merkezileşmenin de etkisiyle gücünü artırmıştır. Ancak Mumcu'nun da belirttiği gibi Divan-ı Hümayun'un

yapısı, işleyiş biçimi ve karar alma mekanizması bu konudaki yetersiz belgeler nedeniyle tam manasıyla aydınlatılamamaktadır.³

Osmanlı devlet organizasyonu içerisinde Vezîr-i Âzam'ın siyasal otoritesiyle Divan-ı Hümayun'un kurumsal gücü arasında mutlak bir çelişki göze çarpmaktadır. Zira birinin gücünü artırması diğ erinin zayıflamasına yol açmıştır. Örneğin Mumcu'ya göre Divan-ı Hümayun, Fatih döneminde gelişimini tamamlamış ve tam olarak kurumsal bir yapıya kavuşmuştur (Mumcu, 1986: 21). Öte taraftan Fatih, ulema dışındaki önemli askeri sınıf üyelerini devşirmelerden seçerek, Çandarlı ailesi tarafından çok güçlendirilen Vezîr-i Âzam makamını kendine bağlamış ve siyasal gücü tamamıyla merkezileştirmiştir (Mumcu, 1986: 28). Bu, güçlü bir Divan-ı Hümayun'un ama bunun yanında eskiye oranla gücünü yitirmiş bir Vezîr-i Âzam makamının başladığı süreç olmuştur. 17. yüzyılın ortalarında birtakım iç ve dış siyasi etkilerle padişahın en azından siyasi bir karakter olarak zayıflaması, Divan-ı Hümayun'un da yozlaşmasına yol açmış ve böylece siyasal ve yönetsel gücün Padişah divanından Vezîr-i Âzam'ın kendi divanı olan İkinci Divanı'na kaymasına neden olmuştur.⁴ Ancak 17. yüzyılda merkezî iktidar içerisinde güç kazanan bir diğ er unsur ilmiye sınıfı ve bunu temsil eden şeyhülislamdır. Hüseyin Yılmaz, makalesinde bu iki ağırlık merkezi arasındaki iktidar mücadelesini aydınlatıcı bir şekilde yansıtmaktadır.⁵

³ “Divan-ı Hümayun'da zabıt tutulmadığı için defterlerin ve evrakın incelenmesi de karar sürecinin nasıl oluştuğunu bize göstermemektedir.” Mumcu, 1986: 8.

⁴ Ali Akyıldız da bu hususta benzer bir tespitte bulunuyor: “Bilindiği gibi devletin ilk zamanlarında hergün toplanan divan, önce haftada dört, daha sonra iki, XVIII. Yüzyılın ilk yarısından itibaren de üç ayda bir güne indirilmiştir...Divanın bu suretle önemini kaybetmesine paralel bir şekilde hükümet işleri, tedrici olarak sadrazam sarayına, onun ikinci divanına kaymış ve Babıali önem kazanmaya başlamıştı.” Akyıldız, 1992: 2. Hüseyin Yılmaz, Vezîr-i Âzam'ın yükselişini ya da iktidarda ağırlık merkezinin İkinci Divanı'na kaymasını farklı yorumlamaktadır. Yılmaz'a göre Padişah bu iktidar devrini bilerek ve isteyerek yapmış, bu sayede yeniçerilerin merkezinde olduğu muhalefetle kendi makamı arasında bir tampon oluşturmuştur. “Saltanat erkinin yüksek memurlara devredilmesi, padişahları muhalefetle şahsen yüzleşmekten korurken, özellikle yeniçerilik gibi kurumların öncülük ettiği muhalefete de padişaha meydan okumaksızın hükümet gücünü sınırlama imkanı vermiştir. Muhalefetle hükümetin anlaşmazlığa düştüğü birçok durumda, padişahlar taraflar arasında aracılık etmeye çalışmışlar ve bunu yaparken de genellikle açıktan taraf tutmamaya özen göstermişlerdir.” Yılmaz, 2008: 9.

⁵ 18. yüzyılın hemen başında Vezîr-i Âzamlık makamını işgal eden Çorlulu Ali Paşa, şeyhülislam olan Paşmacı zade Ali Efendi'nin iktidar içindeki ağırlığını şu sözlerle eleştirmiştir: “Mademki şeyhülislam teveccüh-i hümayununuzla selefden ziyade istiklale mazhardır, bu kulları idare-i umur ve hizmete kadir değilim.” Hüseyin Yılmaz'a göre vezir-i azamın “şeyhülislamın üstünlüğüne karşı duyduğu kişisel kını bir yana, vezir-i azamı direnmeye sevk eden sorun bu iki makama ait yetkileri ayıran çizginin bulanıklaşmasına karşı olan meşru itirazdır.” Yılmaz, 2008: 9.

Veẗir-i Âzam, Osmanlı iktidar dengesinde ağırlık merkezlerinden biri olarak güçlü konumunu II. Mahmut dönemindeki merkezileşme hareketine kadar korumuştur. Ancak bu süreçte Veẗir-i Âzam'ı padişahın mutlak gücüne karşı merkezdeki tek dengeleyici aktör olarak sunmak hata olacaktır. Zira, 17. yüzyılda Osmanlı iktidar yapısı üzerinde yönetsel gücü şekillendiren *baskı grupları* da güçlenmiştir. Bu gruplardan biri ilmiye sınıfı, diğeri ise yeniçerilerdir. Bu iki unsur, çoğu durumda yönetsel yapıdaki istikrarsızlıktan beslenmiş ve II. Mahmut dönemine kadar iktidar üzerindeki belirleyici konumlarını muhafaza etmeyi başarmıştır.

Merkezî iktidardaki istikrarsızlığın yanında yerelde de güçlü hanedanların varlığı dikkat çekmektedir. Ayan adı verilen söz konusu yerel güçlerin yükselişi aslında 17. ve 18. yüzyıl boyunca devam etmiş, 19. yüzyıla girildiğinde ise doruk noktasına ulaşmıştır. Ayanlık, 17. yüzyılda bozulan devlet otoritesi nedeniyle merkezî iktidarın, yerel ileri gelen ailelerden güç devşirmesi yoluyla ortaya çıkmıştır. İktidar çoğu durumda bu yerel güç unsurlarının meşruiyet zeminini onlara resmî unvanlar ve görevler vererek oluşturmuştur. Örneğin 18. yüzyılda Anadolu'da yer alan ayanlardan Manisa ve çevresinde Karaosmanoğulları, Bozok'ta Çapanoğulları, Kayseri'de Kalaycıoğulları, Emirağazadeler ve Zennecizadeler, Ankara'da Müdderiszadeler ve Nakkaşzadeler, Konya'da Gaffarzadeler ve Mühürdarzadeler, Bilecik'te ise Kalyoncu Ali ailesi nüfuzlarını mütesellimlik yoluyla oluşturmuşlardır (İnalçık, 2019b: 76). Ayanlar, 18. yüzyıl boyunca özellikle Rumeli ve Anadolu'da büyük bir güce ulaşmalarına rağmen, birleşik bir siyasal güç ya da sınıfı temsil etmemişlerdir (Berkes, 2018: 137). Dolayısıyla merkezî iktidarın karşısında organize ve yekpare bir gücün bulunmadığı gözden kaçırılmamalıdır. Buna karşılık, merkezî yapının da dağınık bir görüntü sergilemesi ayanların, güçlü olduğu izlenimini uyandırır da aslında bunun böyle olmadığı II. Mahmut'un iktidarını sağlamlaştırmasından sonra girişeceği merkezileşme ile ortaya çıkmıştır.

MERKEZÎ İKTİDARDA GÜÇ İLİŞKİLERİ VE SENED-İ İTTİFAK

Sened-i İttifak, Osmanlı iktidar yapısındaki karmaşık ilişkiler ağının anlaşılması açısından oldukça önemli bir değer taşımaktadır. Ancak araştırmacılar ısrarla Türk demokrasi ve anayasacılık hareketleri ekseninde konuyu ele almaktadır. Halbuki bu olay, anayasacılık bağlamında

değerlendirildiğinde hak ettiği önemi yitirmektedir. Zira, Sened-i İttifak bu yönüyle tamamen başarısız bir girişim olarak sınırlı etkilere sahip olmuştur.

19. yüzyıla girildiğinde Osmanlı merkezî iktidar yapısında istikrarsızlığın zirve yaptığı görülmektedir. III. Selim'in iktidar dengelerini gözetmeksizin giriştiği reformlar, onun düşüşüne zemin hazırlamıştır.⁶ III. Selim'in devrilmesinin ardından yeniçeriler, merkezî iktidarda temel güç haline gelmiş ve IV. Mustafa'yı tahta çıkarmıştır. Ancak kısa bir süre sonra Rusçuk ayanı Alemdar Mustafa Paşa, merkezdeki eski reformcuların da desteğiyle İstanbul'a hâkim olmuş ve IV. Mustafa'yı tahttan indirerek III. Selim reformlarını desteklediği bilinen II. Mahmut'u tahta çıkarmıştır. Yaşanan bu iktidar mücadelesinin ardından padişah II. Mahmut, kendisini iktidara taşıyan ve yeniçerilerin merkezdeki güçlü konumunu geriletken Alemdar Mustafa Paşa'nın "diktatörlüğünü" kabullenmek durumunda kalmıştır (İnalçık, 1964: 603).

Alemdar Mustafa Paşa, yaklaşık dört ay süren Vezîr-i Âzamlığı sırasında merkezî iktidarı kendi otoritesi etrafında güçlendirmek istemiş ve temel hedefinde yeniçeriler olduğu için, bu grubun iktidar mücadelesinde elde ettiği mevzileri geriletmeye çabalamıştır. Önce III. Selim'in yarıda kalan askeri reformunu yeniden diriltmek adına Sekban-ı Cedit adında merkezde yeni bir askeri güç yaratmaya çalışmış, ardından ayanları İstanbul'a davet ederek onların desteğini kazanmayı ummuştur. Yerel iktidarlara temsil eden ayanlar, merkezî iktidara güvenmedikleri için İstanbul'a askerî kuvvetleriyle birlikte gelmişler ancak en güçlü ayanlar arasında sayılan Tepedelenli Ali Paşa ve Kavalalı Mehmet Ali Paşa askerleriyle bile olsa bu davete icabet etmekten imtina etmişlerdir. Ayanlarla Alemdar Mustafa Paşa arasında gerçekleştirilen toplantılar neticesinde alınan kararlar "Sened-i İttifak" adıyla bir protokole bağlanmıştır. Ancak anlaşıldığı kadarıyla bu protokolü sadece dört ayan imzalamış⁷, diğer ayanlar kendi bağımsızlıklarının sınırlanacağı endişesiyle memleketlerine dönmüşlerdir (Shaw ve Shaw, 1983: 27).

Sened-i İttifak, 19. yüzyılın başlangıcında Osmanlı iktidar yapısını oluşturan ağırlık merkezlerinden birinin (Sadrâzam Alemdar Mustafa Paşa'nın), siyasal ve yönetsel gücünü diğerlerine (padişah ve yeniçerilere)

⁶ Findley de benzer fikirlere sahiptir. "*Selim'in talihsizliği, bu dönüşüme yeterli iç ve dış destek olmaksızın girişmiş olmasıydı.*" Findley, 2019: 34.

⁷ Ali Akyıldız'ın yayınladığı Sened-i İttifak suretinde, Ayanlardan sadece Cebbarzade Süleyman, Karaosmanzade Hacı Ömer, Sirozi İsmail ve Çirimen Mutasarrıfı Mustafa'nın imzası bulunmaktadır. Bkz. Akyıldız, 1998: 222. Ahmet Cevdet Paşa'nın yer verdiği Sened-i İttifak suretinde de aynı isimler bulunmaktadır. Bkz. Ahmet Cevdet Paşa, 1891: 282.

kabul ettirme çabasıdır. Okuduğunuz çalışmanın temel hipotezini teşkil eden bu cümle, bazı tarihçiler tarafından da -kısmen- desteklenmektedir. Örneğin, Sina Akşin, “... *Sened-i İttifak daha somut olarak ayanların örgütlenmesi, aynı zamanda yeniçerilere karşı bir silah olarak da düşünülmüştü. Bir yeniçeri isyanı çıktığında, ayanlar İstanbul’a gelip ‘Vaka-yı Hayriye’yi gerçekleştireceklerdi* (Akşin, 1992: 119)” demektedir. Halil İncalcık ise *Sened-i İttifak’ın imzalanmasına yol açan siyasi gelişmeleri “... siyasi bakımdan imparatorluk içinde teşkilatlı gerçek kuvvetlerin, yani ocak, ulema ve taşrada hâkim ayanın, devletin karar verme yetkilerini fiilen ele geçirme mücadelesi şeklinde yorumlamak mümkündür.* (İncalcık, 1964: 603)” şeklinde değerlendirmektedir. Ancak her iki yaklaşım, güçlü bir tahlile dayanmakla birlikte iktidar mücadelesinin merkezine “baskı gruplarını” yerleştirmiş ve Padişahla Sadrâzamı bütüncül bir güç varsayarak merkezî iktidarı monoblok bir yapı olarak kabul etmişlerdir. Oysaki *Sened-i İttifak’ın kabul edilmesi sürecinde Padişah ve Sadrâzam’ın otoriteleri arasında da mutlak bir çelişki söz konusudur. Gerçi İncalcık, makalesinde Padişahı Sadrâzam’dan ayırarak belgenin Padişahın iradesi dışında imzalandığını ima etse de, “mutlak haklarına riayeten padişahın şahsı bu yeminin dışında tutulmakla beraber devlet veya sadaret makamının hanedanlara karşı taahhütleri, neticede, yine padişahın taahhütleri şeklinde anlaşılmalıdır* (İncalcık, 1964: 606-607)” demiş ve merkezî iktidarı yekpare bir yapı olarak kabul etme pozisyonunu korumuştur.

Bu çalışmanın yüklendiği hipotezden farklı bir değerlendirme daha mevcuttur. Bu değerlendirmenin sahibi olan Niyazi Berkes’e göre, *Sened-i İttifak iktidar bileşenini meydana getiren güçlerden birinin diğerlerine üstünlüğünü kabul ettirme çabası değil, söz konusu güçler arasındaki bir uzlaşma arayışını ifade etmektedir. Bu durumu, “İttifak Senedi, geleneksel bir feodal hukuku yazılı hale getirme girişimi olmaktan ziyade feodal haklar tanımayan bir gelenekte padişah adına sadrazam, şeyhülislam, yeniçeri ağası ile feodalleşmeye yönelmiş ayan arasında bir uzlaşma yaparak bunun koşullarına uymada ve uygulamada karşılıklı yetkiler tanıma girişimidir* (Berkes, 2018: 142)” diyerek ifade eden Berkes’in diğerleri gibi merkezî iktidarı bütüncül bir yapı olarak sunmaya çalıştığı görülmektedir. Sözleşme, iki tarafın birbirine verdiği taahhütleri içermektedir ve İncalcık’ın tespitiyle bir misak şeklindedir (İncalcık, 1964: 606). Ancak, merkezî iktidarı temsil eden taraf, ortak bir hedefe sahip olmadığı gibi farklı çıkarları temsil etmektedir.

Sened-i İttifak, başarısız bir girişim olarak tarihteki yerini almıştır. Kendisine uygulama alanı yaratamayan belgenin, başarısızlığındaki temel etken, meşruiyetinin zayıflığından kaynaklanmaktadır. Her şeyden evvel protokolün hedefinde yeniçeriler bulunmaktadır. Öte taraftan padişahın bu sözleşmeye soğuk baktığı pek çok kaynak tarafından dile getirilmektedir (Ahmet Cevdet Paşa, 1891: 7, Karal, 93 ve Tanör, 2001: 51). Sözleşmeyi imzalayan Alemdar Mustafa Paşa, birkaç hafta sonra yeniçeri isyanı sonucunda hayatını kaybetmiş, ayanlardan ise sadece dört tanesi sözleşmeye imza atmıştır. Tüm bu gelişmeler nedeniyle Sened-i İttifak'ın bir meşruiyet sorunu yaşadığı görülmektedir. Ancak söz konusu başarısızlığa rağmen Sened-i İttifak, herhangi bir küçümsemeyi de hak etmemektedir. Pek çok anayasa hukukçusu belgenin ilk anayasal metin olduğunu ifade etmektedir.⁸ Devletin laikleşmesi bağlamında bir ilerleme olduğunu iddia edenler de vardır.⁹ Biz burada, bu tartışmaların tarafı değiliz. Amaç, Osmanlı iktidar bileşenini meydana getiren güçlerin Sened-i İttifak girişimi karşısında nasıl pozisyon aldığını belirleyerek iktidar yapısındaki güç ilişkilerini anlamaya çalışmaktır.

Sened-i İttifak'ta Padişah'ın Pozisyonu

Osmanlı Devleti'nde teorik olarak iktidar kavramı, padişahlık makamının uhdesinde sembolleşmiştir. Padişah, egemenliğinin kendisine açtığı iktidar alanını, merkezî yönetimde yer alan birtakım güçler kanalıyla kullanmaktadır. Bu güçlerin, zamana ve koşullara bağlı olarak farklı kurum ya da aktörlerin bünyesinde biriktiği önceki bölümde belirtilmişti. Devlet içerisinde merkezleşmenin yaşandığı dönemlerde, söz konusu güç merkezlerinin gücü, Padişah'ın müsaade ettiği kadarıyla sınırlı kalmıştır. Ancak merkezî iktidarın zayıfladığı dönemlerde ise yönetimde ortaya çıkan boşluğu, aslında meşruiyetlerini Padişah'ın temsil ettiği egemenlikten alan, güç merkezleri işgal etmiştir. 19. yüzyılın başında buna benzer bir durum yaşanmış ve iktidarın zayıflığı karşısında kontrolsüz kalan güç merkezlerinden her biri, kendi otoritesini diğerlerine kabul ettirmek adına birtakım ittifaklar kurmaya çalışmıştır.

⁸ Bülent Tanör, eserinde anayasa hukukçularının bu konudaki yaklaşımlarına geniş yer ayırmıştır. Ayrıntı için bkz. Tanör, 2001: 56-64. Ayrıca Niyazi Berkes de belgenin basit bir anayasa taslağı olduğunu iddia etmektedir. Berkes, 2008: 138. Aynı yaklaşım Sina Akşin'de de görülmektedir. Akşin, 1992: 119.

⁹ Bahri Savcı'ya göre Sened-i İttifak girişimiyle Padişah, Tanrı'dan aldığı geleneksel meşruiyetini yeryüzüne indirmiş ve Ayanlara dayandırmıştır. Savcı, 1974: 11.

II. Mahmut, Sened-i İttifak'ın da imzalandığı saltanatının ilk yılında belki de Osmanlı tarihinin iktidar alanı en zayıf padişahlarından biri görünümündedir. Saltanatını Alemdar Mustafa Paşa'ya borçlu olan Padişah, bu dönemde sık sık Alemdar'ın meydan okumalarına maruz kalmış ve onun otoritesini kabullenmiştir.¹⁰ Alemdar Mustafa Paşa'nın merkezî yönetimi kendi otoritesi etrafında güçlendirmek adına ayanların devlete sadakatini sağlamayı ve onlarla kuracağı ittifakı bir senede bağlamayı istediği bilinmektedir. Alemdar bu girişimde bulunduğu sırada İstanbul'da tesis ettiği güçlü otoriteye rağmen yeniçerileri hala potansiyel bir tehdit olarak algılamıştır. Ancak Padişah'ın pozisyonu çok daha farklıdır. Zira onun geleneksel otoritesini tehdit eden en canlı güç Alemdar'ın kendisidir. Yeniçeriler de Padişah'a ziyandır ama en azından bu dönem itibarıyla sinmiş ya da uykuya dalmış bir tehdit olarak görünmektedir (Tanör, 2001: 41).

Alemdar Mustafa Paşa'nın ayanlarla gerçekleştirdiği "Meşveret-i Amme"nin ve burada alınan kararların imza altına alındığı Sened-i İttifak'ın, Padişah'ın iradesi dışında gerçekleştiği hususunda literatür neredeyse hemfikirdir. Buna rağmen Padişah'ın senedi onayladığı ya da onaylamaya mecbur kaldığı da bilinmektedir. II. Mahmut'un Sened-i İttifak'a bakış açısı tek bir kaynağa, Ahmet Cevdet Paşa'ya dayandırılmaktadır. Ahmet Cevdet Paşa'nın aktardığına göre; Enderun ileri gelenlerinden Ömer Ağa "*Bu senet sizin istiklal-i saltanatımıza dokunur. Lakin reddi dahi kabil değildir. Şimdilik çaresiz tasdik olunup sonra bunun fesih ve ilgası çaresine bakılmalıdır.*" demiş ve Padişah da gereğini yapmıştır (Ahmet Cevdet Paşa, 1891: 7).¹¹ Ahmet Cevdet Paşa'nın düştüğü bu kayıt doğru kabul edilmelidir zira sonraki gelişmeler bunu doğrulayacak mahiyette seyretmiştir. Netayicü'l-vukuat yazarı Mustafa Nuri Paşa'nın aktardığına göre, Padişah Alemdar Mustafa Paşa'yı yok etmek için tertip edilen yeniçeri isyanından haberdar olmuş, fakat sessiz kalmıştır (Mustafa Nuri Paşa, 1992: 232). Ortaylı da benzer kanaattedir: "*Genç padişah kısa bir boyun eğme devresinden sonra sadece ayanları değil, sadrazamı da gözden çıkarttı. Baş düşmanı olan kapıkulu askerinin Alemdar'ın konağına saldırıp onu yok etmelerini seyretti*" (Ortaylı, 2014:

¹⁰ "II. Mahmut'un tahta çıkma merasiminde maiyetinde yer alan Alemdar Paşa, tepeden tırnağa tüfek ve kılıçlarla donanmış 300 Arnavut'tan oluşan maiyetiyle gösteriş yapmaya devam etti. Yeni padişaha bu meydan okuma, onu geleneksel kanunları çiğneyen küstah bir maceracı olarak betimleyen düşmanları tarafından fark edilmekte gecikmedi." Aksan, 2017: 269.

¹¹ Aynı kaynağı çalışmasında Halil İnalçık (İnalçık, 1964: 607), Enver Ziya Karal (Karal, 93), Selçuk Özçelik (Özçelik 1959: 11), Bülent Tanör (Tanör, 2001: 44), Virginia H. Aksan (Aksan, 2017: 270) ve Niyazi Berkes (Berkes, 2018: 142) de kullanmıştır.

43).¹² Padişah'ın bu tavrına, Sened-i İttifak'la birlikte devlet içinde iyiden iyiye güç kazanan Alemdar Paşa'ya karşı gösterdiği tepkinin bir sonucu olarak bakılmalıdır.

II. Mahmut, Sened-i İttifak'ı kendi otoritesi açısından büyük bir tehlike olarak kabul etmiştir. Alemdar'ın ayanlarla kurduğu ittifakın ardından daha da güçleneceği düşüncesi Padişah'ı oldukça rahatsız etmiş olmalıdır. Kurulan bu ittifak karşısında Padişah'ın, yeniçerileri korumaya alarak, onların desteğini almaya çalıştığı iddia edilebilir. Zira yine Netayicü'l-vukuat yazarının aktardığına göre, ayanlarla yapılan Meşveret-i Amme'de yeniçeriliğin tümden kaldırılması gündeme gelmiş fakat Padişah buna razı olmamıştır (Mustafa Nuri Paşa, 1992: 229). Kemal H. Karpat da benzer bir fikre sahiptir. Karpat'a göre; “*Ayan, yeniçeriden daha tehlikeliydi, çünkü yeniçeri nihayetinde ‘devlet kulu’ olmaktan ileri gidemezdi; ayan ise gerçek anlamıyla iktidara kendi damgasını vurmak istiyordu*” (Karpat, 2017: 33). Yeniçeriler, belki de Padişahın verdiği bu örtülü destekten cesaretlenerek Alemdar'a karşı büyük bir isyan başlatmışlardır. Bunu net olarak belirlemek mümkün görünmüyor olsa da II. Mahmut'un Alemdar olayından sonra merkezileşme adına önceliği ayanlara verdiği ve onların gücünü kırmaya çalıştığı göz ardı edilmemelidir.

Sened-i İttifak'ta Alemdar Paşa'nın Pozisyonu

Çalışmanın bu bölümdeki başlığı “Sened-i İttifak'ta Sadrâzam'ın Pozisyonu” olarak alınabilirdi ancak Alemdar Mustafa Paşa, söz konusu dönem içinde otoritesini sadece Sadrâzamlık makamının kurumsal gücünden almamaktadır. Öte taraftan bu kurumsal güç, meşruiyetini Padişah'ın egemenliğine dayandırmaktadır. Ancak önceki bölümde belirtildiği üzere Padişah'ın temsil ettiği iktidar en azından bu dönemde oldukça zayıf görünmektedir. Literatür neredeyse istisnasız bir şekilde Alemdar'ın dört ay süren Sadrâzamlığını “diktatörlük” olarak nitelendirmektedir.¹³ Buna rağmen,

¹² İsmail Hakkı Uzunçarşılı, aksi görüştür. “... *hadisat dikkatle gözden geçirilecek olursa Sultan Mahmud, bazı saray erkanının sözleriyle Alemdar'ın diktatörce hareketine karşı belki de münfeil ise bile Alemdar'ın yıkılmasını isteyecek ve biraderinin iclası suretiyle saltanatı elden çıkaracak kadar gafil değildi*” Bkz. Uzunçarşılı, 2010: 183. Uzunçarşılı'nın bu yorumu oldukça zayıf görünmektedir. Zira yazar, Alemdar'ın yok oluşuyla Mustafa'nın tekrar tahta çıkacağını varsaymış ve bu sayede Alemdar'ın yaşamasının II. Mahmut'un çıkarlarına uyduğu sonucuna varmıştır. Halbuki Mustafa, padişah sarayında adeta rehlin tutulmuş ve Alemdar'ın ölümüyle derhal padişah emriyle boğdurulmuştur.

¹³ Halil İnalçık, 1964 yılında yayımlanan makalesinde Alemdar Mustafa Paşa'nın sadrazamlık dönemini “Alemdar'ın diktatörlük devri” olarak nitelendirmiştir (İnalçık, 1964: 603). İlber Ortaylı, “*İmparatorluğun eski günlerinde görülebildiği gibi gene çifte bir egemenlik gelmişti. Devletin ilk yüz elli yılında Çandarlılar, 17. yüzyılda Köprülüler ailesinin üyeleri adeta taht sahibi sadrazamlar olarak hükümdarları zaman zaman gölgede bırakmışlardı. Şimdi Alemdar Mustafa Paşa da aynı rolü oynuyor gibiydi.*” diyerek sadrazamın

Paşa'nın siyasal konumunun sağlam olduğu da şüphelidir. Zira, henüz bir ayanken düzenlediği askerî bir operasyon neticesinde iktidarı ele geçirmiş olmasına rağmen, merkezdeki diğer aktörleri tasfiye edememiştir.

Alemdar Mustafa Paşa, neden ayanları İstanbul'a çağırmış ve onlarla bir ittifak sözleşmesi imzalamıştır? Soru, bir başka açıdan da sorulabilir: Alemdar Paşa Sened-i İttifak'la neyi amaçlamıştır? Bu hususta en muteber kaynaklardan biri olarak gösterilen Halil İncalcık'ın makalesi çelişkili bir yaklaşım sergilemektedir. İncalcık'a göre Alemdar'ın Sened-i İttifak'ı düzenlemedeki temel amacı imparatorluk içinde birliği sağlamak ve merkezin otoritesini iade etmektir. İncalcık; bu vesileyle Alemdar'ın, valileri ve ayanları merkezde düzenlenen "Meşveret-i Amme"ye çağırıldığını ve burada ayanlara Sened-i İttifak'ı imzalatırdığını belirtmektedir (İncalcık, 1964: 604). Ancak yazar; makalesinin devamında, "Sened-i İttifak, bir harp ve ihtilal ortamı içinde iktidarı ele alan ayanlar tarafından Padişah'ın mutlak otoritesi karşısında açıkça kendilerinin durumlarını garanti altına almak gayesiyle kabul ettirilmiş bir vesikadır (İncalcık, 1964: 607)" diyerek adeta kendini tekzip etmiştir. Dolayısıyla İncalcık, Sened-i İttifak'ın bir merkez girişimi mi yoksa ayan dayatması mı olduğu noktasında netliğini yitirmektedir. Stanford Shaw, Alemdar Paşa'nın asıl amacının merkezî iktidardan ziyade devleti güçlendirmek olduğunu ima etmektedir. Shaw'a göre; Alemdar, III. Selim reformlarını kaldığı yerden devam ettirmek istemiş (reformlar devleti kuvvetlendirmek adına yapılmıştır) ve bu reformlara muhalefet eden ayanı ikna edebilmek için Sened-i İttifak formülünü üretmiştir (Shaw ve Shaw, 1983: 26). Her iki yaklaşım da Alemdar Paşa'nın; ayanı, devletin ve merkezî iktidarın güçlendirilmesinin karşısında en büyük engel olarak gördüğü ön kabulüne dayanmaktadır. Niyazi Berkes de, Alemdar Paşa'nın hükümdarlığın karşısındaki asıl tehdit olarak, ayanları gördüğünü belirtmektedir.¹⁴

diktatöre dönüşmesine göndermede bulunmaktadır (Ortaylı, 2014: 40). Bülent Tanör, Alemdar Mustafa Paşa'yı "*merkezdeki asıl siyasî güç*" olarak tanımlamaktadır (Tanör, 2001: 41). Karal'a göre Alemdar Mustafa Paşa, II. Mahmut'u tahta geçirdiği süreci yönetirken merkezde kendisinin mutlak otoritesini tesis edecek ekibi de kritik mevkilere yerleştirmiştir (Karal, 89). Stanford Shaw, bu süreçte Alemdar Mustafa Paşa'nın Padişah gibi davrandığını ve hatta zaman zaman II. Mahmut'u tehdit ettiğini şu sözlerle ifade etmektedir: "*Alemdar Mustafa Paşa sanki gerçek hükümdar gibi davranıyor, tartışma ve onaylama formalitelerine girmeden emirler yayılıyor, Sultan Mahmut'un itirazları karşısında kendisinin yerine, Kırım Hanlığı'nda hak iddia eden ve o sıralarda İstanbul'da yaşamakta olan Selim Giray'ı geçirmeyi dahi düşünüyordu.*" (Shaw ve Shaw, 1983: 29).

¹⁴ "O zaman görüldü ki. Hükümdarlığın karşısındaki asıl güç yeniçerilerde değil, ayan ve derebeylerdedir. ... Sadrazamlık makamına gelmiş bir ayanın himayesine dayanarak Nizam-ı Cedid'çiler padişahla yeniçeriler arasında değil, Padişahla ayan arasında bir ittifak kurarak, Osmanlı hükümdarının egemenliği altında yeni bir düzen kurulmasını tasarladılar." Berkes, 2018: 137.

Yukarıda bahsi geçen yazarlardan farklı düşünen bir kesim daha bulunmaktadır. Örneğin ünlü tarihçilerden Erik Jan Zürcher'e göre, Alemdar Mustafa Paşa'nın Sadrâzamlığı, başkentteki ayan iktidarını temsil etmektedir.¹⁵ Dahası Zürcher, Alemdar Mustafa Paşa'nın, hasımlarını yani III. Selim'in tahttan indirilmesine yol açan 1807 darbesinin oyuncularını, yıldırıp tamamen itaat altına alma çabasından başka, kurduğu Sekban-ı Cedit ordusunun çekirdeğini de ayanın başkente gönderdiği askeri birliklerden oluşturduğunu belirtmektedir (Zürcher, 2017: 53). Kemal Karpat da benzer ifadelerle, "Rumeli ayanının iktidara getirdiği II. Mahmud (1808-39) Sened-i İttifak ile ayanın istediklerini gerçekleştirdi (Karpat, 2017: 33)" diyerek, ittifakın aslında ayanlara karşı yapılmadığını yazmıştır. Her ne kadar çelişkili bir yaklaşım sergilese de Halil İnalçık, "Siyasi tarih bakımından Sened-i İttifak büyük ayanın, devlet iktidarını kontrol altına alma teşebbüsünü ifade eder (İnalçık, 1964: 603)" demiş ve merkezî iktidarın ayanı değil, tam tersine ayanın merkezi kontrol altına almaya çalıştığını ifade etmiştir.

Sened-i İttifak yedi şart altında karara bağlanmış bir metindir. Bu şartlardan ikisi, doğrudan Padişah'ın otoritesine bağlılığa gönderme yapmaktadır.¹⁶ Ancak bu dönemde Padişahlık makamının iktidar alanının zayıflığı ve bir "diktatöre" dönüşen Alemdar'ın otoritesi hesaba katıldığında, metnin kastettiği asıl gücün bir bütün olarak merkezî iktidar olduğu rahatlıkla iddia edilebilmektedir. Bu dönemde merkezî iktidar ise *gücünü* Alemdar Mustafa Paşa'ya dayandırmaktadır. Dolayısıyla Padişah'a bağlılık, aslında Alemdar Paşa'ya bağlılık anlamına gelmektedir. Sened-i İttifak'ta yer alan şartlardan bir tanesi doğrudan Sadrâzamanın otoritesine bağlılığa atf yapmaktadır.¹⁷ Bu şartta da kimin kastedildiği bellidir. Metinde esas dikkati

¹⁵ "Böylece, İmparatorlukta merkezî denetimi yeniden kurmaya çalışan ilk Sultan'ın saltanatı, arzu edilenin tam tersine, başkentte ayanın iktidara gelişiyile sonlanmıştı." Zürcher, 2017: 53.

¹⁶ Ali Akyıldız'ın makalesinde Sened-i İttifak'ın orijinaline en yakın metin bulunmaktadır. Ancak bu çalışmada Önsoy'un anlam bütünlüğünü bozmayan sadeleştirilmesi kullanılmıştır. Ali Akyıldız'ın yayımladığı metin için bkz. Akyıldız, 1998: 215-222. Sened-i İttifak'ta Padişahın otoritesine birinci ve üçüncü şartlar altında atf yapılmıştır. Birinci şart şu şekildedir: "Padişahın kendisinin ve egemenliğinin dokunulmazlığı hepimizin taahhüdü ve kefaleti altındadır. Vezirler, bürokrasi, ulema, ocaklılar veya ayanlar tarafından ona karşı bir ihanet veya itaatsizlik olursa, buna kalkışanları hep birlikte bastırmaya çalışacağız. Bu karara katılmayanları ona katılmaya zorlayacağız. Hayatta oldukça kendimiz, olmadıkça evlat ve torunlarımız saltanatın korunması ve bozulmasının önlenmesi sorumluluğunu üzerimize alıyoruz". Önsoy, 1986: 26. Üçüncü şart ise; "Hazine ve devlet gelirlerinin korunmasını taahhüt ederiz. Bunların toplanmasına, korunmasına, padişah, emirlerinin uygulanmasına, kim karşı gelirse hepimiz onu önleme görevi ile yükümlü olacağız (Önsoy, 1986: 26)" şeklindedir.

¹⁷ Vezîr-i Âzam'ın otoritesine atf dördüncü şartta yer almıştır. "Şimdiye kadar her türlü padişah emir ve yasaklarının sadrazamdan çıkması kanun olduğu gibi, bundan sonra da böyle olacak ve herkes büyüğünü bilip, vazifesinden başka işe kalkışmayacaktır. Her iş sadrazama arz edilip, izni alındıktan sonra ona göre

çeken unsur iki şartın doğrudan yeniçerileri tehdit olarak görmesi ve bu grubu hedef almasıdır. Yeniçerilerin muhtemel bir isyanında ittifakı meydana getiren tüm bileşenlerin müdahalesi vazife olarak kabul edilmektedir. Sened-i İttifak'ın mahiyeti işte bu iki şart altında ortaya çıkmaktadır.¹⁸ Bu girişim, neticede taraflar arasında yapılan bir ittifaktır ve her ittifakta olduğu gibi ortak çıkarlar ve ortak tehdit algıları söz konusudur. Alemdar Mustafa Paşa, kendi otoritesi karşısında yeniçerileri tehdit olarak algılamış ve bunlarla baş edebilmek için ayandan destek istemiştir. Önceki bölümde Sened-i İttifak'ın imzalandığı Meşveret-i Amme'de yeniçeriliğin tümden kaldırılmasının gündeme geldiği ve Padişah'ın buna müsaade etmediği unutulmamalıdır.

Buradan anlaşılacağı üzere Padişah ve Sadrâzamın farklı tehdit algılarının olduğu ileri sürülebilir. Mutlak iktidarın anahtarı ittifaklarda görülmüş, bu nedenle Padişah yeniçerilere örtülü bir destek sunarken, Sadrâzam ayanlarla anlaşmak zorunda kalmıştır. Ayan da sunduğu desteğin karşılığında yereldeki iktidarlarını güvence altına alacak tavizler koparmıştır. Nitekim Sened-i İttifak'ın iki maddesi doğrudan ayanların haklarına gönderme yapmaktadır.¹⁹

hareket olunacaktır. Bu esasa karşı gelenlerden hepimiz. davacı olacağız. Aynı surette sadaret makamı da kanundışı irtikap ve irtişada bulunursa veya devlete zararlı kötü işlere kalkışırsa ya da mutlak otoritesini kötüye kullanarak şahsi gayelerle hareket ederse, bunun, önlenmesine de hep beraber çalışacağımızı taahhüt ederiz.” Önsöy, 1986: 26.

¹⁸ Senette yeniçerileri hedef alan şartlar ikinci ve altıncı maddeler altında karara bağlanmıştır. İkinci madde; “Kendimizin ve hanedanlarımızın, yaşaması, devletin yaşamasına bağlı olduğundan toplanacak asker devlet askeri olarak tahrir edilecektir. Ocaklar buna karşı koyarlarsa, hepimiz onları hain sayarak cezalandıracağız. (Önsöy, 1986: 26)” şeklindedir. Altıncı madde ise; “Devlet merkezinde askeri ocaklar veya başkaları tarafından herhangisi bir kargaşa çıkarılırsa, bütün hanedanlar izne hacet olmaksızın merkeze yürüyüp o ocağın kaldırılmasını ve bunlar alelaide şahıslar ise soruşturma sonunda idam edilmesini bütün hanedan ve ayan taahhüt edeceklerdir. (Önsöy, 1986: 26)” biçiminde ifade edilmiştir.

¹⁹ Ayanların hakları beşinci ve yedinci şartta yer almıştır. Beşinci şart; “Padişahın ve devlet otoritesinin korunmasına hepimiz kefil olduğumuz gibi, gerek memalik hanedanlarının devlete, gerek merkezdeki devlet büyüklerinin birbirlerine karşı emniyet duyması en büyük şarttır. Bunun sağlanması hepimizin ittihat ve ittifakıyla birbirlerimize kefil olmamıza bağlıdır. Bu sebeple ittifaka girmiş olan eşraf ve ayan, vükela ve rical birbirlerinin zatına ve hanedanına kefil olmalıdır. Şöyle ki, hanedanlardan birisine karşı bu birlik şartlarına aykırı bir hareketi olmadan devlet veya taşradaki vüzeradan bir taarruz ve ihanet ve suikast vukua gelir ise, hepimiz ittifakla bunun bertaraf edilmesine çalışacağız. Hanedan mümessilleri veya kendileri öldükten sonra hanedanlarının korunmasına vükela taahhüde buldukları gibi, hanedanlar da kendi yönetimlerindeki ayan ve ileri gelenleri korumakla sorumlu olacaklardır. Hanedanlardan biri bunlara karşı el uzatacak olursa, sadrazamdan izin alınarak bunların yerine başkası seçilecektir. Kimse kendisine havale edilen yerden, bir karış öteye tecavüz etmeyecektir. Ederse hepimiz davacı olup mani olacağız. Bütün eşraf ve ayanlar yekvücut olup kargaşa ve ayrılık çıkaranları ittifakla bertaraf edeceklerdir. Reayaya zulüm yapanlara ve şeriat emirlerinin yerine getirilmesine karşı koyanlar birlikte cezalandırılacaktır. Keza vükelaya, ulemaya ve büyük-küçük devlet adamlarına dahi haksız muamele

Sened-i İttifak'la ayanların desteğini alan Alemdar Mustafa Paşa, merkezde kendi otoritesini güçlendirmek ve tehdit olarak gördüğü yeniçerilere gözdağı vermek adına derhal yeni bir ordunun teşkiline girişmiştir. Sekban-ı Cedit adı verilen bu ordunun çekirdeğini ayanların merkeze getirdikleri askerî birlikler oluşturmuştur.²⁰ Ancak kurulan ittifakın ne kadar kırılğan olduğu birkaç hafta sonra anlaşılacak ve sahneyi tekrar yeniçeriler devralacaktır.

Sened-i İttifak'ta Ayan'ın Pozisyonu

Literatürün bir kısmı, Sened-i İttifak'ı bir ayan dayatması olarak nitelendirmekte, merkezî iktidardaki diğer aktörlerin pozisyonunu eksik değerlendirmektedir. Bu yöndeki klasik yaklaşımlardan birine sahip olan Mümtaz Soysal; “1808 yılında, Sadrazam Alemdar Mustafa Paşa'nın çağrısı üzerine, silahlı adamlarıyla birlikte İstanbul yakınında çadır kuran ayan ve beyler, daha önce hazırlayıp ‘İttifakname’ adını verdikleri bir metni Padişah II. Mahmut'un görevlilerine kabul ettirmişler, kendileri de, görevlilerle birlikte bu vaatlerinin altına mühürlerini basmışlardı (Soysal, 1992: 26)” diyerek Sened-i İttifak'ın bir ayan teşebbüsü olduğunu iddia etmektedir. Soysal, burada iddiasını güçlendirmek için Sened-i İttifak'ın taslağının “İttifakname” adıyla ayanlar tarafından zaten önceden hazırlandığını ileri sürse de, Tanör'ün ifade ettiği gibi, bu konuda en küçük bir kanıt rastlanamamıştır (Tanör, 2001: 53).

Ayanların, Alemdar Mustafa Paşa'ya sunduğu destek de sınırlı kalmıştır, zira sadece dört ayanın Sened-i İttifak'ı kabul ettiği görülmektedir. Tek başına bu durum bile, Sened-i İttifak'ın aslında bir ayan teşebbüsü ya da dayatması olamayacağını ileri sürmeye olanak tanımaktadır. Sened-i İttifak'tan bağımsız olarak ayanlara yaklaşımda da literatürde bir farklılık göze çarpmaktadır. Örneğin Selçuk Özçelik, ayanları, asayiş bozan ve itaat

yapılmasına eşraf ve ayan kefil olacaklardır. Birisinin suçu olursa, tahkikattan sonra sadaret makamı suçuna, göre ceza verecektir. (Önsoy, 1986: 26)” biçiminde ifade edilmiştir. Yedinci madde ise;” Reayanın korunması esas olduğuna göre hanedan ve ayanlar kendi idareleri altındaki, kazaların asayişine ve vergilerin mutedil olmasına dikkat edeceklerdir. Bunun için vükela ile hanedan arasında görüşme sonunda vergilerin kaldırılması yolunda verilecek kararların uygulanmasına itina gösterilecektir. Hanedanlar birbirlerinin durumuna nezaret ederek zulüm yapanları garaz gütmeksizin, devlete ihbar edip, ittifakla zulmün önlenmesine çalışacaklardır. (Önsoy, 1986: 26)” şeklindedir.

²⁰ “Bu yeni kuvvetin çekirdeğini Kadı Abdurrahman Paşa'nın (kendisi bir ayandır) toplantıya getirdiği, hızlı ateş eden tüfeklerle donatılmış 3000 kişilik ordu oluşturuyordu. Buna eski Nizam-ı Cedit ordusundan geri kalanlar ile Karaosmanoğlu ve Çapanoğlu liderlerinin getirdikleri askerler katıldılar.” Shaw ve Shaw, 1983: 28.

altına alınması gereken bir kitle olarak tasvir ederken (Özçelik, 1959: 2); Mümtaz Soysal, Avrupa'daki feodallere özenen, halk üzerinde otorite tesis etmiş derebeyleri (Soysal, 1992: 27) şeklinde nitelenmektedir. Her iki örnek, ayanlara negatif bir anlam atfetmektedir. Ancak buna karşıt bir yaklaşım da mevcuttur. Örneğin, Kemal Karpat;

Tarih kitaplarının ayan hakkında verdiği bilgiler, tamamıyla merkezî hükümetin görüşünü savunduğu için, ayanı mütegalibe, derebeyi gibi göstererek alabildiğine kötülemektedir. Ayan arasında kendi bölgelerinde yaşayan halka zulmeden, köylülerin mülkünü zorla alanlar vardı; fakat halkın tarafını tutan, halk tarafından sevilen ve merkezî hükümete karşı halktan destek gören ayan sayısı da şüphesiz büyüktü. (Karpat, 2017: 34)

diyerek, ayan konusundaki negatif yaklaşımı eleştirmiştir. Halil İnalıcık da, Karpat'ın yaklaşımına benzer şekilde;

Ayan, halkın temsilcisi ve koruyucusu rolünü üzerine aldığından, bu vesika bir bakıma merkezî idarenin ve onu temsil eden valilerin keyfi hareketlerine karşı genel bir direnme teşebbüsü şeklinde de yorumlanabilir. Birçok bölgede valilerin keyfi vergi toplama teşebbüslerine karşı ayanın karşı koyduğunu ve halkın burada kendilerini desteklediğini hatırlamalıyız. (İnalıcık, 1964: 608)

demektedir.

Peki, ayan Sened-i İttifak'la Alemdar Paşa'ya neden destek vermiştir? Bu sorunun iki cevabı bulunmaktadır. Birincisi, Halil İnalıcık'ın dediği gibi ayan sunduğu destek karşılığında, kendi durumunu devlet katında garantiye almak istemiştir (İnalıcık, 1964: 607). İkincisi ise devletin güçlenmesinin ve hatta ülke bütünlüğünün devamının ayanın çıkarlarıyla örtüştüğüdür. Bahri Savcı, bu durumu; “*Yerel ayan derebeyi olarak güçlenmeyi ister ama bunu imparatorluğun bütünlüğü içinde ister: Bu bütünlük kalmazsa Ayanın yerel nüfuzu, derebeyliği de kalmaz. Ayanın yaşamı ve varlığı, merkezsel otoritenin her halükarda ayakta durabilecek bir güçte kalmasına bağlıdır.*” (Savcı, 1974: 10) şeklinde açıklayarak aslında ayanın çıkarlarındaki paradoksal duruma dikkati çekmektedir. Zürcher de, Alemdar'ın Padişah III. Selim ile başlangıçta mesafeli olduğunu ancak 1806'da Rusların ilerleyişinin kendi nüfuzunu tehdit etmeye başlamasıyla Sultan'a yanaştığını ifade etmektedir (Zürcher, 2017: 52). Bu durum, dış tehditlerin merkezî iktidar ile ayanların çıkarlarını ortaklaştırdığını göstermektedir.

Sened-i İttifak'ta Yeniçerilerin Pozisyonu

Yeniçeriler, aslında oluşturuldukları dönemden itibaren belirli bir gücü temsil etmelerine rağmen, özellikle 17. yüzyılda bozulan devlet otoritesi karşısında merkezî yönetimde kendilerine alan açmayı başarmışlardır. Ancak bunların siyasal gücü, doğrudan politika üretmekten ziyade bir vesayet biçimini almış ve bu bağlamda iktidar üzerinde yönlendirici bir yapıya ya da bir başka ifadeyle devlet içinde bir çeşit baskı grubuna dönüşmüştür. Yeniçeriler, iktidar üzerindeki vesayet gücünü, zaman zaman yaptıkları başarılı ayaklanmalar ya da darbelerle pekiştirmiştir. 19. yüzyılın başında ya da Sened-i İttifak'ın bir yıl öncesinde Padişah III. Selim'in tahttan indirilmesine yol açan olaylar dizisi de böylesi bir ayaklanmanın ürünüdür. Yeniçeriler, III. Selim'in iktidarına yapılan darbenin ardından merkezde en önemli güç haline gelmelerine rağmen, bu durum uzun sürmemiş, ayanların ve merkezdeki reformcuların desteğini alan Alemdar Mustafa Paşa, merkezde denetimi sağlayarak yeniçerilerin konumunu geriletmiştir.

Alemdar Mustafa Paşa'nın Sened-i İttifak'ı imzalamak için topladığı ve Meşveret-i Amme olarak adlandırılan toplantının ana gündemi "*yeniçeriliğin geriliğine ve yeniden düzenlenmesi gereğine*" (Tanör, 2001: 43) ayrılmıştır. Yeniçerileri hedef alan bu toplantıya, Yeniçeri Ağası'nın da katılmış olması ilginç görünmekle birlikte ortada muhtemelen Alemdar Paşa'nın zorlaması ya da korkusu vardır. Buna rağmen yeniçeriler, Ağa'nın bu davranışını affetmemiş ve birkaç hafta sonra Alemdar'a karşı başlatılan isyanda Yeniçeri Ağası yine yeniçeriler tarafından katledilmiştir (Aksan, 2017: 272).

Sened-i İttifak, Alemdar Paşa dışında merkezdeki hiçbir gücü memnun etmemiştir. Padişah, Sened-i İttifak'ı imzaladığı için; ulema, kendilerine itibar edilmediği ve nüfuzlarını kırdığı için; yeniçeri ocağı da, Sekban-ı Cedit ocağı kurulduğu ve talim terbiyeye mecbur edildiği için Alemdar'a kin gütmeye başlamışlardır (Karal, 94). Alemdar, ayanla iş birliği yaparak karşısındaki cephenin genişlemesini ve zımninden de olsa ortaklaşmasını sağlamıştır.

Padişahın, Sened-i İttifak'ın imzalandığı süreçte yeniçerilere örtülü bir destek verdiği belirtilmişti. Ancak, anlaşıldığı kadarıyla yeniçeriler tek desteği Padişah'tan almamıştır. Literatürün bir kısmı, yeniçerilerin bazı ayanlarla tuhaf ve derin bir ilişki içinde olduğunu yazmaktadır. Niyazi Berkes'in, Rumeli ve Anadolu'da Bektaşilik üzerine incelemeleri bulunan İngiliz bilgin Hasluck'a dayandırdığı bilgilere göre; Yeniçeri ocağında oldukça etkili olduğu bilinen Bektaşilik, 18. yüzyılın sonuna doğru büyük bir gelişim

göstermiş ve büyük ayanlardan Tepedelenli ve Pazvandoğlu ile ilişki kurmuştur. Hatta bu ilişki o derece derinleşmiştir ki, bir Bektaşî babası İstanbul ile Tepedelenli'nin hâkim olduğu Yanya arasında ulaklık hizmeti görmüştür (Berkes, 2018: 157). Tepedelenli ve Pazvandoğlu'nun, Alemdar'ın davetine icabet etmemeleri ve Sened-i İttifak içinde yer almamalarının bu derin ilişki ile ilgisi ne boyuttadır, bilinmiyor ama yeniçeriler ve bir kısım ayan arasında ortak çıkarlar olduğuna dair başka kanıtlar da bulunmaktadır. Örneğin, Virginia Aksan; Alemdar Mustafa Paşa'nın katledildiği isyan başlamadan önce Yeniçerilerin, Alemdar'a Rumeli'de düşman olan bir kısım ayanı kıskırttığını ve Paşa'nın İstanbul'daki sadık kuvvetlerinin önemli bir bölümünü Rumeli'ye kaydırmak zorunda kaldığını ifade etmektedir (Aksan, 2017:272).²¹ Bu tespit, Alemdar Mustafa Paşa'nın yok edilmesini sağlayan isyanın, bir yeniçeri-ayan tertibi olduğu izlenimini uyandırmaktadır.

SONUÇ

Bu çalışmanın en başında belirtildiği gibi, Sened-i İttifak disiplinlerarası bir çalışma sahasıdır. Ancak söz konusu disiplinlerarası sahanın, siyaset bilimi ve kamu yönetimi ayağı eksik kalmış görünmektedir. Sened-i İttifak, tarih araştırmacıları ve anayasa hukukçuları tarafından etraflıca tahlil edilmiş ve varılan netice itibarıyla olgu, “hukukileşme” ya da “anayasalaşma” süreci içerisinde kendisine bir değer yaratabilmiştir. Oysa ki Sened-i İttifak'a böylesi bir yaklaşım, kendisine uygulama alanı yaratamadığından, onu sıradanlaştırmaktadır.

Bu çalışmada Sened-i İttifak, siyaset bilimi ve kamu yönetimi disiplininin “egemenlik”, “iktidar” ve güç” gibi temel kavramları üzerinden anlaşılmasına çalışılmıştır. Bu açıdan bakıldığında olgu, anayasal “öneminden” çok daha değerli bir konuma yerleşmektedir. Zira, Sened-i İttifak Osmanlı Devleti'nde geleneksel güç merkezlerinin son savaşını ifade etmektedir. Nitekim takip eden olaylar dikkate alındığında söz konusu güç merkezleri, iktidarda yaşanan merkezîleşme neticesinde tasfiye edilecektir.

Osmanlı Devleti'nde bir dönem Çandarlı ailesinin Vezîr-i Âzamlık makamını güçlendirmesi ya da bir dönem Divan-ı Hûmayun'un, bir başka dönem İkinci Divanı'nın kendisine iktidar alanı açması gibi farklı güç

²¹ Stanford Shaw da benzer ifadelerde bulunmaktadır. “(Alemdar Mustafa Paşa'nın) düşmanları, Bulgar ayanını aleyhinde kıskırtarak Ekim ortalarında Rusçuk'a saldırmalarını sağladılar. Alemdar, memleketindeki durumunu korumak için askerlerinden çoğunu oraya gönderip yerlerine Rumeli'den işsiz dağ köylülerini getirtti.” Shaw ve Shaw, 1983: 29.

merkezlerinin iktidar arayışı görülmüştür. Bu dönemlerin çoğunda güç merkezlerinden biri, iktidarı talep eden diğer güçleri sindirmeyi başararak yönetimde istikrarı sağlamıştır. Sened-i İttifak'ı farklı kılan husus, iktidarı talep eden güç merkezlerinden hiçbirinin diğerlerini ekarte edememesi, aralarındaki ittifak arayışı ve kurulan ittifakın Osmanlı Tarihi'nde ilk defa resmî bir protokole bağlanmasıdır.

Sened-i İttifak metni incelendiğinde bir özne sorunuyla karşılaşıldığı da dikkati çekmektedir. Metin, asıl amacın devleti güçlendirmek olduğu iddiasını taşımakla birlikte, kritik soru devletin kim olduğudur. Bu sorunun cevabı, elde edilen bulguların ışığında Padişah değildir. Zira Padişah, Sened-i İttifak'ın imzalanmasından rahatsızlık duymuş ve mecburiyet yüzünden onaylamıştır. Tam da bu noktada, bazı tarihçi ve anayasa hukukçuları Sened'in bir ayan dayatması olduğu yanılığına düşmüşlerdir. Ancak, Tepedelenli Ali Paşa ya da Pazvandoğlu gibi büyük ayanların Sened-i İttifak'a taraf olmaması ve sadece dört ayanın bu sözleşmeye imza atması, söz konusu yanılığın sarıh bir surette ortaya koymaktadır. Sened-i İttifak metninde, yeniçerilerin de özne olmadığı açıktır. Zira sözleşme, esas olarak bu güç merkezini hedef almıştır. Sözleşmede Alemdar Mustafa Paşa'nın ismi geçmemekle birlikte, onun güçlendirmiş olduğu Sadrazamlık makamının iktidar gücüne atfı bulunmaktadır. Her ne kadar iki maddede Padişah'tan bahsedilmişse de, burada göndermede bulunulan esas husus Padişah'ın iktidar alanı değil, mutlak egemenliğidir. Sonuç olarak Sened-i İttifak, Sadrazam'a belirli bir iktidar alanı açarken, Padişah'ı egemenlik kavramının içine hapsedmiştir.

Sened-i İttifak, merkezde yer alan güç odakları arasındaki mücadelenin bir sonucudur. Bu güçlerden biri olan Sadrâzam, diğerlerine karşı konumunu kuvvetlendirmek için ayanlarla ittifak yapmış ve bunu bir senede bağlamıştır. Zayıf bir konumda olan Padişah ise bu ittifak karşısında, yeniçerilere örtülü bir destek sunmak zorunda kalmıştır. Dolayısıyla Sened-i İttifak, aslında bir değil iki ayrı ittifakın doğmasına yol açmıştır. Bununla birlikte, yeniçerilerin merkezdeki Alemdar'a muhalif olan ayanlarla da ilişki içinde olduğu görülmektedir. Osmanlı'nın yönetsel yapısındaki bu karmaşık ilişkiler ağı, güç dengelerinin Padişahlık makamının iktidar alanının daraldığı dönemlerde ne derece hassaslaştığını göstermektedir.

Literatürdeki genel kanı, Sened-i İttifak'ın; Osmanlı Devleti'nde yer alan merkez ve çevre güçlerinin uzlaşma arayışı olduğu şeklindedir. Bu değerlendirme yapılırken bir kısım yazarlar söz konusu ittifak girişiminin merkez dayatması olduğunu iddia etmiş, diğerleri ise ayan teşebbüsü

olduğunda ısrarcı olmuştur. Ancak bu değerlendirmelerin tamamı gerek merkezi gerekse de çevreyi birleşik ve yekpare bir yapı olarak tasvir etmiştir. Bunun böyle olmadığı, merkezde yer alan aktörler arasındaki çıkar farklılıklarından ve hatta ayanların bir kısmının Alemdar'a destek verirken diğer bir kısmının yeniçerilerle derin ilişkilere sahip oluşundan anlaşılmaktadır.

KAYNAKLAR

- Ahmet Cevdet Paşa (1891). *Tarih-i Cevdet*. C.9, Dersaadet: Matbaa-i Osmaniye
- Aksan, V. H. (2017). *Osmanlı harpleri (1700-1870)*. İstanbul: İş Bankası Kültür Yayınları.
- Akşin, S. (1992). Sened-i İttifak ile Magna Carta'nın karşılaştırılması. *Tarih Araştırmaları Dergisi*, C.16, S.27, 115-123.
- Akyıldız, A. (1992), *Osmanlı merkez bürokrasisinde reform (1836-1856)*. Doktora tezi, Marmara Üniversitesi, İstanbul.
- Akyıldız, A. (1998). Sened-i İttifak'ın ilk tam metni. *İslam Araştırmaları Dergisi*, 2, 209-222.
- Bayram, A. K. (2003). İktidar çözümlerinde bir mihenk: Michael Foucault. *Bilgi Sosyal Bilimler Dergisi*, S.2, 33-46.
- Berkes, N. (2018). *Türkiye'de çağdaşlaşma*. İstanbul: Yapı Kredi yayınları.
- Findley, C. (2019). *Modern Türkiye tarihi*. İstanbul: Timaş yayınları.
- Foucault, M. (1993). *Ders özetleri*. (Çeviri: Selahattin Hilav), İstanbul: YKY yayınları.
- Foucault, M. (2002). *Toplumunu savunmak gerekir*. İstanbul: YKY yayınları.
- İnalcık, H. (1964). Sened-i İttifak ve Gülhane Hatt-ı Hümayunu. *Belleten Dergisi*, C.128, S.112, 603-622.
- İnalcık, H. (2019a). *Devlet-i Aliyye*. İstanbul: İş Bankası Kültür Yayınları, C.1.
- İnalcık, H. (2019b). *Devlet-i Aliyye*. İstanbul: İş Bankası Kültür Yayınları, C.4.
- Karal, E.Z. (Tarihsiz). *Büyük Osmanlı tarihi*. Ankara: Türk Tarih Kurumu yayınları, C.1.
- Karpat, K. H. (2017). *Türk demokrasi tarihi*. İstanbul: Timaş Yayınları.

- Köprülü, F. (1972). *Osmanlı İmparatorluğu'nun kuruluşu*. Ankara: Atay Kültür Yayınları.
- Mumcu, A. (1986). *Divan-ı Hümayun*, Ankara: Birey ve Toplum Yayınları.
- Mumcu, A. (2007). *Osmanlı devletinde siyaseten katl*, Ankara: Phoenix Yayınları.
- Mustafa Nuri Paşa (1992). *Netayicü'l Vukuat*. 2. Baskı, Çev. Neşet Çağatay, Ankara: TTK yayınları
- Ortaylı, İ. (2014). *İmparatorluğun en uzun yüzyılı*. İstanbul: Timaş yayınları.
- Önsoy, R. (1986). Sened-i İttifak ve Türk demokrasi tarihindeki yeri. *Hacettepe Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Dergisi*, 4, (1), 24-29.
- Özçelik, A. S. (1959). Sened-i İttifak. *İstanbul Üniversitesi Hukuk Fakültesi Mecmuası*, C.24, S.4, 1-12.
- Savcı, B. (1974). Batılı ilkeler altında demokratikleşme. *Ankara Üniversitesi Siyasal Bilgiler Fakültesi Dergisi*, C.29, S.1, 1-18.
- Shaw, S.J. ve Shaw, E.K. (1983). *Osmanlı imparatorluğu ve modern Türkiye*. İstanbul: E Yayınları. C.2.
- Soysal, M. (1992). *100 soruda anayasanın anlamı*. İstanbul: Gerçek Yayınları.
- Tanör B. (2001), *Osmanlı-Türk anayasal gelişmeleri*. İstanbul: Yapı Kredi yayınları.
- Uzunçarşılı, İ. H. (2010). *Alemdar Mustafa Paşa*. Ankara: TTK yayınları.
- Yılmaz, H. (2008). Osmanlı Devleti'nde batılılaşma öncesi meşrutiyetçi gelişmeler. *Divan: Disiplinlerarası Çalışmalar Dergisi*, S.24, 1-30.
- Zürcher, E.J. (2017). *Modernleşen Türkiye'nin tarihi*. İstanbul: İletişim yayınları.

EK²²

Bismillahirrahmanirrahim

Suret-i Hatt-ı Hümayun

Esta'izubillah, lev-enfakte ma fi'l-arzı cemi'an ma ellefte beyne kulûbihim ve lakinnellahe ellefe beynehum nass-ı celili mantûkunca din ü Devlet-i Aliyye ve millet-i beyza-yı Muhammediyye'nin ihyası ittifak ve itilaf-ı kulub-i erkan vevükelaya menüt ve bi-inayetillahi te'ala bu maksûdun husulü dahi işbu uhüd ve mevasik-i müteyemminenin ale'd-devam ifa ve icrasiyle meşrut idüğü emr-i aşıkardır. Binaenaleyh işbu ittifak senesinde muharrer uhud ve şerayit-i ma'lümenin bi-fazlillahi te'ala harf-be-harficra ve ifasına bi'n-nefs zat-ı hümayünüm müte'ahhidolmağla sadriazamım ve şeyhülislamım ve vüzera ve ulema ve vükela-yı devletim ve hanedan-ı Memalik-i Mahrüsem tarafılarından dahi este'izubillah, ve'l-mufune bi-ahdihim iza ahedu emr-i şerifine imtisalen uhüd-i mezkûre haric ve dahilde dustürü'l-amel tutularak harf-be-harficra ve ifasına hasbeten-lillah bezl-i vüs'ü kudret oluna. Hilafına edna hareket ve ma 'azallahü te 'ala fesh-i ahde cesaret eder bulunur ise min-kıbelillah müstehakk-ı la'net ve dareynde giriftar-ı vehamet ve ukubetola.

Elhamdülillahi ellezi eyyede'l-İslame bi-ricalin kamu ala sakın vahidin ve ittifakın ve's-salatu ve's-selamu ala seyyidina Muhammedin ellezi refe'a an-ümme'tihi ennifaka ve's-şikaka ve alaalihi ve eshabihi ellezine ictehedü fi sebilihi bi'l-vifaki. Emma ba'd sebep-i tahrir-i kitab-ı meyamin-nisab oldur ki, cümle'nin veli-ni'meti olan Devlet-i Aliyye-i Osmaniyye Saltanat-ı Muhammediyye olup ba-avn-i hazret-i Huda ibtida-yı zuhürundan ila yevmina haza mazhar olduğı fütüh ve galibiyet ve şan ü şevket ittihad ü ittifak ve ref'-i nefsanıyyet ve şikak ile hasıl olduğı vareste-i kayd-ı işaret iken bir müddetden berü iktiza-yı girdiş-i çarh-ı gerdan ile şiraze-i ecza-yı nizarn perişan ve vükela-yı devlet beyninde ve taşramemalik hanedanlan miyanında esbab-ı şettadan naşi nefsanıyyet ve şikak halatı nümayan olmak mülabesesiyle Saltanat-ı Seniyye'nin kuvveti silret-i teşettüte mübeddel ve dalıilen ve haricen nüfuzu muhtell ve bu halet bay ü geda ve a'la veedna hakkınaya'ni umümen millet-i beyza-yı Ahmediyye'ye müris-i vehn ü halel olmağla refte refte ne suret-i kerihayı müntic olduğı ve bi-gayr-i hakkın vaki' olan fezayih-i ma'lüme takribiyle esas-ı saltanat münderis olmak rütbesine

²² Sened-i İttifak'ın orijinal tam metni Ali Akyıldız'ın çalışmasından alınmıştır. Bkz. Akyıldız, 1998: 215-22.

vardığı i'tiraf-kerde-i sigar ü kibar olup bismillahirrahmanirrahim fa' tebiru ya uli'l-ebsar nass-ı cellü'ş-şanı üzere sevabık-ı mu'amelatdan ahz-ı ibret ve de'ayim-i nizam-ı din ü devleti ikame ve ihya ve i'la-i kelimetullahi'l-ulya niyyet-i hayriyesiyle bu teşettütün ittifaka tebdiline ve ol vechile Devlet-i Aliyye'nin kuvvet-i kamilesi esbabını istihsal ve izhara bezl-i makderet eylemek uhde-i diyanet ve zirninet-i sadakate mütehattim ve vacib olduğunu cümlemiz derk ü iz'an birle mecalis-i müte'addide akd olunarak cümlemiz yek-vücüd ve ittihad ve ittifak ile ihya-yı din ü devlete sarif-i vüs'ü mechüd olup ikmal-i kuvvet-i zatiyye ve mevadd-ı saire-i mülkiyyeyi müzakere ve zavabit-ı hasenesini şiraze-bend-i istişare eylediğimize mebni işbu ittifak şerayıtını dahi ber vech-i ati senede rabt ve tevsik etmişizdir.

Şart-ı evvel: Şevketlü kerametlü mehabetlü kudretlü veli-ni 'met-i alem velini'metimiz efendimiz hazretleri kutb-ı daire-i devlet-i ebed-müddet olmalarıyle gerek zat-ı şevket-simat-ı mülükanelerine ve gerek teşyid-i bünyan-ı şan-ı Saltanat-ı Seniyyelerine hazret-i Rabbül-aleminin lütfü ihsanına istinaden ve imdad-ı rühaniyyet-i cenab-ı Risalet-penahiye tevessülen cümlemiz müte'ahhid ve zamin olup vakten-mine'l-evkat gerek vüzera ve ulema verical ve hanedanın ve gerek bi'l-cümle ocaklar taraflanndan kavlen ve fi'ilen ve sırren ve alenen bir güne ihanet ve hilaf-ı emr ü rıza tavr u hareket zuhür eder ise ba'de't-tahkik cesaret edenin te'dib ve ibret kılınmasına dalılen ve haricen cümlemiz bi'l-ittifak ikdam ve gayret edüp bu maddede her kimden müsamaha zuhür eder ise anın dahi bi'l-ittifak te'dib ve tenkiline cidd-i tam oluna. Ve bu daire-i ittifaka dahil olmayan bulunur ise cümlemiz ana da'vacı olup kavlen ve fi'ilen şart-ı ittihadı ri' ayet eylesine ve dahil olmasına cümle tarafından cebr oluna. Ve'l-hasıl şevket-meab efendimizin gerek zat-ı hümayünlarına ve gerek mülk ve kuvvet-i Saltanat-ı Seniyye ve evamir ve merazi-i aliyyelerinin muhafazasına ve ihanet ve fesaddan vikayesine malen ve bedenen cümlemiz umûmen ta'ahhüd ve tekeffül edüp kendülerimiz hayatta oldukça zatlarımız ve hayatta olmadıkça evlad ve hanedanlarımız zamin ola. Ve bu vechile cümle hakkında hüsn-i teveccüh-i hazret-i padişahi der-kar olmağla ifa-yı levazim-i şükr-güzari ve hizmet-kariye ale'd-devam sarf-i yara-yi liyakat kılına.

Şart-ı sani: Devlet-i Aliyye'nin bekası ve kuvvet ve şevketinin tezayüdü cümlemizin zat ve hanedanlanmıza mabihi'l-beka olduğuna binaen cümlemiz beyninde bi'l-müzakere karar verildiği üzere tezayüd-i kuvvet-i saltanat için memalik-i Hakaniyye'den tahriri tertib olan asakir ve neferatın mecalis-i müzakeratta verilen nizam mücebince devlet askeri olarak tahrir ve tekmlline

ve ale'd-devam be kasına cümlemiz sa'yü ikdam edüp nizam ve rabitalarına dahilen ve haricen mecmü'-i erkan ve hademe ve hanedanan cidd-i tam eyleyeler. Ve işbu asker tertibi maddesi kıvam-ı din ü devlet için ittirik-ı ara ile karar bulmuş olduğuna mebni inkılabat-ı zaman ile bu hasarettir yahut şöyledir böyledir deyü tahrik-i erbab-ı fesad ve hased ile tağyirini kimesne tecviz eder ve ocaklar tarafından i 'tir az ve muhalefet olunur ise cümlemiz ale'l-umüm da'vacı olup takbih ve fesh ü tağyirine cesaret değil, feth-işefe edeni hain bilüp alel-ittifak te'dib ve def'ü ref'ine cümlemiz ikdam ve gayret eyleye ve bu babda birimiz muhalefet eylemeye. Ve Devlet-i Aliyye'nin her ne taraftan olur ise olsun düşmeni zuhürunda umümen mukabelesine sür'at-i azımet ve def'u tenkiline sarf-ı makderet etmek esas-ı nizarndan olmağla bu usûlün bir vakitte mugayiri hareket vaki' olmaya.

Şart-ı salis: Kıvam ve fer-i saltanat cümlemizin akdem-i amali olup bu babda ale'littifak gayret eylemeğe müte'ahhid olduğumuza binaen tezayüd-i kuvvet için teksir-i askere ikdamımız misillü gerek Beytü'l-mal-i müsliminin ve gerek varidat-ı Devlet-i Aliyye'nin muhafazasına dahi müte'ahhid olup mahallerinden tahsil ve te'diyesine ve telef ve hasardan vikayesine ve ev amir ve ahkam-ı padişahinin infaz ü icrasına ve her kim muhalefet ve adem-i ita'at izhar eder ise bi'l-ittifak te'dibine cümlemiz müte'ahhid ve mütekeffil olmağla bu usule daimen ri'ayet oluna.

Şart-ı rabi': Devlet-i Aliyye'nin öteden berü usûl-i nizam ve kanunu kaffe-i emr ü nehy-i padişahi haric ve dahil cümle erkan ve vükelaya makam-ı vekalet-i mutlakadan sudur etmek sureti olmağla ba'd-ez-in herkes büyüğünü bilüp vazifesinden hariç umura tasaddi eylemeye. Ve kaffe-i emr ü nehy-i padişahi bilinüp hilafına kimesne cesaret etmeye. Ve her kim umurundan haric ve me'muriyeti olan maslahattan ziyade aharın me'muriyetine tasaddi eder ise cümlemiz da'vacı olup filan maslahat filanın me'muriyeti iken filan zat şu vechile müdahale etmiş deyü ol me'muriyetten ref' olunmasına ve ta'aruzatın ale'l-umum ref'iyle her umur makam-ı vekalet-i mutlakaya arz ve istizan olunarak emr ü rey-i sadaret-penahi üzere [hareket] olunmağa cümlemizin ta'ahhüdünden başka makam-ı sadaret-i uzmaçtan dahi hilaf-ı kanun ve muhill-i ta'ahhüd ittikab ve irtişa ve gerek taşraya ve gerek umur-ı dâhiliyeye müte'allik Devlet-i Aliyye'ye acilen ve acilen muzırr olacak sair güne mekarihe ibtidar olunur ise cümlemiz da'vacı olup bi'l-ittifak men'ine ikdam eylememiz şart ola. Ve men'ini bana söylediler deyü ol vekil-i mutlak söyleyenlerden birisine azv-ı müfteriyyat ile nefsaniyet eder ise anın dahi

men'ine ve muhafazasına cümle tarafından ta'ahhüd olunmağın bunlara dahi daimen müra'at oluna.

Şart-1 hamis: Zat-1 hümayunun ve kuvvet-i saltanatın ve nizam-1 devletin muhafazasına cümlemiz kefil ve müte'ahhid olduğumuz misillü gerek memalik hanedanları ve vücuhunun Devlet-i Aliyye'den ve gerek dahilde olan rical ve erkan-1 devletin birbirinden emniyeti şart-1 a'zam ve tahsil-i emniyyet ve itminan dahi cümlelerin ittihad ve ittifakıyla birbirlerine kefalet ve damanına mütevakkıf idüğü emr-i gayr-i mübhem olmağla bu daire-i ittifaka dahil olan gerek hanedan ve a'yan ve gerek vükela ve rical ve erkan birbirlerinin zatına ve hanedanına zamin ve kefil ola. Şöyle ki hanedanlardan birisine sahılaf-1 şart-1 ittihad bir hareketi zuhur etmedikçe taraf-1 Devlet-i Aliyye'den ve yahud taşralarda vüzera ve birbirlerinden bir güne ta'aruz ve ihanet ve su-i kasd vuku'a gelür ise uzak yakın denilmeyüp cümlemiz da'vacı olarak mütecasir olanın te'dib ve def'ine bi'l-ittifak ikdam oluna. Ve kendüleri hayatta iken kendülerine ve ba'de'l-vefat hanedanlarının beka ve muhafazasına cümle vükela zamin ve müte'ahhid olmalarıyla ol hanedanlar dahi zir-i idarelerinde olan a'yanlara ve vücüha müte'ahhid ve zamin ola. Ve o makule a'yan ve vücüha hanedanlardan birisi tama'en veyahud veeh-i aher ile nefsaniyeten bir güne su-i kasd etmeyüp eğer hilaf-1 ta'ahhüd ve rıza bir güne cünha ve hiyaneti zahir olur ise ba'de't-tahkik ve makam-1 [vekaleti] mutlakadan bi'l-istizan def'ü ref'ine ol hanedan ikdam edüp yerine aherini intihab eyleye. Ve herkes uhdesine muhavvel mahall hududundan haric bir karış mahalle ta'aruz ve ta'addi etmeyüp her kim tecavüz eder ise uzak yakın denilmeyüp cümle da'vacı olup men- eyleyeler. Ve mütenebbih olmaz ise ba'is-i şikak olanın def'ü tenkiline bi'l-ittifak ikdam oluna. Ve cümle vücüh ve hanedanlar ve a'yan-1 memalik yek-vücüd olup ale'l-ittifak def'-i ihtilal ve şikaka şedd-i nitak eyleyeler. Ve her kim fukaraya zulm ve ta'addi eder ve şeri'at-ı mutahharanın icrasına muhalefet eyler ise anın dahi te'dib ve terbiyesine bi'l-ittihad sa'y oluna. Ve cümle hanedanlar ve a'yanlar hakkına bu vechile tekeffül olunduğu misillü vükela ve ulema ve rical ve hademe-i saltanata dahi vakten-mine'l-evkat tahrik ve fesad ile bir taraftan bir güne ihanet ve su-i kasd vuku'a gelmemesine ve te'dibini mücib cünhası cümle indinde gereği gibi ta'ayyün etmedikçe nefsaniyeten tekdir olunmamasına ve zat ve hanedanlarına cümle hanedan ve vücüh kefil ve müte'ahhid olmalarıyla bir vakitte hilafına hareket olunmaya. Ve eğer hasbe'l-beşeriyye birinin cünhası zuhür eder ise ol cünha cümle indinde ba'de't -ta'ayyün makam -1 sadareten töhmetine göre te'dib oluna.

Şart-ı sadis: Asitane'de ocaklardan ve sairden bir güne fitne ve fesad hadis olur ise bila-istızan cümle hanedanlar Asitane'ye vürüda şıtab edüp mütecasir olanların ve ol ocağın kaldırılmasına ya'ni o makule fitne ve fesada badi olan sınıf veyahud şahıs tahkik olunup eğer sınıf ise bu def'a ba'is-i fiten olan Boğaz Kal' ası neferatının kaldırıldığı misillü kendüleri kahr ve tenkil ve dirlik ve esamileri ref' olunmak ve eşhastan ise her ne tabakadan olur ise olsun bi't-tahkik i'dam olunmak hususuna cümle hanedan ve vücûh-i memalik müte'ahhid olup ve cümle[si] Asitane'nin emniyetine ve istihsal-i asayişine kefil olmağla bu rabıta-i kaviyye ne makule esbaba tevakkuf eyler ise istihsaline bi'l-ittifak ve ale'd-devam ikdam ve gayret oluna.

Şart-ı sabi': Fukara ve re'ayanın himayet ve siyaneti dahi esas olduğuna nazaran hanedan ve vücûh tarafından zir-i idarelerinde olan kazaların asayişine ve fukara ve re'ayanın tekilifleri emrinde hadd-ı i'tidale ri'ayet hususuna dikkat olunmak lazimedden olmağla ref' -i mezalim ve ta'dil-i tekilif hususuna vükela ve memalik hanedanları beynlerinde bi'l-müzakere ne vechile karar verilür ise anın dahi devam ve istikranna ve mugayiri olarak zulm ve ta'addi vuku' a gelmemesine i'tina oluna. Ve her hanedan yek-diğerin haline nezaret birle hilaf-ı emr ü rıza ve mugayir-i şeri'at-ı garra zulm ve ta'addi eder olur ise salimen ani'l-garaz Devlet-i Aliyye'ye ihbar eyleyüp bi'l-ittifak men'ine ikdam oluna. İşbu şerayıt-ı seb'aya bi'l-müzakere karar verilüp hilafına hareket olunmamak üzere kase-i billah ve ahdi bi'r-resul vaki' olmağla hıfzenli'l-mevasik işbu sened-i mu'teber ketb ü tenmik olundu. "Fe men beddelehıl ba'dema semi'ahu fe innema ismuhu ale'l-lezine yubeddulnehul innellahe semi'un alim. " Hurrire fı evasıt-ı şehri-Şa'bane'lmu'azzam sene selase ve işrin ve miyeteyn ve elfmin-Hicreti men-lehü'l-izz ve's-şeref.

İşbu sened-i mu'teberin havi olduğu şerait din ü Devlet-i Aliyye'nin bi-avnihi te'ala te'yid ve ihyası emr-i ehemmine esas olup ale'd-devam dusturü'l-amel tutulması vacib olmağla tebeddül-i zaman ve zevat ile tağyiri mümkün olamamak için makam-ı sadaret ve mesned-i fetva yı bundan böyle teşrif edecek zevat dahi ibtida-yı nasb ve mesnedlerine ku'udlannda bu sened[i] hatm ve imza edüp harf-be-harfıcrasına ikdam eyleyeler. Ve hin-i tebeddülde meşgale takribiyle işbu hatm-i sened maddesi te'ehhür kesb etmemek için gerek vekalet-i mutlaka ve gerek Meşihat-ı islamiyye tebeddül ettiği gibi derakab Beylikci-i Divan-ı Hûmayün bulunanlar asıl senedi kalemden alup kethüda ve reis-i vakt olanları ihtar birle vekalet-i mutlaka veyahud Meş'ihat-ı islamiyye mesanidine ku'ud eden zata hatm ve imza ettirmek üzere bu nizam

dahi Divan-ı Hûmayün Kalemî'ne kaydile dustürü'l-amel tutula. Ve işbu senedin iktiza edenlere suretleri verileceğine mebni bir sureti nezd-i ferd-i cenab-ı taedaride mahfûz olup daimen ve müstemirren icrasına bi'z-zat şevket-meab efendimizin nezaret-i seniyyeleri şamil ola.

El-müte'ahhid bi-ma fihi Mustafa Sadr-ı a 'zam

Cay-ı mühr

El-müte'ahhid bi-icrai ma yahvıhi Mehmed Salih-zade Ahmed Es 'ad ufiye anhüma

Cay-ı mühr

El-müte'ahhid bi-icrai ma yahvihi Esseyyid Abdullah Ramiz Kapudan-ı Derya

Cay-ı mühr

El-müte'ahhid bi-ma yahv'ıhi Abdurrahmanel-Vezir Vali-i Anadolu

Cay-ı mühr

El-müte'ahhid bi-ma hurrire fihi Mehmed Derviş el-Kadı bi-asker-i Rumili

Cay-ı mühr

El-müte'ahhid bi-icrili ma yahvıhi Dürri-zade Esseyyid Abdullah en-Naklb ale'l-eşraf

Cay-ı mühr

Te'alleka nazari bi-ma fihi fe'stesvebtuhu ve te'ahhedtu ala ma yahvıhi harrerehu el-abdü'd-da'ili'd-Devleti'l-Aliyye Emin Paşa-zade Mehmed Emin el-müteşerrif bi-rütbe-i sadaret-i Rumili

Cay-ı mühr

El-müte'ahhid bi-ma hurrire fihi Hafız Ahmed Kilmill el-Kadı bi-asker-i Anadolu

Cay-ı mühr

El-müte'ahhid bi-mahurrire fihi Mehmed Tahir el-Kadı bi-Dari'l-Hilafeti'l-Aliyye

Cay-1 mühr

Ve ene mine'l-müte'ahhidin Mustafa Refik Kethüda-yı Sadr-ı Ali

Cay-1 mühr

Ve ene mine'l-müte'ahhidin Mustafa Ağa-yı Yeniçeriyân-ı Dergâh-ı Ali

Cay-1 mühr

Ve ene mine'l-müte'ahhidin Mehmed Emin Behic el-Defteri

Cay-1 mühr

Ve ene mine'l-müte'ahhidin Esseyid Mehmed Sa'id Galib Reisü'l-küttâb

Cay-1 mühr

Ve ene mine'l-müte'ahhidin Mustafa Reşid Kethüda-yı Rikab-ı Hümayün Sabık

Cay-1 mühr

Ve ene mine'l-müte'ahhidin Esseyid Ali Nazır-ı U mür-i Bahriyye

Cay-1 mühr

Ve ene mine'l-müte'ahhidin Mehmed Emin Rüz-namce-i Evvel

Cay-1 mühr

Ve ene mine'l-müte'ahhidin Süleyman Cabbar-zade

Cay-1 mühr

Ve ene mine'l-müte'ahhidin İsmail Sirazi

Cay-1 mühr

Ve ene mine'l-müte'ahhidin el-Hac ömer Karaosman-zade

Cay-1 mühr

Ve ene mine'l-müte'ahhidin Ahmed ba-paye-i Muhasebe-i Evvel

Cay-1 mühr

Ve ene mine'l-müte'ahhidin Mehmed Ağa-yı Sipahiyan-ı Dergah-ı Ali

Cay-1 mühr

Ve ene mine'l-müte'ahhidin Mehmed İzzet Beylikci-i Divan-ı Hümayün
Rakımü'l-huruf

Cay-1 mühr

Ve ene mine'l-müte'ahhidin Hüseyin Hüsnü Amedi-i Divan-ı Hümayün

Cay-1 mühr

Ve ene mine'l-müte'ahhidin Mustafa Mirliva-i Çirmen

Cay-1 mühr

Yunan Milliyetçiliğinin Tarihsel Arka Planı ve Politik Yansıma Örneği Olarak Batı Trakya Sorunu¹

Erdem EREN

- ❖ **Kurum Bilgisi:** İstanbul Yeni Yüzyıl Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Siyaset Bilimi ve Uluslararası İlişkiler, İstanbul, Türkiye
- ❖ **ORCID:** 0000-0002-9891-1763
- ❖ **Mail:** erdemeren2234@gmail.com

¹ Bu çalışma İzmir Sosyal Bilimler Dergisi'nin 2019 yılı 1. Cilt 2. sayısında yayınlanmıştır.

GİRİŞ

Batı Trakya sorunu hem Türk dış politikası ve Türk – Yunan ilişkileri hem de uluslararası hukuk bakımından literatürde ilgi duyulan konuların başında gelse de bu çalışmaların genellikle sorunun tarihi ve gelişimi, uluslararası hukuk bakımından ve özellikle Lozan Barış Antlaşmasından kaynaklı haklar ve ihlaller, Batı Trakya Müslüman ve Türk azınlığının sosyal, siyasal ve ekonomik yapısı gibi hususlara odaklandığı görülmektedir.

Bu çalışmada literatürdeki diğer araştırmaların aksine sorunun geçmişi ve bugününün arka planına değinilecek, bu doğrultuda Yunan milliyetçiliğinin tarihsel kökeni ve gelişimi ile Batı Trakya sorununa etkisi analiz edilecektir. Ayrıca sorunun günümüze yakın sürecine yönelik de bilgiler sunulacaktır. Çalışma kapsamında ilk olarak millet ve milliyetçilik kavramı farklı tanımlar ve milliyetçilik kuramları kapsamında açıklandıktan sonra Yunan milliyetçiliği; Yunan ayaklanması, Yunan uluslaşma süreci ve bağımsızlık sonrasında Yunanistan'ın durumu gibi konular çerçevesinde resmedilecektir. Son bölümde ise Batı Trakya sorunu tanımlanarak güncel durum analiz edilecektir.

MİLLET VE MİLLİYETÇİLİK SÖYLEMİ

Latince kökenli olan ve İngilizcede “Nation” olarak kullanılan “Ulus-Millet” kavramı, Avrupa’da “1789 Fransız İhtilali ve Aydınlanma Çağı” ile birlikte gerçekleşen düşünsel devrimlerin bir sonucu olarak ortaya çıkmıştır (Saklı, 2012: 2). Siyasal alanda “milliyetçilik”, Fransız İhtilali’nin getirdiği özgürlük düşüncesi, bireysel hak ve hürriyetlerle şekillenerek vücut bulmuştur. Aydınlanma döneminin ve devrimlerin bir sonucu olarak milliyetçilik, siyasal alanda çok güçlü bir ideoloji vasfıyla birçok ulusun ulus devlet olma yolunda önemli dayanak noktası haline gelmiştir. Avrupa’da feodalitenin çöküşü ile birlikte milliyetçilik ilk etapta toplumsal özgürlük ve egemenlik doktrini olmuştur. Bu doğrultuda “insanlar özgürleşerek, dış baskılardan kurtulmalı, kendi öz kaynaklarını ve topraklarını kendileri yöneterek, kendi kaderlerini kendileri tayin etmeli” tezi öne sürülmüştür (Kütükçü, 2004: 271).

Milliyetçiliğin tanımına yönelik olarak da birçok uğraş verilmiş, kavramın dayanak noktaları belirlenmeye çalışılmıştır. John Hutckinson’a göre; “İnsanlar birlik olmalı, tüm iç bölünmeler ortadan kalkmalı, tarihi bağlılığı olan tek bir toprak parçası üzerinde birlik içinde yaşamalı ve ortak

bir kültürü paylaşmalıydılar” (Hutckinson, 1994: 7). Bu noktada ise millet kavramı ortaya çıkmış, bu yüzdendir ki 19. yüzyılın başında artık devlet kurma, devlet sürdürmek ya da korumak anlayışı ile etnik grupların varlığı, haklarının savunulması ya da onurlu bir biçimde yaşamaları “milliyetçi” ideoloji ile desteklenmeye başlanmıştır.

Ernest Renan’a göre millet; “geçmişte yapılmış ve gelecekte de yapılmaya hazır olunan fedakârlıklar duygusuyla oluşturulan geniş ölçekli bir dayanışmadır” (Özkırmı, 2010: 17). Renan’a göre millet gerçeğinin her şeyden önce, o milleti vücuda getiren fertlerin birlikte yaşama duygusuna ve kararlılığına; birlikte yaşanan geçmişin yoğurduğu ortak kültüre; ruh ve amaç birliğine dayandığını ifade etmiştir (Arslan, 2017: 26). Renan bir milletin ifade edilebilmesi için gereken şartları ise; ırk birliği, din birliği, dil birliği, ortak coğrafya ve topluluğun ortak çıkarları olarak sıralamıştır. Mustafa Kemal Atatürk de bir millet tanımı getirmiş, O’na göre; “Millet; dil, kültür ve ideal birliği ile birbirine bağlı vatandaşların oluşturduğu bir siyasi ve içtimai heyettir” (Arslan, 2017: 26). Eski Rus devlet başkanı Joseph Stalin ise milleti; “ortak bir dil, toprak, ekonomik yaşam ve ortak bir kültürde cisimleşen psikolojik şekillenmedir” diye tanımlamıştır (Özkırmı, 2010: 14).

Millet tanımlarından yola çıkarak denilebilir ki, milletin tanımlanabilmesi için olması gereken bazı nesnel ölçütler vardır. Bu nesnel ölçütler; etnisite, din, dil, toprak, ortak tarih, ortak köken veya atalar (akrabalık) ya da daha genel tabirle kültürdür. Tüm bunlarla birlikte toplulukları millet yapan öznel ölçüt ise geçmişin, bugünün ve geleceğin ortak olduğuna yönelik taşınan ortak inançtır. Ortak inancın nasıl oluştuğuna yönelik tezlere değinilirse, 18. yüzyıl yazarlarından Gottfried Herder’a göre milliyetçilik bilincinin temelinde kan bağı yatmaktadır. Etnik milliyetçilik tanımlarına göre kan bağı ve kültürel benzerlik milliyetçilik bilincinin temel özellikleridir. Diğer taraftan milletin birliğini sağlayan nitelikler; dilleri, dinleri, örf ve adetleridir. Milletlere üyelik ancak kan bağı ile edinilebilir (Özkırmı, 2010: 22).

Literatürdeki milliyetçilik kuramları incelendiğinde milliyetçiliğin genel olarak üç ana kategoriye ayrıldığı görülmektedir. Bunlar ilkçi – özcü, modernist ve etno-sembolcü kuramlar veya yaklaşımlardır (Özkırmı, 2008: 77). İlk olarak ilkçilik de milletler doğal olarak görülmekte, eski çağlardan beri var olan doğal yapılar olarak kabul edilmektedir. Johann Gottfried Herder milleti oluşturan ruhun temelinde geçmişin yattığını, bu geçmişin ise dil ve kültürle inşa edildiğini savunmaktadır. Yine Herder milleti bir organizma

olarak ele almakta olup ona göre millet, doğal bir bitki ve aile gibidir, sadece daha fazla dalı vardır. İlkçiliğin en aşırı versiyonu olan doğalcılıkta ise farklı etnik grupların varlığı gibi bu etnik grupların başka grupları dışlamaları da doğal görülmektedir (Akıncı, 2014: 139-140).

Milliyetçilik kuramlarından bir diğeri olan modernistlere göre ise milletler ilkçilerin aksine modern çağın getirdiği koşulların bir sonucu olarak ortaya çıkmıştır. Bunda en önemli faktörler ise sanayileşme, kapitalizm, kentleşme, merkezi devletlerin kurulması, laikleşme vb. olmuştur. Modernistlere göre milletleri milliyetçilik yaratmıştır (Özkırımlı, 2008: 105-106). Modernistlerden Ernest Gellner'in 1983 yılında yayınlanmış "Nations and Nationalism" kitabında Gellner milliyetçiliği tanımlamak için önemli detaylara yer vermiştir. Gellner'a göre endüstri devrimi sonrası sınıflar içi bağlar değil, ulusal bağlar kuvvetlenmiş, iş bölümü yaygınlaşarak eğitim devletin en önemli işlevlerinden biri olmuştur. Merkezi eğitimle tek tip insan ve tek tip ideoloji oluşturulmuş ve eğitim yoluyla insan ortak kültüre bağlanmıştır (Gellner, 1992: 107).

Milliyetçilik kuramlarından üçüncü ve sonuncusu olan etno-sembolcüler; ilkçiler ve modernistler arasında bir yaklaşıma sahip olup, en önemli temsilcisi ise Anthony D. Smith'dir. Smith'e göre millet; tarihi bir toprağı/ülkeyi, ortak mitleri ve tarihi belleği, kitlevi bir kamu kültürünü, ortak bir ekonomiyi, ortak yasal hak ve görevleri paylaşan bir insan topluluğunun adıdır (Smith, 2007: 32).

Yunan milliyetçiliğini en iyi ifade eden görüşlerden biri Benedict Anderson'ın "Imagined Communities" adlı kitabında yer verdiği milliyetçiliğin genel özellikleridir. Anderson'a göre ilk olarak bütün milletler çok köklü bir tarihe sahip olduklarına ve hep var olacaklarına inanırlar. Özellikle basın yoluyla dil, milliyetçiliğin en önemli araçlarından biri olmuştur. Milliyetçi devletlerde dil, bayrak gibi kutsal sayılan bir simge olarak kabul edilmiştir. Yunan milletinin "Yunanca" etrafında bir millet oluşturma çabaları bu anlamda önemli bir örnek olarak verilmektedir. Anderson'a göre ulus devletin kurulmasıyla; devlet denetiminde ilkökul eğitimi, devletin yönettiği propaganda, resmi tarih yazıcılığı, ulusal bir ordunun yaratılması gibi kimi uygulamalar ele alınmaktadır (Millas, 1994: 24). Yunan milliyetçiliği de bu özellikleriyle hem ilkçi hem de etno-sembolcü özellikleri bünyesinde barındırmaktadır.

Devlet içindeki azınlık, etnik gruplar “öteki” diye tanımlanan bir “sorun” olarak görünmektedir. Bu bağlamda günümüzde milliyetçilik, ulus devletlerde eğitim yoluyla yaratılan bir inançlar sistemi, ideolojik bir harekettir. Yine Anderson’a göre kapitalizme geçilirken yaşanan iktisadi değişimle birlikte, matbaanın ve yayıncılığın etkisiyle halk dilleri yaygınlaşmış ve ulusal bilincin gelişmesine katkı sağlamıştır.

Temel argümanlara göre milliyetçilik milleti yaratmakta, millet milliyetçiliği yaratmamaktadır. Ancak etnik semboller (dil, din, kültür, bir bölgede ortak yaşam, tarih vb.) önceden var olup çok ender hallerde icat edilmektedir (Heraclides, 2002: 48). Bu anlamda Hellen, Fransız, Sırp, İrlanda, Yahudi ya da Türk milli mitosunun ya da milliyetçiliğinin tutması, pan-Kıbrıslı, Güney-Slav (Yugoslavyalı), Pan-Slavist ya da Osmanlılık milli kimliği yaratılmasından çok daha kolay olduğu ifade edilmektedir.

Milliyetçilik söylemi dünyayı “biz” ve “onlar” ya da “ötekiler” diyerek iki tarafa bölmektedir. Bu bağlamda söylemin dışlayıcı bir özelliği bulunmaktadır. Bir diğer söylem farklılığı olarak ise milliyetçilik söylemi dünyayı “dostlar” ve “düşmanlar” olarak sınıflama eğilimine sahiptir. Bu doğrultuda R. Barth, tüm toplumlarda görülen ulus ve grup kimlik duygusunun “dışlayan” bir bilinç olduğunu söyleyerek, bu bağlamda “barbarlar” ve “gâvur” nitelendirmelerini örnek vermektedir (Millas, 1994: 10).

Milliyetçilik de kendi grup kimliğini bu dışlayan duygu ve yaklaşım temelinde kurmaktadır. Milliyetçilik söylemi hegemonya kurucu olup; Anlatı, yorum, algılama, değerlendirme, düşünme ve hissetme biçimlerini eğitim ve çeşitli yollarla “millileştirme” biçiminde diğer söylemler veya alternatif diller üzerinde hâkimiyet kurmaktadır. Bununla birlikte millet içindeki kırılmaları, bölünmeleri ve görüş ayrılıklarını gizlemektedir. Milliyetçilik söylemi, milli değerleri doğanın hakikatleri gibi görmekte, söylem kurumlar aracılığıyla üretilip, dayatılıp, kurumlar aracılığıyla işlemektedir (Özkırımlı, 2010: 30-31).

YUNAN MİLLİYETÇİLİĞİ VE YUNAN AYAKLANMASI

1789 yılında başlayan Fransız İhtilali’nin fitilini ateşlediği milliyetçilik ve ulus devlet idealleri hızla tüm dünyaya yayıldığı gibi uhdesinde birçok etnik ve dini toplum barındıran Osmanlı Devleti sınırlarına da girmiş, nitekim 1830 yılında bunlardan sadece biri olarak Yunan toplumu bağımsızlığını kazanarak Osmanlı Devletinden ayrılmıştır. Yunan milliyetçiliğinin tarihi

Fransız İhtilali'nin fikirselsel yayılma süreciyle eş görülse de, arka planda Antik Yunan'a dayanan tarihsel bir geçmişi barındırmaktadır. Öyle ki Yunanistan tarihi M.Ö. 146 yıllarında Antik Yunan ile başlamakta, M.S. 395 yılında Roma'nın ikiye ayrılmasıyla orta devir Bizans ile devam etmekte, modern yeni Yunanistan tarihi ile nihayete ermektedir (Yavuz, 2014: 39).

Günümüz Yunan milliyetçiliğinin kökeni Fransız İhtilali'ne dayansa da ilk olarak Yunan kavramının tarih boyunca birçok önemli dönemde izlerini incelemek gerekmektedir. Öncelikle Yunan halkı birçok tarih yazımında "Grek-Greece" olarak nitelendirilmekte, bu kavram ise köken olarak Slavca'dan gelmektedir. "Yunan" kavramı önce Perslerin sonra ise Arapların Antik Yunanlara verdiği ve sonrada çağdaş Yunanlara verilen bir isimdir. Yunanlılar ise "İyonya" sözcüğünden türeyen "Yunan" kelimesini tarih içerisinde hiç kullanmamıştır. Genel olarak eski Yunanlıların ise kendilerine "Helen (Helles-Ellas" dedikleri, ayrıca ortak bir dil ile din bilinci oluşturmaya çalıştıkları görülmektedir (Milas, 2004: 161; Yavuz, 2014: 44). Osmanlı İmparatorluğunda diplomatik lisan gereği diğer milletleri yüceltmek adına bazı tanımlamalar yapılmış, Grek'e İyon'a hitaben Yunan, halkına da Roma'dan gelen anlamında Rum denmiştir (Kalelioğlu, 2008: 107).

Aydınlanma çağı ve beraberinde Fransız İhtilali'yle birlikte 18. yüzyılda Avrupa'da yaşanan siyasal ve ekonomik devrimler Osmanlı idaresinde yaşayan birçok topluma etki ettiği gibi Yunan toplumuna da yansımaması beklenemezdi. Bu yansıma devletin ticaret yolları üzerinde Yunan nüfusunun yoğun olarak yaşadığı bölgeler olan Anadolu'nun Ege kıyıları ve Balkanlar'da gelişmesi sonucunda olmuştur. Ayrıca Rusya'da tüccar ve esnaflardan oluşan Yunanlılara ait bir sosyal sınıf Yunan toplumunun gelişimine katkı sağlamıştır. Avrupa'ya eğitim amacıyla giden gençler ve bu Yunanlılar aydınlanma fikirlerini ve milliyetçi ideolojiyi benimseyerek, bunları Yunan toplumuna aktarmıştır. Yunanlı gençler, aydınlanma ve Fransız İhtilali'nin "romantik milliyetçi" görüşlerini öğrenerek Antik Helen'i dile getirmişlerdir (Clogg, 1997: 25).

Yunan aydınlanması 18. yüzyılın sonlarına doğru Avrupa'daki gelişmelerden etkilenen Yunanlı aydın sınıfın oluşumu ile gerçekleşmiştir. Bununla birlikte Yunanca, aydınlanma değerlerinin Balkanlar ve Yunanlılarla birlikte diğer Ortodoks toplumlara aktarılmasında aracı bir dil rolüne bürünmüştür. 18. yüzyıl sonrasında özellikle edebiyat ve kültür alanındaki gelişmelerle Yunanca, Yunan bağımsızlığına giden yolda etkin bir görevi de üstlenmiştir.

Osmanlı idaresi altında Yunanlılar, diğer halklara göre çeşitli ayrıcalıklı haklara sahip olmuş, özerk yönetimle idare edilmiş, tüm Ortodoks Hıristiyanları temsil eden Ortodoks patrikhanesini bünyesinde barındırmış, dini ayinler Yunanca yapılmış ve Patrik üç tuğlu paşa rütbesine sahip olmuştur (Akman, 2006: 63). Yunanlılar, Selanik, İstanbul ve İzmir’de denizcilik ve tüccarlıkta etkin konumlarıyla Avrupa ile yakın ilişki içerisinde bulunmuşlar, bu yüzdendir ki, Avrupa’da gelişen akımlardan rahat etkilenmişlerdir. Ayrıca Rusya’nın Balkanlara olan ilgisi ve isyana kışkırtıcı rolü de Yunan ayaklanmasının sebeplerinden olmuştur (Kayıran & Metintaş, 2018: 33).

YUNAN AYAKLANMASI

18. yüzyılın sonuna gelinirken Yunan aydınlanması ile birlikte oluşan Yunan aydın sınıfı milliyetçi ideolojiyi topluma aktarmış, Balkanlarda Ortodoks Hıristiyanların olduğu her yerde olduğu gibi Yunanlıların oturdukları bölgelerde de I. Petro’dan itibaren Rus ajanları ve propagandacıları işlerini yapmışlardır.

Rumlar, Sırpın isyanından 30 yıl önce ilk defa ayaklanma girişiminde bulunmuşlar, 1770’de Rus donanmasının Mora açıklarında görünmesi üzerine ayaklanmışlar, fakat bir başarı sağlayamamışlardır. Yunan bağımsızlığı için ilk hareket, 1814’te Odesa’da Etniki Eteryia (Dostluk Derneği) örgütünün kuruluşu olmuştur. Örgüt, Yunan bağımsızlık savaşında önemli bir rol oynamış, Osmanlı hâkimiyetine son vermeyi, anayurdu kurtararak yeni bir ulus devlet kurmayı hedeflemiştir (Özdemir & Çiydem, 2017: 24). Örgüt lideri Rus Çarı Aleksandr’ın da desteğini alan Aleksandr İpsilanti’dir. Önce Boğdan’da başlayan isyan Mora’da da patlak vermiş, 1821 yılı isyanın başlangıcı için bir dönüm noktası olmuş, buradan da kısa sürede adalara yayılmıştır.

Yunanlıların isyanı sonrasında Müslüman Osmanlılara karşı Hıristiyan Yunanlıları korumak ve desteklemek zorunluluğunu Avrupa ülkeleri de hissetmişlerdir. Batı Avrupa’da Yunanlılara duyulan sempati Mora ayaklanması ile birlikte birden artmıştır. Benzer şekilde Batılı aristokrat gezginler de giderek “Filhelenizm’e” (Yunan severliğe) olan ilgi de büyümüştür. Batı Avrupa’daki bu “Filhelenizm” düşüncesiyle; “İslam dininin ilerlemeye engel olduğu”, “Yunanlı anneden çocuğunu yeniçeri yapmak üzere kopartan barbar Türk efendi”, “Asyalı barbarlar olarak kalmakta direnen Türkler” gibi imajlar savunulmuştur (Özkırımlı, 2010: 54).

Rumlar, 1 Ocak 1822’de bağımsızlıklarını ilan edip siyasi bir yapı kazanmışlar, ardından İngiltere ve Fransa öncülüğünde 4 Nisan 1826 Petersburg Protokolü ve 6 Temmuz 1827 Londra Protokolü ile birlikte Yunanlıların Osmanlı’ya bağlı özerk bir devlet olacakları ve Türklerin bölgeden çıkarılması kararı alınmıştır. Osmanlı Devleti buna itiraz edince de Navarin’de demirlenmiş olan Osmanlı-Mısır donanması 20 Ekim 1827’de Rus, İngiliz ve Fransız gemileri tarafından yakılmıştır. Navarin olayı, Osmanlı-Rus savaşının çıkmasına da sebep olmuştur (1828-1829). Rusların Doğu’da Erzurum’u, Batı’da Edirne’yi ele geçirmesi sonucu Osmanlı Devleti barış istemek zorunda kalmıştır. 14 Eylül 1829’da Edirne Antlaşması imzalanmıştır. Antlaşmaya göre Osmanlı Devleti Yunanistan’ın muhtariyetini tanımıştır². 3 Şubat 1830’da İngiltere, Fransa ve Rusya yeni bir Londra Protokolü imzalayarak bağımsız Yunanistan Devleti’nin kurulduğunu ilan etmişler ve Osmanlı Devleti de 24 Nisan 1830’da Yunanistan’ın bağımsızlığını kabul etmiştir.

Osmanlı İmparatorluğu’na karşı başlatılan ayaklanma, bağımsız bir devlet olma süreci ve bunu takip eden dönemlerde, Yunan milliyetçiliği, Yunan ulusu ve Yunan devleti için daima etkili ve belirleyici bir güç olmuştur. Yunanistan bağımsızlığını Rusya’nın Osmanlı Devletine karşı kazandığı bir zafer sonucunda elde etmiştir.

Yunanistan’da önce geçici hükümet kurulmuş, ardından 1832’de Londra’da yapılan anlaşma sonucunda Bavyera Prensi Otto, I. Otho adıyla Yunan tahtına geçmiştir. 1453’te Osmanlıların İstanbul’u fethetmesiyle Bizans İmparatorluğu yıkılmış, Atina ise 1458 senesinde fethedilmiş ve bundan sonra Yunanistan, yaklaşık 400 yıl Osmanlılarca yönetilmişken, Yunan Ayaklanması neticesinde Yunanistan, Osmanlı Devleti idaresindeki Balkanlarda ilk bağımsız olan devlet olmuştur.

YUNAN ULUSLAŞMA SÜRECİ

1830 yılında bağımsız olan Yunanistan, uluslaşma sürecinin adımlarını hızla atmaya başlamıştır. Bu bağlamda Yunan ulus kimliğinin inşası ana mesele olarak görülmüş; Dil, din, tarih ve kültür birliği Yunan ulus kimliğinin inşasında temel taşlar olmuştur. Bu etkenler ışığında Yunan milli kimliği etnik ve kültürel milliyetçilik sınıfına girmiştir.

² 16 maddelik antlaşmanın 10. maddesine göre Osmanlı Devleti Yunanistan’ın bağımsızlığını tanıyordu.

Aydınlanma döneminde Antik Yunan'a duyulan hayranlık 1832 yılında tahta geçen Kral Otto döneminde de devam etmiş, çağdaş Yunanlıların antik Yunanlıların torunları olduğu tezi açıkça benimsenmiş ve etnik kimliğin tarihin içinde sürekliliği sağlanmıştır. Helen kültürü, Yunan ulus tarihinin dayandığı temel olarak benimsenmiştir. Atina Helenizm'in yeni merkezi olmuş, ulusal birliğin güçlenmesi için Kilise'nin merkezi de Atina'da olmalı görüşü benimsenmiştir. Bu amaçla ilk olarak Atina'da, ulusal devlet ve ulusal kimlik yaratma projesi çerçevesinde 1833'te Yunanistan Ortodoks Kilisesi, ardından devletin idari yapısındaki ihtiyaçları karşılamak üzere gerekli personeli eğitmek ve Doğu'ya Batı medeniyetinin taşınmasını sağlamak amacıyla 1837'de Atina Üniversitesi kurulmuştur³ (Kırlıntokme, 2010: 401). Böylece buradan mezun olan doktor, gazeteci, avukat gibi meslek sahipleri, Osmanlı hâkimiyeti altındaki topraklarda yaşayan Yunanlılara Yunancayı ve Yunan kültürünü çeşitli dernek ve birlikler vasıtasıyla yaymaya başlamışlardır.

Yunan ulusunda büyük bir oranda din yolu ile sağlanmış olan bir kültür sürekliliği görülmüştür denebilir. Bununla birlikte Yunan ulusunun doğuşuna destek olan iki öge, ilk olarak bölgede ünlü bir tarihsel geçmişin olması, ikinci olarak ise son yüzyıllara dek Balkanlar'da hala en saygın dillerden biri olan Yunancanın yaşıyor olmasıdır. Çağdaş Yunan kimliğinin yaratılmasında en önemli gelişme tarihin "Helenleştirilmesi - Yunanlılaştırılması" ile gerçekleşmiştir. Skopetea bu terimi 1988 tarihli Megali İdea kitabında ilk kez kullanmış olup; "Tarihin Helenleştirilmesi" ihtiyacı Bavyeralı tarihçi Jacob Philipp Fallmerayer'in, Bizans döneminden bu yana meydana gelen göçler nedeniyle o dönemin Yunanistan'ında ve genellikle Güney Balkanlar'da artık Yunanlı bulunmadığını, halkın tümünün Slav ırkından ve Arnavutlardan oluştuğu tezini ortaya atmasıyla önem kazanmıştır (Ntokme, 2010: 410).

"Tarihin Helenleştirilmesi" ve tarih içinde Yunan ulusunun sürekliliğinin sağlanması aşamasında ön plana çıkan isimlerden biri olan Konstantinos Papanigopulos, Bizans'ı Yunan tarihinin bir parçası olarak dâhil ederek Yunan ulusunun tarih içindeki sürekliliğini ifade etmiştir. Antik Yunan medeniyetinden başlayan süreç, Makedonya Helenizm'i, Bizans Helenizm'i ve son dönem Helenizm'i ile devam ettiği kabul edilmiş ve Bizans tarihi ile barış sağlanmıştır. Öte yandan Helenizm'in tarih boyunca sürekliliğinin sağlanması ile birlikte Megali İdea'da resmiyet kazanmıştır. Büyük

³ 1833'te kurulan kilise 19 ve 20. Yüzyılda devletin resmi ideolojisinin ve Yunan milliyetçiliğinin gelişmesinde önemli rol oynamıştır.

Yunanistan'ın kurulması hayalinin açık bir ifadesi olarak Yunan ulusunun varoluş sebebi olmuştur.

Megali İdea

Megali İdea terimi, Yunanca “Μεγάλη” (büyük) ve “Ιδέα” (fikir) sözcüklerinin Latin alfabesi ile yazımıdır. Türkçede Megali İdea yerine yaygın olarak kullanılan bir diğer terim de Megalo İdea'dır. "Megalo-", eklendiği sözcüğe "çok büyük" anlamı veren, Yunanca “megas” (büyük) sözcüğünden gelen bir önektir. Megali İdea, resmi olarak tarihte ilk defa 14 Ocak 1844'te Yunanistan Başbakanı İoannis Koletis'in Yunan meclisinde yaptığı bir konuşma sırasında dile getirilmiştir (Kırlıntokme, 2010: 413).

Koletis, “Yunanistan'ın (Yunan Bizans'ın) çöküşü ile Batı'nın Aydınlanma sürecinin başladığını, şimdiyse yeniden ortaya çıkışı ile hedefinin Doğu'yu Helenleştirerek uygarlaştırmak olduğunu” söylemiştir (Ntokme, 2010: 413). Koletis ve Yunan ünlü tarihçi Papparigopulos'a göre Hellenizm'in merkezi iki tanedir. Krallığın başkenti Atina ile tüm Yunanlılarca Polis (kent) olarak adlandırılan büyük başkent Konstantinopolis yani İstanbul'dur. Megali İdea'nın pratik yönü olan dış politikada uygulanması birbirini izleyen üç aşamada tasvir edilmiştir;

a) Bizans toprakları üzerinde başkentin Konstantinopolis olacağı Yunan İmparatorluğu'nun kurulması (halka yönelik slogan ya imparatorluk ya ölüm olmuştur),

b) Özellikle Güney Balkanlar'da ve Ege adalarında (Enosis ya da ölüm sloganıyla) girişilecek silahlı çatışmalarla Osmanlı İmparatorluğu aleyhinde adım adım genişlemek,

c) Yunanlıların ve Osmanlıların barışçı yoldan anlaşmaları ile büyük bir Hellen – Osmanlı devletinin kurulmasıdır (Ntokme, 2010: 414-415).

Megali İdea fikrinin kökeni ise; Bizans İmparatorluğu'nun 1071 Malazgirt Savaşı sonucunda Anadolu'da yenilgiye uğraması, 1204 tarihinde IV. Haçlı Seferi orduları tarafından İstanbul'un yağmalanması, yine İstanbul'un 1453'te Osmanlı orduları tarafından fethi ve hatta 1461'de Trabzon'un düşmesi ile aynı tarihi süreçte değerlendirilmelidir. Yani Megali İdea nihai hedef olarak Yakın Doğu'daki tüm Yunan yerleşim bölgelerini tek bir devlet çatısı altında toplayıp coğrafi olarak genişlemeyi hedeflemiştir.

Uluslaştırma Sürecinde Tarihi Helenleştirme Girişimi

“Tarihi Helenleştirme Girişimi” Yunan uluslaşma sürecinin önemli bir basamağı olarak görülmüştür. Öyledir ki bir ulus ancak köklü, sürekli ve istikrarlı bir tarihi ile mümkün görülebilmektedir. Bu bağlamda Yunan uluslaşmasında, ulusun kökeninin Helen tarihine dayandırılması bir tarih projesi olarak ortaya çıkmıştır. Yunan aydınları, Antik Yunanlıların torunları olarak yeniden doğma anlamına gelen efsanevi Anka Kuşu – Phenix’i simge olarak seçmiştir. Onlar Makedonların, Romalıların, Bizanslıların, Osmanlıların egemenliğine boyun eğdikten sonra, küllerinden yeniden doğduklarına inanmışlardır. Yunanistan’ın tarih sahnesine yeniden dönmesi de Yunan Aydınlanması ile başarılan “yeni milli doğuş” ile sağlanmıştır (Heraclides, 2002: 52).

Halkın Yunanlılığını kanıtlamak için üç paralel yol izlenmiştir. En büyük ağırlık tarih içinde sürekliliği sağlamak ve özelliklede klasik dönemden çağdaş Yunanistan’a varıncaya dek ortaya çıkan 2000 yıllık boşluğu doldurmaya verilmiştir. İkinci yol, çağdaş dönemde geçmiş çağların kuşku bırakmayan kanıtlarını (müzikte, dansa, örf ve adetlerde, halk şiirinde vb.) tespit ederek, Yunanlılık tezinin engelsiz devamlılığını kanıtlamak olmuştur. Üçüncü strateji ise 1821 devriminin vurgulanması ve Yeniden Doğuş’un gerçek ispatı olarak ortaya çıkarılması hedeflenmiştir. “Yeniden Doğuş” görüşüne göre; ayaklananlar kendilerini canlı ve var olan bir halk olarak, Yunanlı olarak nitelemiş, özgürlükleri ve milli egemenlikleri uğruna kahramanca savaşmışlardır (Heraclides, 2002: 56).

Tarihin Helenleştirilmesi girişiminde en büyük sorunlardan biri Ortodoksluk öğesinin eklenmesi olmuştur. Bu eklenme 1100 yıllık Bizans döneminin tarih sürecine katılmasını ilgilendirmiştir. Bizans’ın milli söylem kapsamına alınması tartışılan bir konu olmuştur. Helen tarihi “uluslararası sembolik görkemi” ifade ediyorken; Voltaire, Hegel, Montesquieu ve Gibson gibi düşünürlere göre Bizans “despot, gerici ve teokratik” bir tarihi ifade etmiştir. Yunanistan’ın milli tarihçisi Papanigopulos tarafından Bizans’ın milli tarih kapsamına alınması ile tartışma nihai olarak sonlanmış, günümüze kadar gelen Yunan tarihi ifade eden beş Hellenizm şekillenmiştir. Bunlar; Antik Hellenizm, Makedonya Hellenizm’i, Ortaçağ Hellenizmi (Bizans), neo-Hellenizm (“Türk egemenliği yılları”) ve son dönemin Hellenizm’i’dir.

Yunan Milliyetçiliğinde “Biz” ve “Öteki” Kavramı

Yunan milli tarihinin, kimliğin ve kıvanç duygusunun ana kaynağı antik yıllar, Büyük İskender ve Bizans'tır. Yunan eğitim sisteminde; “Vatanımız nedir” konusunda vurgulanan temel öğeler şunlardır: Dünya kültürünün ve evrensel ahlak değerlerinin kaynağı olarak Yunanlıların üstünlüğü, antik yıllardan günümüze devamlılık, binlerce yıl içinde bozulmadan korunan bir milli kişilik, zaman zaman komşu olan ya da birlikte yaşanan halklardan (Türkler, Arnavutlar, çeşitli Slav toplulukları, Araplar vb.) etkilenmemiş olan “ırksal” homojenlik/arılık, askeri, kültürel vb. gibi tüm düzeyde tetikte bulunarak, sonu gelmez tehditlere karşı durabilmek için gerekli devamlı bir uyanıklıktır (Heraclides, 2002: 63). Bu içe dönük, kapalı bir kimlik yaratmaktadır. Yunan okulları genellikle yabancı fobisi ve güvensizlik içinde bir milli kimlik oluşturmaktadır.

Yunan milliyetçiliğindeki “biz” ve “öteki” ilişkisi incelenirse, Yunan anlayışı bu konuda beş farklı yaklaşım izlemektedir;

a) Çelişkili duygularla dile getirilen “Avrupa’dan” kaynaklanan bir hayranlık, kıskançlık, kin, tehdit algısı,

b) Başta özellikle 20. yüzyılın son çeyreğinde Türkler olmak üzere değişik dönemlerde ki tarihi hasımları başa gelenlerden sorumlu sayma,

c) Yabancıların ve özellikle güçlülerin düşman saydığı ve devamlı olarak aleyhine komplolar kurduğu “kardeşi olmayan millet” olma paranoyası,

d) Yakındoğu’yla (Türkiye) ve Kuzey’le (Balkanlı komşular) her türlü etkiyi, ilişkiyi ya da benzerliği reddetme, onları millet ve kültür olarak aşağılama,

e) Bağımsız Yunanistan içinde ya da “Yunan sahası” içinde ki “öteki”nin (Arnavut, Roma, Slavofonlar, Slav-Makedonlar, Bulgarlar, Yahudiler, Türkler, Osmanlılar, Kıbrıslı Türkler, Giritli Müslümanlar vb.) yok ve değersiz sayılmasıdır (Heraclides, 2002).

Yunan aydınlarına göre Yunanistan adil ve ahlak açısından tertemizdir. Hristodulos’a göre “Allah’ın halkıdır” ya da başka bir deyimle, adalet ve iyilik, en saf halinde “Yunan’dan gelmedir”. Bu görüşlere göre değerlendirildiğinde; Yunan ulus kimliği, içine dönük olmak suretiyle, diğer

ırları dışlayıcı; bununla birlikte keskin bir ayrılık olmak suretiyle kimlik aidiyetini “biz” ve “öteki” şeklinde belirleyen, etnik ve kültürel bir yapıda inşa edilmiştir.

BAĞIMSIZLIK SONRASI YUNANİSTAN

Yunanistan 1830 yılında bağımsız olduktan sonra, Yunan uluslaşma süreciyle birlikte Megali İdea fikrini benimsemiş ve ardından sınırlarını genişletmek amacıyla nüfus çoğunluğu tezini öne sürerek kuzeye ve adalara yönelip isyanlar organize etmiştir. Türk donanmasının yeterince güçlü olmaması ve Avrupalı devletlerin desteğiyle Yunanistan, topraklarını hızla genişletmiştir. Bununla birlikte İngilizler tarafından “Yedi Ada” 1864’te Yunanistan’a verilmiştir. 1877-1878 Osmanlı-Rus savaşı sonrası toplanan “Berlin Kongresi” kararlarına göre de 1881 yılında Girit adası dışında 13.500 kilometrekare Osmanlı toprağı Yunanistan’a verilmiştir.

1913 yılına gelindiğinde “Megali İdea”, Başbakan Elefterios Venizelos’un etkili önderliği altında gerçekleşme ihtimalinin yüksek olduğu bir döneme girmiştir. Kral I. George’un 1913 yılı Mart ayında Selanik’e yaptığı bir gezi sırasında akli dengesi yerinde olmayan bir adam tarafından öldürülmesiyle yerine Velihaht Prens Konstantin geçmiştir. I. Dünya Savaşı döneminde “Megali İdea” büyük ulusal yığımları çevresine toplayan tek ideoloji olmaktan çıkıp ülkeyi rakip ve kimi zamanlarda birbiriyle savaşan iki kampa ayıran “Ethnikos Dikhasmos” yani “Ulusal Bölünme” diye bilinen toplumdaki kitlesel bölünme sebeplerinden biri oluvermiştir (Clogg, 1997: 108).

Venizelos ile Kral Konstantin arasında I. Dünya Savaşı’na katılım katılmama konusunda temel bir ayrılık oluşmuştur. Venizelos’un, Rusya ile birlikte İtilaf Devletlerini oluşturan İngiltere ve Fransa’ya karşı güçlü bir bağı varken, her ikisinin de kazanacağını ve Megali İdea’nın uygulanmasına destek olacaklarını düşünmüştür. Bunun tersine Konstantin ise Alman ordusunun onursal Mareşali ve Alman İmparatoru Wilhelm II’nin kız kardeşiyle evli biri olarak İttifak Devletlerini oluşturan Almanya ve Avusturya-Macaristan’ın askeri yeteneklerine daha çok güvenmiştir. Yunanistan’ın İngiliz donanmasına karşı pek bir şansının olmadığını düşündüğünden Kral tarafsız kalmaktan yana olmuştur.

1916 yılında Ağustos ayında İtilaf Devletleri yanlısı “Ethniki Amyna” yani “Ulusal Savunma Örgütünü” arkasına alan Venizelos yandaşı ordu,

krallık yanlısı hükümete karşı darbe girişimini başlatmıştır. Selanik'ten yoğun bir destek alan Venizelos ordusuyla buraya gitmiş ve bir de yerel hükümet kurmuştur. İtilaf Devletleri ise iç savaşı kışkırtır korkusuyla ilk başta Selanik hükümetini resmen tanımamışlardır. İtilaf Devletlerinin baskıları, abluka ve yaşanan çatışmalar neticesinde Kral Konstantin ülkeyi terk etmiştir. Yerine ikinci oğlu Aleksander geçmiş, Venizelos ve ekibi tahttan indirilen kralın önde gelen yandaşlarını Alman yanlısı oldukları suçlamasıyla sürgüne göndermişlerdir. Orduda, yargıçlar, memurlar ve öğretmenler arasında önemli bir tasfiye olmuştur.

I. Dünya Savaşı sırasında da Yunanistan'ın genişleme düşüncesi devam etmiştir. Batı Anadolu'yu ele geçirmeyi hedefleyen Yunanistan kendilerine çok şey vaat eden İtilaf Devletleri yanında savaşa girmiştir. 1918'de Venizelos, Yunan birliklerini Makedonya'ya yollayarak savaşa resmen katılmıştır. Ardından Paris Barış Konferansı'nda önemli kazanımlar elde etmiştir⁴. Venizelos'un öncelikli amacı Atina'dan daha kalabalık Yunan nüfusa sahip İzmir ve onun hinterlandını ele geçirmek olmuştur. Batı Anadolu planını gerçekleştirmek isteyen Yunan ordusu 1919 yılında İzmir'i işgal etmiş, Anadolu'daki Türk direnişini kıramayan Yunanistan, üç yıl süren Anadolu macerası sonucunda büyük bir yenilgiye uğrayarak geri dönmek zorunda kalmıştır. Temmuz 1923'te imzalanan Lozan Barış Antlaşması'yla Yunanistan ve Türkiye arasındaki savaş, resmen sona ermiş, halkoylamasıyla monarşinin sürmesi istenince Krallık yanlıları iktidara geri dönmüşlerdir.

YUNAN MİLLİYETÇİLİĞİNİN POLİTİK YANSIMA ÖRNEĞİ OLARAK BATI TRAKYA SORUNU

Tarihsel ve ideolojik olarak Yunan milliyetçiliğinin köklerinin büyük oranda dini ve etnik temellere dayandığı, bu milliyetçiliğin dini ve etnik kalıplarla bir devlet politikası haline dönüştürüldüğü görülmekte olup; doğal olarak bu politikanın hem ulusal hem de uluslararası yani hem iç politikada hem de dış politikada yansımaları bulunmaktadır. İç politikada özellikle Batı Trakya sorunu Yunan milliyetçiliğinin bütünüyle yansımaları gösterirken, dış politikada bu sorun başta Türkiye olmak üzere birçok uluslararası aktöründe yer aldığı uluslararası hukuk meselesi haline dönüşmüştür.

⁴ Konferans sonrasında Batı Anadolu ve başta İzmir olmak üzere birçok civar bölge Yunan işgaline uğramıştır.

Coğrafi olarak Batı Trakya Yunanistan ve Bulgaristan sınırlarını kapsayan; Doğu'dan Meriç Nehri ile Türkiye'den ayrılmakta, Batıdan Mesta-Karasu nehirleriyle Makedonya'dan, Kuzey'den Rodop Dağları ile Bulgaristan'dan ayrılmakta, Güney'den de Adalar Denizi ile çevrili bulunmaktadır (Gökçen, 2003: 49). Batı Trakya Gümölcine, İskeçe ve Dedeağaç olmak üzere üç idari bölümden oluşmaktadır. Dar bir şerit halinde uzanan bölge, 8.578 km² yüzölçümüne sahiptir. Batı Trakya'da bugün 150.000 kişilik tahmini bir Türk nüfusunun olduğu düşünölmekle birlikte, Batı Trakya Türklerinin değişik ölkelere yayılmış bir milyona yakın bir nüfusa sahip oldukları tahmin edilmektedir (Keyvan, 2012: 25).

13. yüzyılda Oğuz Türklerinin bölgeye gelişi ve bölgede çoğunluğu ele geçirmesiyle başlayan Batı Trakya'daki Türk yönetim ve hâkimiyeti, Osmanlı Devleti'nin I. Balkan Savaşında mağlup olmasıyla sona ermiştir (Işık, 1997: 1793). Bunun ardından Osmanlı Devleti, 29 Eylül 1913'te Bulgaristan ile imzaladığı İstanbul Antlaşması'yla Batı Trakya'yı Bulgaristan'a bırakmıştır.

Batı Trakya, I. Dünya Savaşı'nın ardından Fransa ve Yunanistan tarafından işgal edilmiş, Bulgaristan ve Müttefikler arasında 27 Kasım 1919'da imzalanan Neuilly Antlaşması ile bölge Müttefiklere geçmiştir. Sürecin devamında bölgede bir "Müttefiklerarası Batı Trakya Türk Hükümeti" kurulmuş ve halkın iki dereceli bir referandum ile bölgenin geleceği hakkında fikir beyanı alınmıştır. Bu referandumda halkın seçtiği 8 temsilci (Türkler 5; Yunan, Bulgar ve Yahudiler 1'er), Batı Trakya'nın Fransız mandası altında bir otonomi veya Yunanistan ile birleşmesini oylamıştır. Ne yazık ki, temsilci çoğunluğunu elinde tutan Türklerin vereceği kararın belirleyici olmasına rağmen 14 Mayıs 1919'daki referandumdan 4'ü Türkler tarafından verilen 5 oyla Yunanistan'la birleşme kararı çıkmıştır (Batıbey, 2000: 107-117). Yunan işgali 22 Mayıs 1920'de tamamlanmıştır. 24 Temmuz 1923 tarihli Lozan Barış Antlaşması'yla sınırları belirlenmiş olan Batı Trakya bugün tamamen Yunanistan idaresinde bulunmaktadır (Öksüz, 1992: 105).

Yunanistan ile Türkiye arasındaki Batı Trakya temelli azınlık statüleri, Lozan Barış Antlaşması'yla belirlenmiştir. Bu doğrultuda Lozan'da azınlıklara yönelik "Mübadele Protokolü" ve "Azınlıkların Korunmasına Dair Protokol" olmak üzere iki de ayrı antlaşma imza altına alınmıştır (Toprak, 2014: 45). Batı Trakya Müslüman ve Türk azınlığı, Yunanistan tarafından azınlık statüsüyle kabul edilirken, Lozan'da azınlık Türkiye için gayrimüslimler olarak tanımlanmıştır. Ayrıca Yunanistan Antlaşmanın 38.

maddesinden 44. maddesine kadar olan tüm azınlık hükümlerini de kabul etmiştir (Ömeroğlu, 1994: 29-35).

Antlaşmanın hükümlerine göre hukuken garanti altına alınan azınlık hakları: Yaşam ve özgürlük hakkı (m.38); Dini ibadet özgürlüğü hakkı (m.38); Dolaşım ve göç hakkı (m.38); Yurttaşlık ve siyasal haklar (m.39); Kanun önünde eşitlik hakkı (m.39); Kamu hizmet ve görevlerine kabul, yükseltme, onurlanma, çeşitli meslek ve işkollarında çalışma hakkı (m.39); Dilediği dili konuşma hakkı (m.39); Mahkemelerde tercüman kullanma hakkı (m.39); Hukuk ve uygulamada eşit vatandaşlık hakkı (m.40); Eğitim, din, hayır ve sosyal kurumlar alanlarında sınırlı özerklik hakkı (m.40); Okullarda ana dilde öğretimde uygun düşen kolaylıkları görme hakkı (m.41); Okullarda resmi dili öğrenme zorunluluğu hakkı (m.41); Eğitim, din ya da hayır işleri için devlet, belediye ve öteki bütçelerden hak gözetirliğe uygun ölçülerde yararlanma hakkı (m.41); Aile ve özel durumlar konularındaki sorunların gelenek ve göreneklere göre çözümlenmesi için tedbirlerin alınmasını isteme hakkı (m.42); Tedbirlerin diyalog içinde belirlenmesini isteme hakkı (m.42); İbadet yerlerinin, mezarlıkların ve öteki din kurumlarının korunmasını isteme hakkı (m.42); Vakıf, din ve hayır kurumlarına her türlü kolaylığın sağlanmasını isteme hakkı (m.42) gibi haklardır.

Batı Trakya Müslüman Türk azınlığının özellikle Lozan Barış Antlaşması'ndan kaynaklanan oldukça net sayılabilecek hakları vardır. Öyle ki Antlaşma hükümleri azınlığa; hukuk önünde eşitlik, din özgürlüğü, dil özgürlüğü, eşit medeni ve siyasal haklar ile aile hukuku veya kişisel statü ile ilgili sorunları geleneklere göre çözme hakkını vermekte olup özellikle dini işlerde ve eğitimde özerklik tanımaktadır. Yine antlaşma azınlıkların kendi hesabına, kendi dillerini kullanma ve kendi dinlerini özgürce yaşama haklarına sahip olarak herhangi bir hayır, din ve sosyal kurumu, okulları ve diğer eğitim kuruluşlarını kurma, yönetme ve kontrol etme konusunda eşit hakka sahip olmalarını şart koşmaktadır. Bu kapsamda Yunanistan azınlığın çocuklarına Türkçe temel eğitim sağlamak ve bu doğrultuda gerekli imkânları sağlamak zorundadır (Verhas, 2019: 3).

Azınlık toplumu Antlaşmanın imzalanmasından beri birçok sorunla karşılaşmaya devam etmektedir. Öyle ki azınlık, o günden bugüne kadar Yunanistan'ın politikaları nedeniyle sosyal ve siyasal hayat başta olmak üzere birçok önemli alanda ciddi sorunlarla tarihsel süreçte boğuşmuş ve boğuşmakta ve bununla birlikte haksız uygulamalara maruz bırakılmaktadır. Bu uygulamaların birçoğu başta Avrupa İnsan Hakları Mahkemesi (AİHM)

ile Uluslararası İnsan Hakları İzleme Komitesi karar ve raporlarına da geçmiş sorun ve uygulamalardır. Örnek olarak⁵:

- ❖ Siyasal haklara ilişkin sorunlar (Batı Trakya Türklerinden Yunanistan Dostluk, Barış ve Eşitlik Partisi Kurucusu Dr. Sadık Ahmet'e yönelik yargılama ve tutuklamalar, %3 seçim barajı uygulaması vb.),
- ❖ Dolaşım sorunları (Azınlık pasaportlarına el konulması, Batı Trakya Yasak Bölge uygulaması, seyahat engellemeleri vb.),
- ❖ Yurttaşlığa ilişkin sorunlar (Yunan Yurttaşlık Yasası ve vatandaşlıktan çıkarma uygulamaları, cami minarelerinin çan kulelerinden kısa olması zorunluluğu vb.),
- ❖ Müftülük sorunu (Azınlık toplumunca seçilen müftülerin engellenmesi, müftü atamaları vb.),
- ❖ “Türk” adının kullanılması sorunu (Türk ve Türkçe terimlerinin kullanımının yasaklanması vb.),
- ❖ Eğitimle ilgili sorunlar (Yunanca zorunluluğu, diploma denkliği sorunları, Türkçe eğitimin ve Türk okullarının sayısının azaltılması vb.),
- ❖ Ekonomiyle ilgili sorunlar (Mülk edinme hakkı kısıtlamaları, tarım araçlarına lisans verilmemesi uygulamaları, istihdam kısıtlamaları, kamu görevlerine girerken ayrımcılık, bölgeye yönelik yatırım yapılmaması, vb.),
- ❖ Yargıyla ilgili sorunlar (Adil yargılama yapılmaması vb.),
- ❖ İstimlâk ile kamulaştırma sorunları (Azınlık arazilerinin kamulaştırılması, mezarların istimlâk edilmesi, vb.)
- ❖ Vakıflar sorunu (Vakıfların taşınmaz mal edinmelerine izin verilmemesi vb.)

⁵ Ayrıntılı bilgi için bkz: Oran, Baskın, *Yunanistan'ın Lozan İhlalleri*, Ankara: SAEMK, 1999, s. 40; International Helsinki Federation for Human Rights, Greece Annual Report 1997, 1999 ve 2002; Sarıkaya, M. Ş., Ahmet, F. M., & Demirel, A. C. *Batı Trakya Müslüman Türk Gençlerinin Sorunları*. İstanbul: İDSB, 2013, s. 8-17; Hüseyinoğlu, Ali, “Yunanistan'da (Batı Trakya) Türk Azınlığı ve Türkçe”. D. F. Türk içinde, *Balkanlar'da Yaşayan Türk Azınlıkları ve Türkçe'ye Yönelik Dil Politikaları* (s. 103-129). Ankara: Astana Yayınları, 2016, s. 103-129.

- ❖ Medya alanındaki sorunlar (Türk televizyonlarının izlenmemesi için sinyal engelleyici kullanılması, Türkçe yayın yapan radyolara yayınlarının en az yüzde 25'ini Yunanca yapma zorunluluğu getirilmesi, vb.) gibi sorunlar temel sorun başlıklarıdır.

24 Temmuz 1923 tarihli Lozan Barış Antlaşması'ndan günümüze birçok ulusal ve uluslararası antlaşma imzalsansa da, hiçbiri Batı Trakya Müslüman ve Türk azınlığın sorunlarını çözmekte ve Yunanistan'ın hak ihlallerini engellemekte başarılı olamamıştır. Öyle ki günümüze kadar azınlıklara yönelik birçok insan hakları ihlalleri azınlığın kaderi olagelmıştır. Yunan devlet politikalarının azınlık gruba etnik ve dini kökeninden dolayı baskı ve asimilasyon politikalarına dönüştüğü açık olsa da, azınlık bunlara rağmen varlık ve kimliklerini koruyabilmiştir (Keyvan, 2012: 21). Ancak bu devlet politikalarının temelinde Fransız İhtilali'nden bugüne kadar şekillenen etnik ve dini temelli Yunan milliyetçiliği ve tarihsel arka planı yatmaktadır. Bunun en önemli kanıtı Yunan devlet politikalarınca bölge azınlığının hukuki haklarına rağmen dini bir azınlık olarak kabul edilmesi, Türk bir azınlık olduğu yani etnik kökenlerinin inkâr edilmesidir. Hatta birçok kez Yunan hükümet sözcüleri “Batı Trakya’da Türk yoktur” bile demişlerdir (Ayhan, 2014: 176; Helsinki WR, 1990: 14; Associations of Solidarity, 1983: 10).

Batı Trakya Müslüman ve Türk azınlığı ve diğer azınlıklar her şeyden önce Yunanistan'ın toprak bütünlüğü için tehlikeli sayılmakta; azınlık “Truva atı, beşinci kol, düşman ajanı, Türk yayılmacılığının ileri karakolu” gibi kodlarla nitelendirilmektedir. “Türk” kelimesi bile kimlik olarak tehdidin en önemli örneğidir. Batı Trakya Müslüman ve Türk azınlığının kendilerini Türk olarak nitelendirmeleri bile Yunan tarafı için endişenin ana kaynağını teşkil etmektedir (Heraclides, 2002: 234).

Geçmişten günümüze değin azınlığın sorunları incelendiğinde; Türk-Yunan ilişkileri iyi oldukça azınlık sorunları da belli bir nispette iyileşirken, ilişkiler gergin olduğunda ise azınlık sorunları da giderek gerginleşmektedir (Eren, 2015: 87). Yunan hükümetinin azınlığa yönelik baskıları yakın dönemde de devam etmekte olup, azınlık hala eğitim, ekonomi, hukuk başta olmak üzere birçok alanda sorun yaşamaya devam etmektedir. Günümüzde de devam eden sorunlar incelendiğinde;

- ❖ Kolektif Türk etnik kimliğinin reddedilmesi; Türk adını taşıyan derneklerin kaydı reddedilmekte, azınlık Türk değil Müslüman azınlık olarak nitelendirilmekte,

- ❖ Kararların uygulanmaması ve adalete erişim eksikliği; Yunan makamları Avrupa İnsan Hakları Mahkemesi(AİHM)’nin azınlık lehine kararların feshinin engellenmesi gibi kararları yerine getirmemekte,
- ❖ Ekonomik sorunlar; azınlık ülkede işsizlik noktasında en çok sorunu yaşayan gruplardan biri olup, bölgeye yeterli yatırım yapılmamakta ve gerekli istihdam sağlanmamakta,
- ❖ Dini özerkliğe müdahale; Yunan devleti Lozan Barış Antlaşması’nda hak olarak tanınmasına rağmen Rodop ve İskeçe’de azınlık tarafından seçilen müftüleri tanınamakta yerine müftü atamakta, İslami vakıfların mülklerine yönelik vergi konulmakta,

Eğitimdeki sorunlar; azınlık eğitim konusunda özerk haklara sahip olsa da devlet ders kitaplarının dağıtımından, iki dille müfredatı, öğretmenlerin atanmasına kadar birçok konuya karar vermekte; Selanik Özel Pedagoji Akademisi (EPATH) ile Türkiye’de öğrenim gören azınlık müfredat öğretmenlerinin sayısı azaltılmakta, azınlık müfredatı için daha önce Türkiye’den ithal edilen ders kitaplarının yerine Yunan hükümetinin belirlediği kitaplar okutulmakta, iki dilli okul öncesi eğitim bulunmamaktadır (Verhas, 2019: 9-23).

SONUÇ

Çalışmada genel olarak kavramsal olarak millet ve milliyetçilik kavramları açıklandıktan sonra Yunan milliyetçiliğinin kökeni, gelişimi ve esasları resmedilmeye çalışılmış, Batı Trakya sorununda Yunan milliyetçiliğinin yapısının bir yansıması olup olmadığı anlaşılmaya ve analiz edilmeye çalışılmıştır.

Bağımsızlık sonrasında ulus devlet sürecinde tarihsel arka plan olarak Antik Yunan-Helen tarihine dayandırılan Yunan milliyetçiliği; dil, din ve etnik temeller üzerinden inşa edilmiş, toplumsal olarak ise kendini “biz” ve “öteki” diyerek de kodlamıştır. Lozan Barış Antlaşması ile Yunanistan ve Türkiye Cumhuriyeti arasında Rum ve Türk azınlıkların durumu netleştirilmiş, Batı Trakya’daki Müslüman ve Türk azınlık Yunan milliyetçiliğinin hep “ötekisi” olmuştur.

Yunan milliyetçiliği her şeyden önce dayandığı dini ve etnik temellerden ötürü çok katı bir sisteme sahiptir. Batı Trakya azınlığı her ne kadar uluslararası antlaşmalarda ve Yunan Anayasasında Yunan vatandaşı olarak resmi statüde

olsalar da milliyetçi söylem içinde bir öteki olarak tanımlanmaktadır. Bu söylemin etkileri devlet politikalarına da yansımaktadır. Üçüncü bir neden ise Yunan milliyetçilerinin Osmanlı Devleti döneminden kaynaklanan sorunların bir nevi reaksiyonunu göstermeleridir. Müslüman ve gayri Müslimlerin Osmanlı Devleti döneminde birçok açıdan eşit statüde olmamalarının tepkisi günümüz Yunan milliyetçilerinin söylemine yansımaktadır.

Yunanistan'ın devlet modeli, milliyetçi sistemi ve kilisenin etkisi düşünüldüğünde, Batı Trakya Müslüman ve Türk azınlığın entegrasyonunu engelleyen politika ile uygulamalarının nedeni böylelikle daha iyi anlaşılmaktadır. Benzer süreçler ve benzer politikalar devam etmekle birlikte, Batı Trakya azınlığı da haklarını korumak için değişik yollar kullanarak mücadele etmeye devam etmektedir. Bu noktada Batı Trakya azınlığının hakları ile güncel sorunları ve bu topluma yönelik hak ihlallerinin net olarak tespit edilip, aralarında Türkiye'nin de yer aldığı garantör ülkelerin oluşturacağı bir komisyon ile kesin bir çözüme kavuşturulması gerekmektedir.

Batı Trakya Müslüman ve Türk azınlığın hakları ve hukuki varlıkları başta Lozan Barış Antlaşması olmak üzere hem Türkiye hem de Yunanistan tarafından birçok ikili ve çok taraflı uluslararası antlaşmayla garanti altına alınmasına rağmen Yunanistan birçok hak ihlalinde bulunmaya devam etmektedir. Yunanistan'ın bu keyfi ihlallerinin altında yalnızca antlaşmaları ihlal etme tavrı bulunmamakta, bu tavır aynı zamanda milliyetçi devlet politikalarıyla asimilasyon güdüldüğünü de göstermektedir. Türkiye'nin bu noktada en temel hamlelerinden biri bugüne kadar olduğundan daha çok uluslararası mecra ve kamuoyunda Batı Trakya azınlığının haklarını ve Yunanistan'ın ihlallerini dillendirmek olmalıdır.

KAYNAKLAR

- Akıncı, A. (2014). Milliyetçilik Kuramları. *C. Ü. İktisadi ve İdari Bilimler dergisi*, 15 (1), 131-150.
- Akman, Halil (2006). *Paylaşulamayan Balkanlar*, İstanbul: IQ Kültür Sanat Yayıncılık.
- Arslan, H. Tolga (2017). “Milliyetçilik Mukaddesatçılık Sarmalı.” *Anlık İki Aylık Düşünce, Kültür ve Bilim Dergisi*, Eylül-Ekim, s. 24-27.
- Associations of Solidarity with Western Thrace Turks in Federal Germany and Turkey (1983). *The Drama of the Moslem Turkish Minority In Western Thrace*.
- Ayhan, Halis (2014). “Batı Trakya Türk Azınlığının Hukuki ve Siyasi Sorunlarının Asimilasyon Politikası Çerçevesinde Tahlili.” *Kütahya: Dumlupınar Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi*, Sayı 42, s. 173-188.
- Batıbey, Kemal Şevker (2000). *Batı Trakya Türk Devleti (1919-1920)*, İstanbul: Boğaziçi Yayınları.
- Clogg, Richard (1997). *Modern Yunanistan Tarihi*, İstanbul: İletişim Yayınları.
- Eren, Halit (2015). “Faaliyetlerimiz İslam Coğrafyasını Kapsıyor.” *Ekovitrin Dergisi*, Ekim Sayısı, s. 84-87.
- Gellner, E. (1992). *Uluslar ve Ulusçuluk*. (B. E. Behar, & G. G. Özdoğan, Çev.) İstanbul: İnsan Yayınları.
- Gökçen, Salim (2003). “Yunanistan’ın Batı Trakya Politikası: Batı Trakya Türklerinin Sorunları”, *Erzurum: Atatürk Üniversitesi Atatürk İlkeleri ve İnkılâp Tarihi Enstitüsü Atatürk Dergisi*, Sayı 3, s.49.
- Helsinki Watch Report (1990). *Destroying Ethnic Identity, August 1990*. United States of America.
- Heraclides, Alexis (2002). *Yunanistan ve “Doğu’dan Gelen Tehlike Türkiye” -Türk-Yunan İlişkilerinde Çıkmazlar ve Çözüm Yolları*, İstanbul: İletişim Yayınları.
- Hutckinson, John. ve Anthony D. Smith (der.) (1994). *Nationalism*, Oxford ve New York: Oxford University Press.
- Hüseyinoğlu, A. (2016). “Yunanistan’da (Batı Trakya) Türk Azınlığı ve Türkçe”. D. F. Türk içinde, *Balkanlar’da Yaşayan Türk Azınlıkları ve Türkçe’ye Yönelik Dil Politikaları* (s. 103-129). Ankara: Astana Yayınları.
- Işık, Sadık Ahmet (1997). *Bir İnsan Hakları Dramı: Batı Trakya*, Ankara: Yeni Türkiye, (Türk Dünyası Özel Sayısı).

- Kalelioğlu, Oğuz (2008). "Türk-Yunan İlişkileri ve Megali İdea." Ankara: *Ankara Üniversitesi Türk İnkılâp Tarihi Enstitüsü Atatürk Yolu Dergisi*, Sayı 41, s. 105-123.
- Kayıran, M., & Metintaş, M. Y. (2018). Türk - Yunan İlişkileri (1878-1952). *Eskişehir Osmangazi Üniversitesi Türk Dünyası Uygulama ve Araştırma Merkezi Yakın Tarih Dergisi*, 1 (3), 33-73.
- Keyvan, Özlem Zerrin (2012). "Türk-Yunan İlişkilerinde Batı Trakya Türkleri Sorunu." *Mesleki Bilimler Dergisi*, 1 (4): s. 20-31.
- Kırlıntokme, Outkou (2010). "Ulus Devlet Oluşturmada Yunanistan Örneği - Büyük Ülkü-Megali İdea-", *Ankara Üniversitesi Türk İnkılâp Tarihi Enstitüsü: Atatürk Yolu Dergisi*, s. 401-413.
- Kütükçü, M. A. (2004). Uluslararası Hukukta Self-Determinasyon Hakkı ve Türk Cumhuriyetleri. *Selçuk Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi* (12), 259-276.
- Millas, Herkül (1994). *Yunan Ulusunun Doğuşu*, İstanbul: İletişim Yayınları.
- Millas, Herkül (2004). *Geçmişten Bugüne Yunanlılar- Dil, Din ve Kimlikleri*. İstanbul: İletişim Yayınları.
- Ntokme, O. K. (2010). Ulus Devlet Oluşturmada Yunanistan Örneği: Büyük Ülkü-Megali İdea. *Ankara Üniversitesi Türk İnkılâp Tarihi Enstitüsü Atatürk Yolu Dergisi* (46), 401-424.
- Oran, Baskın (1999). *Yunanistan'ın Lozan İhlalleri*, Ankara: Stratejik Araştırma ve Etüdler Milli Komitesi Yayınları.
- Öksüz, Hikmet (1992). *Lozan'da Batı Trakya Sorunu*, İstanbul: İ.Ü. Atatürk İlkeleri ve İnkılâp Tarihi Enstitüsü, (Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi).
- Ömeroğlu, Aydın (1994). *Batı Trakya Türkleri ve Gerçek 1*, İstanbul: Avcı Yayınları.
- Özdemir, Y., & Çiydem, E. (2017). Osmanlı Coğrafyasındaki İlk Devrimci Örgüt: "Philiki Etery". *Sosyal Bilimler Dergisi*, 7 (14), 24-45.
- Özkırmımlı, U. (2008). *Milliyetçilik Kuramları; Eleştirel Bir Bakış*. Ankara: Doğu Batı Yayınları.
- Özkırmımlı, Umut (2010). *Milliyetçilik Üzerine Güncel Tartışmalar -Eleştirel Bir Müdahale-*, İstanbul Bilgi Üniversitesi Yayınları.
- Saklı, Ali Rıza (2012). "Fransa ve Almanya'da Uluslaşma Süreci ve Ulus Bilincinin Oluşumu." *Akademik Bakış Dergisi*, Sayı 32, Eylül-Ekim, s. 1-19.

- Sarıkaya, M. Ş., Ahmet, F. M., & Demirel, A. C. (2013). *Batı Trakya Müslüman Türk Gençlerinin Sorunları*. İstanbul: İDSB.
- Smith, A. D. (2007). *Milli Kimlik*. (B. S. Şener, Çev.) İstanbul: İletişim Yayınları.
- Toprak, Serap (2014). “Türk-Yunan Siyasi İlişkileri Çerçevesinde Batı Trakya Sorunu.” Bitlis Eren Üniversitesi: *Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, 3 (1), s. 43-54.
- Verhas, E. (2019). *Batı Trakya'daki Türk Azınlık: Uzun Yıllardır Süren Hak ve Tanınma Mücadelesi*. Ankara: Minority Rights Group Europe.
- Yavuz, Yenal (2014). *Yunanistan'ın Azınlıklara Yönelik Politikaları ve Uygulamaları*, Ankara: T.C. Başbakanlık Yurtdışı Türkler ve Akraba Topluluklar Başkanlığı Uzmanlık Tezi.

Akademik Literatürde Türk Tarih Tezi Sorunsalı¹

Yunus Emre ÖZKUL

- ❖ **Kurum Bilgisi:** Mersin Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Mersin, Türkiye
Milli Eğitim Bakanlığı, Mersin Mehmet Adnan Özçelik Anadolu Lisesi, Mersin, Türkiye
- ❖ **ORCID:** 0000-0002-5915-0770
- ❖ **Mail:** efemerid33@gmail.com

¹ Bu çalışma İzmir Sosyal Bilimler Dergisi'nin 2019 yılı 1. Cilt 1. sayısında yayınlanmıştır.

GİRİŞ

Türk tarih tezi, bugün hala sosyal bilimcilerin mutfağındaki temel malzemelerden biri durumundadır. Tezle ilgili dosyanın kapandığı ya da bu konudaki çalışmaların bir neticeye ulaştığı yönünde özellikle üniversite düzeyindeki akademik çevrelerde yer alan yaygın görüşe rağmen², Türk tarih tezinin kendisini doğrudan konu edinen ya da dolaylı bir şekilde konuya temas eden çalışmalar yayımlanmaya devam etmektedir³. Bu ilginin ya da onun disiplinlerarası çalışmaların bir parçası haline gelmesinin temel nedeni, tezin sıradan bir tarih yaklaşımından öte, politik-ideolojik kaygılardan doğmuş olmasıdır. Atatürk döneminde tek parti iktidarı, ülkenin sahip olduğu birtakım politik risklere tarihsel çözümler üretilebileceğini düşünmüş ve bu amaçla 1928’de başlayıp 1932’de tamamlanan yeni tarih çalışmalarını desteklemiştir. Zaten bu süreçte şekillenen Türk tarih tezini hazırlayan ekibin önemli bir bölümü milletvekillerinden oluşmuştur⁴. Tezin politik-ideolojik karakteri, bu konuda oluşan literatüre de yansımıştır. Ortaya konulan yayınlarda ciddi derecede fikir ayrılıkları ya da farklı bakış açıları söz konusu olmuş, bu durum Türk tarih tezini ve 1930’lar Türkiye’si’nin politik iklimini anlamayı güçleştirmiştir. Literatürdeki fikir ayrılığı ya da yaklaşım sorununun iki tema etrafında biçimlendiği görülmektedir: Bunlar, tezin bilimselliği ve politik-ideolojik karakteridir. Türk Tarih Tezi’nin ortaya çıkış nedenleri iç ve dış politik dinamiklerde aranmaktadır. Literatürü oluşturan yayınların bir kısmı iç nedenleri oldukça yüzeysel bir şekilde tarif ederken diğer bir kısmı tamamen

² Gerçekten de üniversitelerde böyle bir algı söz konusudur. Hiç de bilimsel olmayan bu yaklaşım, bilimin doğasına uymamakla birlikte, bu durum, 19. yüzyılın hemen başında Avrupa’nın akademik çevrelerinde Isaac Newton’un fizik yasalarını ortaya koyduğu ve artık bunun üzerine bir şey konulamayacağı yönündeki zihinsel hataya benzemektedir.

³ Son 10 yıl içerisinde yapılan çalışmalar için bkz. Özkul, Y. E. (2017). Siyaset-tarih ilişkisi bağlamında Atatürk dönemi tarih kongreleri (1932-1937). Yayımlanmamış yüksek lisans tezi, Mersin Üniversitesi, Mersin. Bir diğer yüksek lisans tezi için bkz. Khacatryan, S. (2015). Dr. Rıza Nur and his relationship to the Turkish history thesis, Yayımlanmamış yüksek lisans tezi, Sabancı üniversitesi, İstanbul. Türk Tarih Teziyle ilgili bilimsel makaleler de üretilmeye devam etmektedir. Bkz. Sivrioğlu, U. T. (2015). Aryan teorisi ve Türk tarih tezi. Akademik tarih ve düşünce dergisi, C.2, S.6, ss.1-27. Şimşek, A. (2012). Türk tarih tezi üzerine bir değerlendirme. Türkiye günlüğü, S.111, ss.85-100. Diğer makale için bkz. Akman, Ş. T. (2011). Türk Tarih Tezi Bağlamında Erken Cumhuriyet Dönemi Resmî Tarih Yazımının İdeolojik ve Politik Karakteri, Hacettepe Hukuk Fakültesi dergisi, C.1, S.1, ss.80-109. Başka bir makale Oral, E. ve Aktın, K. (2010). Türk tarih tezi. Erzincan Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü dergisi, C.3, S.2, ss.463-473. Bu dönemde konuyu etraflıca ele alan bir kitap da yayımlanmıştır. Bkz. Toprak, Z. (2015). Darwin’den Dersim’e Cumhuriyet ve antropoloji. (1. Baskı 2012). İstanbul: Doğan Kitap. Türk Tarih Tezine dolaylı şekilde temas eden bir eser için bkz. Bora, T. (2018). Cereyanlar Türkiye’de siyasi ideolojiler. (1. Baskı 2017). İstanbul: İletişim yayımları.

⁴ Türk Tarih Tezi’ni hazırlayan Türk Tarihi Tetkik Cemiyeti’nin üye profili şöyleydi: Afet İnan-Tarih öğretmeni, Reşid Galip milletvekili-doktor, Şevket Aziz Kansu Antropolog, Samih Rifat milletvekili-bürokrat, Hasan Cemil Çambel milletvekili-bürokrat, Şemsettin Günaltay milletvekili-tarihçi, Yusuf Ziya Özer milletvekili-hukukçu, Sadri Maksudi Arsal milletvekili-hukukçu, Yusuf Akçura milletvekili-tarihçi, Halil Ethem Eldem milletvekili-müze müdürü, Yusuf Hikmet Bayur milletvekili-Cumhurbaşkanlığı genel sekreteri-diplomat, Muzaffer Göker milletvekili-siyaset bilimci.

buraya odaklanmaktadır. Tez üzerindeki bir başka tartışma konusu, onun ırkçı bir yaklaşıma sahip olduğudur. Özellikle ideolojik kimliğiyle ön plana çıkan bazı araştırmacılar buna benzer iddialarla Türk tarih tezi özelinde Cumhuriyet'in kuruluş felsefesini mahkûm etme yolunu tutmuşlardır.

Literatürün önemli bir bölümü, Türk tarih tezini 1930'larda siyaset-tarih ilişkisinin sorunlu bir ürünü olarak da kabul etmektedir. Yine tezin, Türkiye'deki bilimsel düşünüşün evrimine katkısı ya da zararı üzerindeki tartışmalar da henüz sona ermemiş görünmemektedir. Bu ve buna benzer farklı yaklaşım ve tutumlar, çalışmamızda bir arada değerlendirilerek Türk tarih tezine yeni bir bakış açısı getirilmeye çalışılmıştır.

YÖNTEM

Erken Cumhuriyet evresinde oluşturulan Türk Tarih Tezi'ne yönelik olarak ikincil kaynak niteliğindeki literatürde var olan yaklaşım farkını ya da değişik bakış açılarını tespit etmek üzerine odaklanılan bu çalışmada, temel materyal olarak kitaplar, dergiler ve müzakere zabıtları kullanılmıştır. Temel amaç, literatürdeki farklı bakış açılarını tespit etmek olduğu için kaynaklar, konuya bakış açılarına göre sınıflandırılmış ve görüş farkı olarak kabul edilebilecek unsurlar ayrıntılı bir şekilde taranmıştır. Çalışmamızın temel kaygısı bir durum tespitine dayanmaktadır. Dolayısıyla niteliksel bir araştırma yöntemi tercih edilmiş ve veri toplama teknikleri sayesinde çalışmamız şekillenmiştir. Verilerin ortaya çıkması ve birikmesi bağlamında Türk Tarih Teziyle alakalı yayınlar tespit edilmiştir. Daha sonra elde edilen veriler sınıflandırılmış ve doküman analizi yöntemiyle yorumlanarak çalışmamızın teorik çerçevesi oluşturulmuştur.

BULGULAR

Türk Tarih Tezi Literatürü

Her şeyden evvel Türk Tarih Tezi, üç yayın ve iki kongre ile tamamen şekillenmiştir. Bu yayınların ilki, Türk Tarihi Tetkik Heyeti tarafından kaleme alınan ve 1930 sonunda sadece 100 adet bastırılan "Türk Tarihi'nin Ana Hatları" dır. 606 sayfa ve 11 bölümden oluşan bu eserle birlikte Türk Tarih Tezi ilk defa somut olarak ortaya çıkmıştır. Bu kitapta tez, özetle şu şekilde tarif edilmektedir: "Binlerce yıldır Orta Asya'da yaşayan brakisefal kafa yapısına sahip ve Türkçe konuşan insanlar, kuraklık ve ekonomik nedenlerle Dünya'nın çeşitli yerlerine göç etmiş ve gittikleri yerlerde büyük uygarlıkların

kurulmasına öncülük etmiştir”. İkinci yayın, 1931 yılında eserin özet bir hali olarak tasarlanan ve 30.000 adet basılarak “Türk Tarihi’nin Ana Hatları Methal Kısmı” adıyla okullara dağıtılan kitaptır. Ancak İsmail Hakkı Uzunçarşılı’nın ifadesine göre Atatürk bu iki eseri beğenmemiştir. Kitapları fazla yüzeysel ve hatalı bulmuştur (Uzunçarşılı, 1939). Bu nedenle Tarih Heyeti, liseler için dört ciltlik bir tarih dizisi yazmayı planlamış, ancak bu süreç esnasında Türk Ocakları’nın kapatılması nedeniyle projeyi, yeni kurulan Türk Tarihi Tetkik Cemiyeti (TTTC) devralmıştır. Atatürk’ün başkanlığında 19 Temmuz 1931’de yaptıkları toplantıda Cemiyet’in Başkanı Tevfik Bıyıklıoğlu, liseler için hazırlanan tarih kitaplarının birinci cildini Atatürk’e takdim etmiştir (İğdemir, 1973: 7). TTTC sekreteri Uluğ İğdemir’in belirttiğine göre Atatürk’ün öteki ciltlerinde derhal hazırlanması talimatını vermesiyle birlikte Cemiyet üyeleri arasında hummalı bir çalışma başlayarak hazırlanan taslaklar Atatürk’e gönderilmiştir (İğdemir, 1973: 8). Sonunda liseler için hazırlanan dört ciltlik Tarih dizisinin yazım aşaması tamamlanmış ve basımı yapılarak okullara gönderilmiştir. Fakat bu eser ortaokullar için biraz ağırdır ve bu nedenle ilkökul ve ortaokullar içinde sadeleştirilmiş versiyonları tasarlanmıştır. Türk Tarih Tezi’nin teorik aşaması tamamlandıktan sonra –moda tabirle- lansmanının yapıldığı iki kongre tertip edilmiştir. 1932’de düzenlenen Birinci Türk Tarih Kongresi, tezin ulusal kamuoyuna; 1937’de düzenlenen İkinci Türk Tarih Kongresi ise Avrupalı akademisyenlere tanıtımını amaçlamıştır. Bu iki kongrenin müzakere zabıtları Türk Tarih Kurumu tarafından basılarak, Türk Tarih Teziyle alakalı ana külliyat bu şekilde oluşturulmuştur.

Türk Tarih Tezi’nin oluşumuna sundukları katkılarla ve kongrelerdeki bildirileriyle ön plana çıkan isimlerden Afet İnan ve Şemsettin Günaltay’ın Belleten’de yayımlanmış birtakım hatıraları ve kongrelere dair değerlendirmelerini içeren makaleleri de birincil kaynaklar arasında gösterilmelidir. Afet İnan, “Atatürk ve tarih tezi” başlıklı makalesinde oldukça değerli bilgiler vermiş ve Atatürk’ün yeni tarih çalışmalarını başlattığı süreci ve tezin ortaya çıkış nedenlerini anlatmıştır. Şemsettin Günaltay ise “Türk tarih tezi hakkındaki intikatların mahiyeti ve tezin kat’i zaferi” makalesinde, özellikle birinci kongrede teze yöneltilen eleştirilere cevap vermeye çalışmıştır. Günaltay, aynı zamanda Hasan Reşit Tankut’la birlikte kaleme aldığı 1938 tarihli “Dil ve tarih tezlerimiz üzerine gerekli bazı izahlar” kitabında da Türk Tarih Tezi’nin içeriğine ilişkin bazı açıklamalarda bulunmuştur. Enver Ziya Karal’ın Afet İnan’la birlikte 1946’da yayınladıkları “Atatürk üzerine konferanslar” kitabında Karal’a ait “Atatürk’ün Türk tarih

tezi” adıyla bir makalesi bulunmaktadır. Karal, bu makalede tezin ortaya çıkış nedenlerine dair oldukça yararlı bilgiler vermiştir. Burada Türk Tarih Tezi’nin hazırlık sürecinde TTTC Sekreterliği görevini yapan ve sürece bizzat tanıklık eden Uluğ İğdemir’den bahsetmek elbette bir zorunluluktur. İğdemir, 1973’te yayımlanan “Cumhuriyet’in 50. yılında Türk Tarih Kurumu” ve 1976’da basılan “Yılların İçinden” adlı kitaplarında sürece dair tanıklıklarını naklederek önemli bilgiler vermiştir.

Belleten, Türk Tarih Tezi literatürü açısından önemli bir yeri işgal etmektedir. Zira belirli aralıklarla tez, birtakım araştırmacılar tarafından burada yeniden değerlendirilmiştir. Yukarıda bahsedilen Afet İnan’ın ve Şemsettin Günaltay’ın makalelerinden başka, İsmail Hakkı Uzunçarşılı’nın 1939 tarihli “Türk tarihi yazılırken Atatürk’ün alaka ve görüşlerine dair hatıralar”, Ekrem Akurgal’ın 1956 tarihli “Tarih ilmi ve Atatürk”, Semavi Eyice’nin 1968 tarihli “Türk tarihinin ana hatları”, Bekir Sıtkı Baykal’ın 1971 tarihli “Atatürk ve tarih” yine Afet İnan’ın aynı tarihli “Türk Tarih Kurumu 40 yaşında” adlı makaleleri Belleten’de yayımlanmıştır.

Türk Tarih Tezi’ne yönelik eleştirel bir bakış açısına sahip literatür de dikkati çekmektedir. İsmail Beşikçi’ye ait olan bu yayınların ilki, diğerlerine nazaran görece eski bir tarihte 1977’de basılan “Türk tarih tezi ‘güneş-dil teorisi’ ve Kürt sorunu” adlı eserdir. Beşikçi bu eserinde, tamamen ideolojik bir tutum sergileyerek Türk Tarih Tezi ve Güneş Dil Teorisi özelinde Atatürk dönemi tek parti iktidarını sert bir dille eleştirmiştir. Ettienn Copeaux’nun 1994’te Paris Üniversitesi tarafından kabul edilen doktora tezini de 1998’de Tarih Vakfı Yurt Yayınları, “Tarih ders kitaplarında (1931-1993) Türk tarih tezinden Türk İslam sentezine” adıyla yayımlamıştır. Copeaux, Türk Tarih Tezi’nin zamanla Türk İslam Sentezine dönüştüğünü iddia etmiş ve bunu tarih ders kitaplarındaki değişim üzerinden açıklamaya çalışmıştır. Prof. Dr. Büşra Ersanlı’nın iktidar-tarih ilişkisi üzerinden Türk Tarih Tezi’ni yorumlayan ve Türkiye’de resmi tarih tezinin oluşumunu irdelemek adına Atatürk döneminde gerçekleştirilen her iki tarih kongresini mercek altına aldığı “İktidar ve Tarih Türkiye’de Resmi Tarih Tezi’nin Oluşumu” adlı kitabı da mutlaka burada zikredilmelidir. Türk Tarih Tezi’ne belki de en sert eleştiri Nazan Maksudyan’dan gelmiştir. Maksudyan, ilk baskısı 2005 yılında yapılan “Türklüğü Ölçmek Bilimkurgusal Antropoloji ve Türk Milliyetçiliğinin İrkçi Cephesi (1925-1939)” adlı kitabında, Türk Tarih Tezi’nin arka planında ırkçı düşüncelerin yattığı iddiasında bulunmuştur. Eleştirel literatürün son halkası olarak belki Howard Eisenstat’dan bahsetmek yerinde olacaktır. ABD’li bir

Türkiye uzmanı olan Eisenstat, 2007’de Toplumsal Tarih dergisinin 165. sayısında çıkan “Erken Dönem Türk Milliyetçiliğinde İrkçı Düşünce” adını taşıyan makalesinde, Türk Tarih Tezi’nin Türkiye’de milliyetçi düşünce üzerindeki etkilerini irdelemiş, bununla birlikte literatüre katkı sunacak bilgiler paylaşmıştır.

Son dönemde Türkiye’de Türk Tarih Tezi hususunda en verimli bilim insanı Prof. Dr. Zafer Toprak’tır. Toprak, Türk Tarih Tezi hakkında pek çok makale kaleme almış ve hatta bu makaleleri derlediği bir de kitap ortaya çıkarmıştır. “Darwin’den Dersim’e Cumhuriyet ve Antropoloji” adını taşıyan kitap, kuşkusuz en önemli başvuru eserlerinden biri konumundadır. Suavi Aydın’ın *Kebikeç Dergisi*’nde yayımlanan makalesi de, alanın en verimli yayınlarından biri konumundadır. Zira Aydın, burada Türk tarih tezine yönelik fikirlerin yer aldığı 1922 basımı Pontus Meselesi adındaki kitap hakkında ayrıntılı bilgiler vermiş ve literatür açısından ciddi katkılar sunmuştur. *Toplumsal Tarih Dergisi*’nin 45. sayısında Nadir Özbek tarafından kaleme alınan “Zeki Velidi Togan ve Türk Tarih Tezi” adlı makalede ise, Zeki Velidi Togan’ın tarih görüşü ile tez arasındaki uyumsuzluklar incelenmiştir. Nevzat Köken’in 2002 tarihli “Cumhuriyet Dönemi Tarih Anlayışları ve Tarih Eğitimi” başlığını taşıyan doktora tezi ise Cumhuriyet Dönemi’nin bütününe ele alsa da erken Cumhuriyet dönemi tarihçiliğini incelediği bölüm önem taşımaktadır. Bunların haricinde son on yılda oluşan önemli bir külliyat da bulunmaktadır. Ancak son dönem oluşan yayınlar hakkında daha önce bir açıklama yapıldığı için bu bölümde ayrıca değinilmemiştir⁵.

Türk Tarih Tezi’nde Politik-İdeolojik Sorunlar

1928-1932 arasında başlayan tarih çalışmalarının siyasi kaygılardan yola çıkılarak oluşturulduğu literatürün tamamı tarafından kabul edilmektedir. Eleştirel literatürün ortaya çıkışına kadar olan Türk Tarih Tezi odaklı çalışmalar, tezin politik-ideolojik karakterini etraflıca analiz etmekten uzak durmuştur. Türk Tarih Tezi, daha çok Atatürk’ün tarih disiplinine verdiği değer üzerinden anlaşılmaya çalışılmış ve tarih yazımının Tanzimat-Meşrutiyet dönemine göre aldığı mesafe üzerinde durulmuştur. Eski ve yeni literatür arasındaki ilk ve belki de en önemli ayrışma tezin ortaya çıkışındaki nedenler üzerine yoğunlaşmıştır. Daha sonra bu ayrışma, tezin üzerinden tarih-siyaset ilişkisinin eleştirisiyle devam etmiştir.

⁵ Bkz. 2 no’lu dipnot

Nedenlere Dair Sorunlar

“Tarih incelemesi nedenlerin incelenmesidir” diyen Carr (Carr, 2013: 145), gayet haklı bir tespitte bulunmuştur. Zira tarih, nedenler olmadan anlamını yitirir ve nedensellikteki eksiklik, insan kişiliğinin toptan parçalanmasına varır (Carr, 2013: 152). Türk tarih tezi üzerine olgu incelemesi yapan bir araştırmacı da ilk olarak nedenler üzerine yoğunlaşmalıdır. Tezin ortaya çıkmasını sağlayan nedenler, elden geldiğince tespit edilmeli ve araştırmacının önceliklerine göre hiyerarşik bir düzene konulmalıdır. Alan üzerinde yapılan araştırmalar incelendiğinde, Türk Tarih Tezi’nin ortaya çıkışının beş temel nedene bağlandığı görülmektedir. Bunlar:

1. Batı’daki Türk imajı,
2. Özellikle İtalya, Ermenistan ve Yunanistan’ın Anadolu üzerindeki tarihsel hak iddiaları,
3. Uluslaşma ve ulusal kimlik bilincini kuvvetlendirmek,
4. Ulusun etnik açıdan türdeşliğini bilimsel bir zemine oturtmak,
5. Seküler bir tarih kurgusuna duyulan ihtiyaç, olarak ifade edilmiştir.

Ancak bu nedenlerin hepsi birden hiçbir araştırma tarafından ortaya konmamış, üretilen yayınların tamamı bu nedenler içerisinde kendisine bir seçki yapmıştır. Ancak unutulmamalı ki; bu çalışmanın konusu, yukarıdaki nedenlerin hiyerarşik bir düzene konulması değildir. Dolayısıyla yukarıda yer alan nedenler gelişigüzel sıralanmıştır. Literatürde belirtilen bu nedenleri, sırasıyla irdelemekte fayda vardır.

Bazı yazarlar, Batıdaki Türk imajının, tezin ortaya çıkışındaki en büyük nedenlerden biri olduğunu iddia etmiştir. Bu durum, esasen Afet İnan’ın Atatürk ile olan bir anısından kaynaklanmaktadır. Bu anıya göre; 1928’de okuduğu bir Fransız coğrafya kitabında Türklerden, “Mongoloid” ya da “Sarı Irk” olarak bahsedilmesinden rahatsız olan Afet İnan, konuyu Atatürk’e açmış, Atatürk de, bunun böyle olamayacağını söyleyerek bu konu üzerinde çalışılması talimatını verince, tezin ortaya çıkış serüveni başlamıştır⁶. Afet

⁶ Afet İnan, bu durumu şu şekilde aktarmaktadır: “1928 yılında, Fransızca coğrafya kitaplarının birinde, Türk ırkının sarı ırka mensup olduğu ve Avrupa zihniyetine göre ikinci ‘secondaire’ nevi bir insan tipi olduğu yazılı idi. Kendisine gösterdim. Bu böyle midir? Dedim. ‘Hayır, olamaz, bunun üzerinde meşgul olalım. Sen çalış.’ Dediler. Ben tarih okutma vazifem icabı olarak 1929’da çalışmaya başladım. Tarih sahasında çıkmış en yeni kitapları Atatürk getirtti. Bunlarla yeni bir kütüphane kurmuştu. Memlekette

İnan'ın bu anısını, Türk tarih tezi literatürünü oluşturan pek çok yayın kullanmış ve hatta bazıları bu anıyı, nedenler hiyerarşisinde ilk sıraya oturtmuştur⁷. Zaten tezin ilk şekillendiği metin olan Türk Tarihi'nin Ana Hatları adlı eserin ilk sayfaları "Bu kitap niçin yazıldı?" başlığı altında verilen açıklamalarla başlamış ve burada Batı'daki Türk imajı, tezin ortaya çıkışının nedenlerinden biri olarak gösterilmiştir⁸. Gerçekten de 19. yüzyılda pek çok müsteşrik, düşünce dünyalarının merkezine Batı uygarlığını yerleştirmiş, buna karşılık diğer kültür ve medeniyetleri ikinci sınıf kabul etmişlerdir. Özellikle Batı ile yakın temas halinde bulunduğu için diğer medeniyetler içerisinde Türkler, müsteşriklerin ayrıca ilgisini çekmiştir. Ernest Renan ve Joseph

tarihle uğraşanları etrafına topladı. Herkesten bir fikir dinliyorduk. Her vekil ve meb'us arkadaşları Atatürk'ün yanından çıkarken yeni bir kitap koltuğunda oluyordu. Onların hulasaları toplanıyor, Atatürk kendi okuduğu kitaplarla beraber bu hulasaları tetkik ediyordu. Çalışma uzun ve ekseriya fasılasızdı. 'Türkler bir aşiret olarak Anadolu'da imparatorluk kuramaz. Bunun başka türlü bir izahı olmak lazımdır. Tarih ilmi bunu meydana çıkarmalıdır' diyordu. Etiler Anadolu'nun en eski medeniyet kuranlarından biri olduğu için, Onun zihnini en çok meşgul eden bir bahisti. Acaba, Akdenizin kaybolmuş ve yaşamış olan eski medeniyeti ile Türklerin alakası nedir, suali sık sık tetkike vesile veriyordu Dünyanın muhtelif yerlerinde, bilhassa Türkiyede otokton halk ve medeniyet getiren halk kimlerdir? Türklerin cihan tarihinde ve medeniyet aleminde rolleri nelerdir? Bu sorulara cevap vermek kolay görünmüyordu." Bkz. İnan, A. (1939). Atatürk ve Tarih Tezi. Belleten, Ankara: TTK Yayınevi, C.3, S.10, s.244-245.

⁷ Enver Ziya Karal, Batı'daki Türk imajının, tezin ortaya çıkışındaki en önemli etken olduğunu belirtmektedir. Karal, nedenleri genel ve özel nedenler şeklinde tasnif etmiş, her iki nedenler grubunda da söz konusu negatif Türk algısının etkili olduğunu vurgulamıştır. Afet İnan'ın anısını da kullanan Karal, genel nedenler başlığının alt metninde tezin amacını "... memleket içinde ve dışında millî tarihimizin zararına olarak gelişmiş yabancı tarih görüşlerinden kurtulmak ve tarihimizin gerçek karakterini belirtmek" olarak ifade etmektedir. Üç maddeden oluşturduğu özel nedenlerin ilk ikisini de Batı'daki Türk imajına dayandırmıştır. Bkz. Karal, E. Z. (1946). Atatürk'ün Türk tarih tezi. Yay. Haz. Afet İnan ve Enver Ziya Karal. Atatürk hakkındaki konferanslar. Ankara: TTK Yayınları, s.55-57. Bekir Sıtkı Baykal, Afet İnan'ın anısını makalesinde aynen kullanmış ve Batı'daki Türk imajının tezin ortaya çıkışında önemli bir etken olduğunu ifade etmiştir. Bkz. Baykal, B. S. (1971). Atatürk ve tarih. Belleten. Ankara: TTK Yayınevi, C.35, S.140, s.538. Taner Timur, tezin Batı'ya karşı duyulan küçüklük kompleksinden doğduğunu ifade etmektedir. Bkz. Timur, T. (2001). Türk devrimi ve sonrası. Ankara: İmge Kitabevi, s.174. Yücel Kabapınar, Batıdaki Türk imajını, nedenler içerisinde birinci sıraya koymasa da, Afet İnan'ın bu konudaki anısını doğrudan kullanmıştır. Bkz. Kabapınar, Y. (1992). Başlangıcından günümüze Türk tarih tezi ve lise tarih kitaplarına etkisi. Çağdaş Türkiye tarihi araştırmaları dergisi, C.1, S.2, s.143-144. Türk tarih tezinin nedenlerini sıralarken Batı'daki Türk imajı üzerinde duran isimlerden biri de Suavi Aydın'dır. Bkz. Aydın, S. (1996). Türk tarih tezi ve halkevleri. Kebikeç, S.3, s.110. Şefik Taylan Akman, makalesinde tezin nedenlerini ortaya koyarken Batı'nın Türklere karşı dışlayıcı ve küçümseyici yaklaşımına tez aracılığıyla cevap verilmeye çalışıldığından bahsetmiştir. Bkz. Akman, Ş. T. (2011). Türk tarih tezi bağlamında erken Cumhuriyet dönemi resmî tarih yazımının ideolojik ve politik karakteri. Hacettepe hukuk fakültesi dergisi, C.1, S.1., s.83. Ahmet Şimşek de makalesinde Avrupa'daki negatif Türk algısına uzunca sayılabilecek bir yer ayırmıştır. Bkz. Şimşek, A. (2012). Türk tarih tezi üzerine bir değerlendirme. Türkiye günlüğü, S.111, s.5-6. Afet İnan'ın bu anısını doğrudan kullananlardan biri de Etienne Copeaux'dur. Bkz. Copeaux, E. (2000). Tarih ders kitaplarında (1931-1993) Türk tarih tezinden Türk-İslam sentezine. İstanbul: Tarih vakfı yurt yayınları, s.36. Prof. Dr. Büşra Ersanlı, kitabında, Afet İnan'ın anısına yer vermekle birlikte, bu anıyı, Batı'daki Türk imajı yerine, millî şuuru kuvvetlendirmek için ortaya çıkan misyoner bir tarih anlayışına bağlamaktadır. Bkz. Ersanlı, B. (2015). İktidar ve tarih Türkiye'de 'resmî tarih' tezinin oluşumu (1929-1937). İstanbul: İletişim yayınları, s.147.

⁸ "Bu kitap, muayyen bir maksat gözetilerek yazılmıştır. Şimdiye kadar memleketimizde neşrolunan tarih kitaplarının çoğunda ve onlara mehz olan Fransızca tarih kitaplarında Türklerin dünya tarihindeki rolleri şuurlu veya şuursuz olarak küçültülmüştür. Türklerin, ecdat hakkında böyle yanlış malumat alması, Türklüğün kendini tanımasında, benliğini inkişaf ettirmesinde zararlı olmuştur." Bkz. Türk Tarih Heyeti (1930). Türk tarihinin ana hatları. İstanbul: Devlet matbaası, s.1.

Halevy gibi isimlerin temsil ettiği bu bakış açısına göre Türkler, ırksal özelliklerinden dolayı güçlü medeniyet kurma kabiliyetinden yoksun kitlelerdir ve Türklerin bu özellikleri, onların Batı uygarlığının bir parçası olma iddiası önündeki en büyük engeldir⁹. Aslında 19. yüzyıl müsteşrikleri, medeniyetin Orta Asya'dan yayıldığı tezine karşı çıkmamışlardır. Ancak onlara göre bu bölgenin otokton (yerli) halkı Brakisefaller değil, Arilerdir. 19. yüzyılda Avrupa'da oldukça yaygın olan Aryan tezlerine göre Ariler, medeniyete öncülük eden kavim olarak diğer tüm ırklardan üstün özelliklere sahip olmuşlardır. Türkler, Arilere komşu olmakla birlikte ne ırkî ne de lisanî hiçbir benzeşim göstermemektedir¹⁰. Sadece bu veriler dikkate alındığında, Türk tarih teziyle ilgili iki önemli sonuç çıkarmak mümkün görünmektedir. Bunlardan birincisi Türk tarih tezinin, Avrupa'daki benzerleri karşısında bir antitez olduğu, ikincisi ise tezin Türklere özgü değil “zamanın ruhu”na özgü olduğudur. Ancak bu, gerçekten böyle midir? Avrupa'daki Türk algısı, Türk tarih tezinin ortaya çıkışında etkili olmuş mudur? En azından tezi ortaya atanlar, bu nedenin etkisi üzerinde bir hayli durmuşlardır. Gerek Afet İnan, gerekse de TTTC'nin diğer üyeleri özellikle Birinci Türk Tarih Kongresi'nde sundukları tebliğlerde bu nedenin altını kalınca çizme gayreti içinde olmuşlardır¹¹. Dönemin ulusal basınında da benzer şekilde tezin, Avrupa'daki iddialara alternatif olarak üretildiği algısı bulunmaktadır¹². Ancak literatürde

⁹ Bu müsteşriklerin Türklere bakış açısına Türk Tarihinin Ana Hatları kitabında kısmen yer verilmiştir. Bkz. Türk Tarih Heyeti, a.g.e., s.64-65.

¹⁰ 19. yüzyılda Avrupa'da ortaya çıkan Aryan tezleri ve bunların Türk tarih tezinin nasıl ilham verdiği üzerine yararlı bir kaynak için bkz. Sivrioğlu, U. T. (2015). Aryan teorisi ve Türk tarih tezi. *Akademik tarih ve düşünce dergisi*. C.2, S.6, ss.1-27.

¹¹ Dr. Reşit Galip, kongredeki tebliğinde, 19. yüzyılda Avrupalı antropologların yaptığı çalışmalara yer vermiş ve bunların neredeyse istisnasız bir şekilde Türkleri “sarı ırk” ya da “mongoloid” olarak gösterdiklerini belirtmiştir. Bkz. Dr. Reşit Galip (1932). Türk ırk ve medeniyet tarihine umumî bir bakış. Birinci Türk Tarih Kongresi Konferanslar ve Müzakere Zabıtları. İkinci baskı (2010). Ankara: TTK Yayınları, s.102-103. Şemsettin Günaltay, tebliğinde Türklerin İslam Uygarlığının hamisi; kültür ve irfanının baş aktörü olduğuna vurgu yaparak, bu konuda da Avrupalıların tarafsızlığını kaybettiğini ve bu payeyi daha çok Araplara ve İranlılara verdiğinden yakınmıştır. Bkz. Günaltay, Ş. (1932). İslam medeniyetinde Türklerin mevki. a.g.e., s.289. Yusuf Akçura ise aynı kongrede verdiği tebliğin son bölümünde, Avrupa'da ortaya çıkan tarih tezleri karşısında yeni bir alternatif ürettiklerinden bahsetmiştir. Bkz. Akçura, Y. (1932). Tarih yazmak ve tarih okutmak usullerine dair. a.g.e., s.607.

¹² Cumhuriyet Gazetesi'nden Ali Süreyya, Birinci Türk Tarih Kongresi'ni değerlendirdiği köşe yazısında şu ifadelerde bulunmuştur: “Bununla Türk ırkının tarihten evvelki devirlerde bütün diğer ırklara on binlerce sene takaddüm ederek medeniyet kurmaya başladığı ve bu medeniyeti oradan dünyanın her tarafına götürdüğü ispat edilerek yeni bir ırk nazariyesi ortaya atılmış oluyor. Eski ve yeni ırk nazariyeleri arasında hiç şüphesiz Türk nazariyesi diye yer alacak olan bu nazariyeye göre insanların derilerinin rengine veya lisanlarına göre tefriki ilmen hatalıdır. Medeniyet ancak antropolojik ve kranolojik evsafı diğerlerinden bariz bir surette ayrılan ve kökü Orta Asya'da olan Brakisefal insanîyetinin, Alplı adam denilen tipin eseridir. Bu tipi Ari veya Turani ve saire şeklinde parçalara ayıran nazariyeler tamamen hayalidir. Her eski medeniyetin eserleri yanında kafaları ve kemikleri bulunan bu insanların müşterek menşei Orta Asya olduğuna, yani bu muhtelif medeniyetler zincirinin ucu Türk ana yurduna bağlandığına göre medeniyet yaratan bu ırkın hakiki adı da “Türk” tür.” Bkz. Süreyya, A. (1932, Temmuz 15). Kongreden sonra, Cumhuriyet Gazetesi, ss.3. Yunus Nadi de kongreyi değerlendirdiği yazısında, Avrupa'daki yaklaşımlara göndermede bulunmuştur. “Tarihin Gazi rehberliğiyle başlamış yeni tetkiklerinde beşeriyetin beşiği Altay

bu hususta farklı yaklaşımlar sergilenmiştir. Özellikle Türk tarih tezine eleştirel yaklaşan eserlerde Batı'daki Türk algısının düzeltilme çabası görmezden gelinmiş, tezin ortaya çıkış nedenleri daha çok iç dinamiklerde aranmıştır. Bu yayınlar, tezin desteklenmesi için gerçekleştirilen antropolojik çalışmaları, Türkiye'ye özgü bir uygulamaymış gibi sunma çabası içerisine girmişler, zamanın ruhunu dikkate almamışlardır.

Türk tarih tezinin ortaya atılmasında etkili olan dış nedenlerden diğeri, Batı'da, Anadolu'daki Türk varlığının meşruluğu üzerinde dile getirilen yorumlardır. Ermenilerin, Yunanların ve hatta İtalyanların Anadolu'daki geçmişlerinin Türklerden daha eski olduğu retoriği, 20. yüzyılın başlamasıyla birlikte Avrupa'da yüksek sesle ifade edilmeye başlamıştır. Yani Batı'nın tarih tezleri sadece Türkleri aşağılamakla kalmamış, onların Anadolu'daki varlıklarının meşruiyetini de tehdit etmiştir (Copeaux, 2000: 15)¹³. Ancak ilginç bir şekilde Türk tarih tezini ortaya çıkaran isimlerin hiçbiri Türklerin Anadolu'daki varlıklarının meşruluğu problemine açık bir gönderme yapmamıştır. Türk Tarihinin Ana Hatları dahil, tezin şekillenmesini sağlayan yayınlarda da böyle bir nedenden bahsedilmemiştir. Buna rağmen Afet İnan'ın Atatürk'e dair olan anısı, bu hususta yine küçük ipuçları vermektedir. İnan, anısında Atatürk'ü kastederek şu ifadelerde bulunmuştur:

Etiler Anadolu'nun en eski medeniyet kuranlarından biri olduğu için, Onun zihnini en çok meşgul eden bir bahisti. Acaba, Akdenizin kaybolmuş ve yaşamış olan eski medeniyeti ile Türklerin alakası nedir, suali sık sık tetkike vesile veriyordu Dünyanın muhtelif yerlerinde, bilhassa Türkiyede otokton halk ve medeniyet getiren halk kimlerdir? Türklerin cihan tarihinde ve medeniyet aleminde rolleri nelerdir?

Bu sorulara cevap vermek kolay görünmüyordu (İnan, 1939).

Anadolu'daki Türk varlığının eskiliği meselesi daha çok Birinci Türk Tarih Kongresi'nde gündeme getirilmiştir. Burada tebliğ sunan isimlerin bazıları ısrarla bu noktaya vurgu yapma gereği hissetmiştir. Afet İnan, buradaki tebliğinde; "bir de şunu iyi bilmek lazımdır ki, kadim Etilerimiz,

yaylarına konulmuştur. Hiçte indî (keyfi) olmayan bu iddia bitaraf âlimlerin müsbet tetkikleriyle de müeyyettir (onaylanmıştır). Bilakis şimdiye kadar medeniyetin, medenî kabiliyetin Avrupa'dan Asya'ya götürülmüş olması yolunda ileri sürülegelen iddiadır ki daha ziyade indî bir gayretle farazî bir mahiyet arz etmektedir. Bkz. Nadi, Y. (1932, Temmuz 04). Tarih kongresi: Asya-Avrupa, Cumhuriyet Gazetesi, ss.1.

¹³ Atatürk, Nutuk adlı eserinde bu yöndeki Ermeni iddialarına yüzeysel de olsa değinmiştir. Bkz. Atatürk, M. K. (1969). Nutuk. (9. Baskı) İstanbul: Milli Eğitim Basımevi, C.1, s.5.

atalarımız, bugünkü yurdumuzun ilk ve otokton sakini ve sahibi olmuşlardır ... Bu mukaddes yurdun öz varisi, Türkiye Cumhuriyeti'nin yılmaz harisi, o büyük, yüksek, asil Türk kavminin bugünkü genç ve dinç çocuklarıdır; biziz! (İnan, 1932)" ifadesinde bulunmuş, Dr. Reşit Galip ise bildirisinde; "Anadolu'da şimdikiye kadar bulunan en eski kafatasları sarı ve faik bir surette ırkımızın silinmez damgasını taşımaktadırlar. (Dr. Reşit Galip, 1932)" diyerek Türklerin Anadolu'nun yerel halkı olduğunu vurgulamışlardır.

Türk tarih tezinin ortaya çıkış nedenlerinden biri olarak, Türklerin Anadolu'daki varlığının meşruiyetini ispatlama çabası, literatürde ortak bir nedene dönüşmemiştir. Bu hususta en güçlü vurguyu yapan isimler Enver Ziya Karal, Ekrem Akurgal ve Suavi Aydın olmuştur. Karal'a göre Anadolu'da tarihsel meşruiyet adına hak iddia eden iki devlet Yunanistan ve İtalya'dır. Özellikle Birinci Dünya Savaşı'nın ardından İtalyanlar ve İngiliz desteğini alan Yunanlar, Anadolu işgallerinin meşruiyetini sağlamak adına böylesi tarihsel iddialarda bulunmuştur. Hatta Doğu Anadolu'da da bir Ermeni ve Kürt devleti kurmak için benzer tarihi iddialar ortaya atılmıştır. Karal, Sevr Antlaşması'nın bu yanlış tarihsel zemin üzerinden imzalandığını belirtmiştir. Ekrem Akurgal da Enver Ziya Karal gibi benzer ifadelerde bulunmuştur. Ancak O, Yunanlardan farklı olarak İtalyanların milli mücadele döneminde değil, faşizmin iktidarının ardından batı Anadolu kıyıları için benzer tarihsel iddialar dile getirdiklerinden bahsetmiştir (Akurgal, 1956). Dolayısıyla Karal ve Akurgal, Türk tarih tezinin ortaya çıkışında, Türklerin Anadolu'daki varlıklarının eskiliğini ispatlama çabasını en önemli nedenlerden biri kabul etmektedir. Benzer şekilde Suavi Aydın'ın da aynı nedeni ön plana çıkardığı görülmektedir. Ancak Aydın, Türklerin Anadolu'daki varlıklarının eskiliği yönündeki çalışmaları Türk tarih tezinden daha önceki bir tarihe, 1922'ye götürmektedir. Zira bu tarihte Matbuat Müdüriyet-i Umumisi tarafından bastırılan Pontus Meselesi adındaki kitap, Yunanların ve Ermenilerin Anadolu üzerindeki tarihsel meşruiyet tezlerine cevap niteliği taşımakta ve Türklerin Hititlerle akraba olduğunu iddia ederek tarihsel kıdem açısından Türklerin eskiliğini savunmaktadır¹⁴. Suavi Aydın'ın ifadesine göre; kitap, daha da ileri giderek Irak ve Filistin bölgelerinde kurulan İlkçağ medeniyetlerini de Turanî kabul etmektedir (Aydın, 1996). O halde bu durum, Türk tarih tezi literatürü açısından yepyeni bir başlangıç ifade etmektedir. Zira, literatürün neredeyse tamamı tezin doğuşunu 1928 yılına

¹⁴ Aslında Suavi Aydın'ın da belirttiği gibi bu kitaptan ilk bahseden Mete Tunçay'dır. Ancak Tunçay, kitaba yüzeysel bir şekilde değinmiştir. Bkz. Tunçay, M. (1981). Türkiye Cumhuriyeti'nde tek parti yönetiminin kurulması (1923-1931). Ankara: Yurt yayınları, s.300.

tarihlemektedir. Ancak görülüyor ki, 1922’de basılan Pontus Meselesi adlı kitap, tezin bir çeşit özeti şeklinde karşımıza çıkmaktadır.

Batı’daki negatif Türk algısı ve Türklerin Anadolu’daki varlığına tarihsel meşruiyet arama ihtiyacı. Bu iki unsur, literatürde, Türk tarih tezinin ortaya çıkışının dış kaynaklı nedenleri arasında gösterilmektedir. Bundan sonra üzerinde duracağımız nedenler ise iç nedenler olarak sınıflandırılmaktadır. Literatürün, eleştirel bölümünü oluşturan yayınlar, -Copeaux haricinde- dış kaynaklı nedenler üzerinde durmamış, tamamen iç nedenler üzerine odaklanmışlardır. Bu iç nedenlerin ilki, genel anlamda uluslaşma ve ulusal kimlik bilincinin ön plana çıkarılması olarak ifade edilmektedir. Şu bir gerçek ki, literatürün tamamı bu neden üzerinde güçlü bir uzlaşma halindedir. Ulus devletin inşası sürecinde eski Osmanlı toplumunun yüklediği farklı kimliklenmelerden sıyrılmak, Türk adının ön plana çıkarılması ve geçmişte negatif anlamlara sahip Türk’e romantik bir tarihsel zemin oluşturmak, ulusal kimlik bilincinin kuvvetlendirilmesinin temel amaç ve yöntemlerini oluşturmuştur. Türk Tarihinin Ana Hatları kitabının giriş bölümünde de tezin ortaya çıkışındaki temel neden, bu duruma bağlanmıştır¹⁵.

Türk tarih tezinin ortaya çıkışında iç neden olarak sunulan diğer bir etken ise ulusal kimlik bilinciyle bağlantılı olarak ulusun türdeşliğinin bilimsel yöntemlerle kanıtlanma çabasıdır. Ancak bu, oldukça muğlak bir nedendir. Zira, tezi oluşturan ana külliyyatın hiçbirinde böyle bir etkenden bahsedilmemektedir. Literatürde bu argümanı doğrudan bir neden olarak kabul eden tek isim, Howard Eissenstat’tır (Eissenstat, 2007). Eissenstat makalesinde, “bu tartışma bakımından en önemlisi de, yeni Cumhuriyet’in bütün vatandaşlarının (en azından Müslüman vatandaşların) –asırlar veya binyıllar içinde dillerini yitirmiş olabilecekleri argümanı- orijin ve ırksal olarak kendi özlerinden geldiğini, yani Türk olduklarını söylemeyi amaçlıyordu (Eissenstat, 2007)” diyerek Türk tarih tezinin en önemli amacının, ulusun türdeşliğine yönelik yeni bir dilin oluşturulmasını göstermiştir. Türk tarih tezine eleştirel yaklaşan literatürde bu argüman, bir

¹⁵ Kitabın giriş bölümünde şu ifadeler yer almaktadır: “Bu kitapla istihdaf olunan (amaçlanan) asıl gaye, bugün bütün dünyada tabii mevkiini istirdad eden (geri alan) ve bu şuurla yaşayan milliyetimiz için zararlı olan bu hataların tashihine (düzeltilmesine) çalışmaktır, aynı zamanda bu, son büyük hadiselerle ruhunda benlik ve birlik duygusu uyanan Türk milleti için milli bir tarih yazmak ihtiyacı önünde atılmış ilk adımdır. Bununla, milletimizin yaratıcı kabiliyetinin derinliklerine giden yolu açmak, Türk deha ve seciyesinin (karakterinin) esrarını meydana çıkarmak, Türk’ün hususiyet ve kuvvetini kendine göstermek, ve milli inkişafımızın derin irki köklere bağlı olduğunu anlatmak istiyoruz: Bu tecrübe ile muhtaç olduğumuz o büyük milli tarihi yazdığımızı iddia etmiyoruz, yalnız bu hususta çalışacaklara umumi bir istikamet ve hedef gösteriyoruz.” Bkz. Türk Tarih Heyeti, a.g.e., s.1.

neden olarak sunulmasa da, tezle birlikte böyle bir retorik geliştiği inkar edilmemektedir¹⁶. Ancak, ulusun türdeşliğini bilimsel yöntemlerle kanıtlanma çabası, gerçekten de Türk tarih tezinin ortaya çıkış nedenlerinden biri olarak kabul edilebilir mi? Bir başka ifadeyle, tezin oluşumuna katkı sunan isimler, bilinçli olarak böyle bir amaç gütmüşler midir? Her şeyden evvel ulusun türdeşliği retorik Türkiye tarih teziyle ortaya çıkmış bir argüman değildir. Tüm Anadolu halklarının Türk olduğu iddiası, daha önce Şemsettin Sami tarafından dile getirilmiştir¹⁷. Benzer retorik, Mustafa Kemal Atatürk ve dönemin İçişleri Bakanı Şükrü Kaya tarafından da kullanılmıştır¹⁸. Buradan hareketle, belki en fazla, zikredilen retorik Türkiye tarih teziyle bilimsel bir zemine oturtulma niyeti olduğu iddia edilebilir. Bu, hafife alınmaması gereken güçlü bir yorumdur. Zira tezin ortaya çıkışından önceki gelişmeler, bu yorumu desteklemektedir. Aslında başlangıçta Cumhuriyet'in kurucu kadroları, Fransız tipi bir milliyetçilik anlayışını benimsemiştir. Bu anlayış Zafer Toprak'ın belirttiği gibi; coğrafya ağırlıklıdır ve fitrî öğelerden uzaktır. Gönül bağı, bu tür bir milliyetçilik için yeterli görülmüş ve günümüzde 'anayasal vatandaşlık' diye nitelenebilecek bir yapıyı simgelemiştir (Toprak, 2015: 419). 1924 Anayasası'nın 88. maddesinde "Türkiye'de din ve ırk ayırılmaksızın vatandaşlık bakımından herkese 'Türk' denir." ifadesi, söz konusu yaklaşımın tam olarak karşılığı olmuştur. Ancak 1925'te siyasi iktidarın bu yaklaşımını bertaraf eden bir olay gerçekleşmiş, Anadolu'nun doğusunda Şeyh Said önderliğinde başlayan isyan, Kürt milliyetçiliğine vurgu yaparaksiyasal iktidarın "anayasal vatandaşlık" tanımını boşluğa düşürmüştür. Toprak'ın bu konudaki tahliline göre; özellikle Şeyh Said İsyanı daha dar bir milliyetçiliğin oluşmasına ortam hazırlamış, O tarihe kadar coğrafya ders kitapları Türk, Kürt, Laz, Çerkez gibi unsurlara sayfalarında yer

¹⁶ Maksudyay, bu argümana yönelik olarak; "Türk Tarih Kongresi'nde güçlü olan ikinci iddiaya göreysel Anadolu'daki tüm halklar aslında Türk'tür, fakat din ve dil gibi farklar yüzünden, bu gruplar yanlış içinde kendilerinin Türk olduklarını unutmışlardır ... 'Herkes Türk!' gibi bir iddiayı da beraberinde getiren bu tür tezler, Birinci Türk Tarih Kongresi'nde sıkça dile getirilmiştir." ifadelerinde bulunmaktadır. Bkz. Maksudyay, N. (2005). Bilimkurgusal antropoloji ve Türk milliyetçiliğinin ırkçı cephesi (1925-1939). İstanbul: Metis yayınları, s.159-160. İsmail Beşikçi ise, Türk tarih teziyle son şeklini alan resmi ideolojinin "dünyada, Ortadoğu'da, dolayısıyla Anadolu'da, 'Kürt' isimli bir milletin yaşamadığını, 'Kürt' olarak bilinen kişi ve grupların, aslında 'Türk' olduklarını" savunduğunu belirtmektedir. Bkz. Beşikçi, İ. (2013). Türk tarih tezi 'güneş-dil teorisi' ve Kürt sorunu. İstanbul: İsmail Beşikçi Vakfı yayınları, s.17.

¹⁷ Maksudyay, Şemsettin Sami'nin Kamus'ülA'lâm adlı eserinin birinci cildinde, Anadolu maddesinde altında bu argümana yer verdiğini belirtmiştir. Bkz. Maksudyay, a.g.e., s.159.

¹⁸ "Mustafa Kemal, 1930'da Vatandaş İçin Medeni Bilgiler'de Türk milletinin homojenlik veya özel sağlamlık bakımından üstün, biricik olduğunu not edecektir: 'Türk milletinin teşekkülünde mevcut olan şartların (siyasi varlıkta birlik, dil birliği, yurt birliği, ırk ve menşee birliği, tarihi karabet [yakınlık], ahlaki karabet) hepsi birden diğer milletlerde yok gibidir.'" Bkz. Bora, T. (2018). Cereyanlar Türkiye'de siyasi ideolojiler. İstanbul: İletişim yayınları, s.217. Tanıl Bora, kitabının bir başka yerinde de İçişleri Bakanı Şükrü Kaya'nın 1931'deki bir demecine yer vermiştir. "Bugün Türkiye'de ayrı bir ırk yok, Türkçe'den gayri lehçe konuşan bazı Türkler var." Bkz. Bora, a.g.e., s.223.

verirken 1925 sonrası bu, bıçak gibi kesilmiştir. Artık bundan böyle herkes Türk'tür (Toprak, 2015: 419). Zafer Toprak'ın bu tahlili, Türkiye'de iktidar sahiplerinin 1930'lara nasıl bir bakış açısıyla girdiğini göstermesi bakımından yararlıdır. Türkiye'de yaşayan herkesin ırk anlamında Türk olduğunu iddia etmek, politik bir retorikğin ötesinde bilimsel bir meşruiyete de ihtiyaç duymaktadır. Türk tarih tezinin, tam da bu dönemde şekillenmesi bir tesadüf müdür? Ne var ki, tezde bu duruma açık bir gönderme bulunmamaktadır. Ancak bu durum onun var olmadığı anlamına da gelmez. Nitekim, teze son şeklini veren Birinci Türk Tarih Kongresi'nde sunulan bildirimler incelendiğinde, Anadolu'da yaşayan tüm etnik unsurların aynı ırkî kökten geldiği, Türkiye'yi oluşturan toplumun ırkî açıdan türdeş olduğu sık sık vurgulanmıştır¹⁹.

Türk tarih tezinin ortaya çıkışındaki en belirgin nedenlerden biri, tarih yazıcılığının seküler bir zemine oturtulma çabasıdır. Bu neden, belirgindir çünkü Türk Tarihinin Ana Hatları kitabının giriş bölümünde, tarihin dini referanslardan arındırılma çabası açık bir şekilde belirtilmektedir²⁰. Kitap, birinci bölüme Kâinat'ın ve Dünya'nın oluşumuyla başlamış, daha sonra da

¹⁹ Dr. Reşit Galip kongreye sunduğu tebliğinde; "Prof. F. Wagensell ve Prof. M. W. Hauschild tarafından Anadolunun Çanakkale, Bursa, İzmir, Konya, Ankara, Kastamonu ve muhtelif şark vilayetleri halkı üzerinde yapılan antropolojik tetkiklerde ancak %5,5 nispetinde dolikosefal unsur bulunmuştur. Bu, Anadolu'da yaşayan ırkın hiçbir saha ile kıyas edilmeyecek derecede Atalar vasfını muhafaza etmekte olduğunu açıkça gösterir. Bunun delaleti, bugüne olduğu gibi, en kadim göçler devrine kadar da şüphesiz ehemmiyetle şamildir. Elde mevcut umumi antropolojik tetkikler Anadolu'da dini, siyasi saikler ve dil ayrılığı dolayısıyla ayrı unsurlar halinde görülmüş olan Ermeniler v.s. gibi zümrelerin ve hatta mübadele edilen Rum ahalinin dahi aynı ırki tip menşei'nden geldiklerini göstermektedir." diyerek nüfusun türdeşliğini vurgulamaktadır. Bkz. Dr. Reşit Galip, a.g.b., s.134. Bu konuda Şevket Aziz Kansu'nun tebliği de oldukça aydınlatıcıdır. Tebliğinde; insan kafatası, çene ve burun yapısına dair pek çok tablo ve cetvel kullanmıştır. Yaptığı araştırmalar neticesinde Anadolu insanının kafa, burun ve çene yapısına dair vardığı sonuçları şöyle açıklamıştır: "Şimdi canlı Türk efradı üzerinde yaptığımız tetkikati kısaca söyleyeceğim ... ilk tespit ettiğimiz neticeler: Vasatinin üstünde bir boy (167,59), brakisefal bir kafa, Leptosop (ince uzun) bir burun, kulaklar vasati dediğimiz bir ebatta bulunuyor. Mongol gözü yok. Bu tip, Avrupalı denilen Alp adamının tipinin aynıdır. Hiç fark yoktur." Bkz. Kansu, Ş. A. (1932). Türk antropolojisi. Birinci Türk Tarih Kongresi Konferanslar ve Müzakere Zabıtları. İkinci baskı (2010). Ankara: TTK Yayınları, s.277. Şevket Aziz Bey, çok enteresan bir şey de yapmıştır. 11 çocuklu köylü bir aileyi, elde ettiği bulguların ispatı olarak kongre salonuna getirmiş ve katılımcılara dönerek şöyle seslenmiştir: "Efendiler; müsaade ederseniz size şimdi hiçbir ıstıfa zihniyeti takip etmeden bir Türk ailesini göstereceğim. Minimini yavrularıyla bir genç kadın ve bir genç erkeği tesadüfen buldum ve getirdim. Size göstereyim. Ankara'nın biraz şimalinde Bağlum köyünden Apdullah'ı, kadını ve küçük yavrusunu takdim ediyorum. İşte ince ve uzun burunlu brakisefal ve Antropoloji kitaplarında bu karakterle tavsif edilen halis dağlı adam, Alp adamı (Alkışlar). Apdullah, koyu olmayan gözlerle, buğdaydan daha açık renkli kumral bıyıklara ve beyaz bir tene sahiptir. Fakat işte yavruları, saçları altın renkli olan bu yavru, Türk ırkına mensuptur (Alkışlar). İşte Alp adamı. Orta Asya'dan gelmiş olan adam, bizim ecdadımıza bağlı olan adam (Alkışlar)." Bkz. Kansu, a.g.b., s.278.

²⁰ Kitapta şu ifadelerle yer verilmektedir: "İkinci bir maksadımızda kainatın teşekkülüne, beşerin zuhuruna ve beşer hayatının tarihi devirlerden evvelki mazarine dair, yakın zamanlara kadar itibarda bulunan yanlış telakkilerin önüne geçmektir. Yahudilerin mukaddes saydıkları efsanelerden çıkan bu telakkiler membaların tenkidi ile ve son zamanların ilmi keşifleriyle artık tamamen kıymetini kaybetmiştir. Tenkidi tarihe ve tabii ilimlere dayanılarak kurulan faraziyeler elbette Sifrittekin'in (Tevrat'ta bir bölüm) haberlerinden daha ilmidir." Bkz. Türk Tarih Heyeti, a.g.e., s.2.

insanın ortaya çıkış süreci ve evrimiyle devam etmiştir. Hayatın zuhuru tamamen maddi temellere dayandırılmıştır. Buradan anlaşılacağı üzere Türk tarih tezi de aynı temel üzerine oturtulmuştur. Doğa bilimleri ve buradaki prensiplerin tarihe uygulanmaya çalışılması dönemin ana karakteri olmuş, bu sebepten antropoloji ve arkeoloji gibi maddi bulgularla hareket eden bilimler tezin içerisinde sıklıkla kullanılmıştır. Birinci Türk Tarih Kongresi'nde sunulan bazı tebliğlerde bu durum, açıkça görülmektedir²¹.

Tarihin, bir disiplin olarak dinî, uhrevî referanslardan koparılması ve maddi temellere dayandırılması, Atatürk dönemi yeni tarih anlayışının en önemli özelliklerinden biridir. Türk tarih tezi, bu anlamda, yeni tarih görüşünün somutlaştığı belgedir ve tezi, tarih disiplinindeki böylesi bir değişim üzerinden okumak ve anlamaya çalışmak önemlidir. Eleştirel literatürün önemsemediği, geri kalanının ise yüzeysel olarak geçtiği bu durumu, ciddiye alan belki de tek isim Zafer Toprak olmuştur²². Tarih'in dini referanslardan arındırılması ve tamamen maddi bir temele oturtulması, Türk tarih tezinin bilimsel niteliğini artıran bir faktördür. Bu açıdan tezin son şeklini aldığı Birinci Türk Tarih Kongresi de, kendisine saygınlık kazandıracak belli bir bilimsel düzeyi muhafaza etmeyi başarmıştır.

Türk Tarih Tezi'nde Irkçılık Sorunu

Türk tarih tezine eleştirel yaklaşan yayınların ana fikri, tezin ırkçı bir niteliğe sahip olduğu iddiasıdır. Örneğin Maksudyen, Türk milliyetçiliğinin vatandaşlık bağından öte, ırkçılık ekseninde gelişme gösterdiğini iddia ettiği

²¹ Afet İnan, tebliğini Darwinist ve evrim kuramıyla uyumlu bir yapıya oturtmuştur. Hayatın başlangıcını şu ifadelerle açıklar: “Birinci Devir’de balıklar, İkinci Devir’de kurbağaya benzeyen hayvanlarla yerde sürünen hayvanlar, Üçüncü Devir’de kuşlar ve memeli hayvanlar vücut bulmuştur. İnsan, Dördüncü Devir içinde görünür. Hayatın yer yüzünde belirdiği zamana gelince onu tahmini dahi tayin etmek mümkün değildir. Ancak, bugünkü ilim sayesinde, hayatın tamamen fizik ve şimik (kimyasal) hadiselerin neticesi olduğunu düşünmek hususunda, kendimizi salahiyyetler (yetkili) görebiliriz. Herhalde, hayatın belirmesi için lazım gelen şartları doğuran amil, milyonlarca sene evvel Güneş’in malik olduğu çok büyük radyo aktivitenin ultraviyole şuları (ışın) ile Yer’in de o uzak zamanlarda haiz olduğu radyo aktif kuvvetidir.” Bkz. İnan, a.g.b., s.19. Şevket Aziz Kansu da “Türk Antropolojisi” başlığını taşıyan sunumunda, insanın fiziksel gelişimini evrimci görüşlerle temellendirmiş ve Türk ırkının antropolojik araştırmalarının genel sonuçlarına dair açıklamalarda bulunmuştur. İnsanın kafatası ve kemik gelişimini açıklarken sık sık Darwinizm’den faydalanmış ve şu ifadelerle yer vermiştir: “Beşer paleontolojisi alimi Marcellin Boule’e istinat ederek söylüyorum: Beşerin uzvu yarattığına göre adalati madgıyenin (ağız kaslarının) kuvvetli tesirinden yavaş yavaş sıyrılan kafanın ön kısmı genişlemeye başladı. Bu kadar geniş ve büyük bir determinizma karşısında heyecan duymamak kabil değildir.” Bkz. Kansu, a.g.b., s.274.

²² Ayrıntılı bilgi için bkz. Toprak, Z. (2011). Darwinizm’den ateizme Türkiye’de tarih eğitiminin evrimi, Toplumsal Tarih Dergisi, S.216, s.20-32.

eserinde, tezi ve buna yönelik olarak yapılan antropolojik çalışmaları iddiasına kanıt olarak göstermektedir (Maksudyan, 2005: 10). Beşikçi ise farklı bir bakış açısıyla Türk tarih tezinin temel işlevinin Kürtleri asimile etmek olduğunu, Kürt ve Kürdistan adının tarih sayfalarından silinmek istendiğini belirtmiştir (Beşikçi, 2013: 85). Howard Eissenstat da İsmail Beşikçi'yle benzer görüşlere sahiptir. Eissenstat'a göre, Kürt kimliğinin isyanlar vesilesiyle güç kazanması, tek parti iktidarını bu kimliği reddeden bir tarih tezi geliştirmeye zorlamıştır. Bu tez geliştirilirken de siyasi iktidar, ırkçı metaforlar kullanmaktan çekinmemiştir (Eissenstat, 2007). Bu hususta, Türk tarih tezinin itham eden isimlerden diğeri de Tanıl Bora'dır. Bora, Türkiye'nin 1930'larda kültürel faaliyetlerinin üstün ırkçı bir nitelik taşıdığından bahsetmektedir (Bora, 2018: 232). Şefik Taylan Akman ise makalesinde, "ırkçı" sözcüğünü kullanmamakla birlikte, tezin etnisist bir milliyetçilik temeli üzerine inşa edildiğini ifade etmektedir (Akman, 2011).

Bu yayınların neredeyse tamamı, zamanın ruhunu, dönemin siyasi sosyal konjonktürünü ya da Türk tarih tezinin ortaya çıkararak değişkenleri göz ardı eden, suçlayıcı bir dile sahiptir. Kendisini, bu eleştirilerin karşısında konumlandırarak Zafer Toprak'ın dediği gibi; "günümüz değer normlarıyla geçmiş algılanmaya çalışılıyor. Temel hak ve özgürlükler, demokrasi, katılım ve benzeri kaygılar sanki ezelden ebede var olmuşçasına geçmişe yansıtılıyor. Dünyü, güncel normlarla yargulamak işin kolayına kaçmak oluyor. (Toprak, 2015: 12)" Toprak'ın bu tespitine rağmeninkâr edilemez bir hakikat var ki; o da, Türk tarih tezinin şekillenmesini sağlayan ana külliyatın içeriğinde "ırk" sözcüğünün sıklıkla kullanılmış olması ve bu sözcüğün, tezin temel karakteristiği haline gelmesidir²³. Ancak bu sözcük, günümüzde siyasi bir terim olarak sıklıkla kullanılan kavramın karşılığı değil, tamamen antropolojik bir terimdir. Nitekim antropoloji, 20. yüzyılın başlarında popüler bir bilim olarak belirmeye başlamış ve 19. yüzyılın son çeyreğinde önem kazanan bu bilim dalı, aynı dönemde Darwin'in görüşlerinin sosyolojiye uygulanmaya çalışılmasıyla farklı bir boyut kazanmıştır. Avrupa'da, Fransız Devrimiyle yükselişe geçen ulusçuluk, Birinci Dünya Savaşı'ndan sonra yaşanan süreçte siyasi eğilimlerin radikalleşmesine bağlı olarak ırkçılık eksenine kaymaya başlayınca, en önemli desteğini fizik antropolojiden almıştır. Fizik antropoloji, İtalya ve Almanya gibi irredantist devletlere önemli politik

²³ Türk tarih tezinin şekillenmesini sağlayan en önemli parçalardan biri olan Birinci Türk Tarih Kongresi'nde Dr. Reşit Galip'in tam beş saat süren tebliğinin başlığı, "Türk Irk ve Medeniyet Tarihine Umumi Bir Bakış" adını taşımaktadır. İkinci Türk Tarih Kongresi'nde ise Sadi İrmak'ın tebliği "Türk Irkının Biyolojisine Dair Araştırmalar, Kan Grupları ve Parmak İzleri", Nurettin Onur'un tebliği "Kan Grupları Bakımından Türk Irkının Menşei Hakkında Etüt" başlığına sahiptir.

açılımlar da sağlamış, Lebensraum ya da MareNostrum gibi politikalara meşruiyet zemini oluşturma yönünde biçimlenmiştir. Bununla birlikte fizik antropoloji, Avrupa’da tek bir çizgi izlememiştir. Özellikle 1930’larda Fransa ve İsviçre’nin oluşturduğu Latin Antropolojisi, üstün ırk kuramlarıyla bezeli German Antropolojisi’nden farklı bir yol takip etmiş ve Türkiye’de 1925’ten sonra gelişme gösteren Antropoloji bu Latin çizgiye yakın durmuştur (Toprak, 2015: 56-62)²⁴.

Fizik antropolojinin gelişim seyri incelendiğinde, insanların derilerinin rengine göre sınıflandırılmasının, 19. yüzyılın ortalarında yerini, kafatası ölçülerine göre yeni bir sınıflandırmaya bıraktığı görülmektedir. Bu yeni sınıflandırma modeli, üç temel ölçüte bağlanmıştır: 1. Kafa genişliğinin, yüksekliğine oranı (brakisefal – dolikosefal – mezosefal), 2. Kafanın yüksekliği (kamasefal – ortosefal – hipsisefal), 3. Burun genişliğinin, burun yüksekliğine oranı (leptorin – mezorin – platirin) (Dr. Reşit Galip, 1932). Buradaki ana sınıflandırma, kafa genişliğinin, yüksekliğine oranını belirleyen brakisefal – dolikosefal – mezosefal biçimindeki ayırmadır. 20. yüzyılın ilk yarısında antropoloji camiasında hakîm görüş, insanların bu üç ırktan birine mensup olduğu şeklindedir. Avrupa’da yaygın olan kafatası modeli dolikosefal olduğu için, bu dönemin antropologları, Avrupa-merkezci bakış açısının tesiriyle üstün olan ve medeniyet kurmaya yatkın olan ırkın dolikosefaller olduğunu iddia etmiştir. Avrupa’da güçlü olan bu fikre göre brakisefal olan Türkler, böylesi bir yetenekten mahrumdur. Mezosefaller ise, dolikosefaller ile brakisefallerin karışımından oluşan melez bir ırktır.

Avrupa’da antropoloji camiasındaki bu hakîm görüşe rağmen yaklaşık bu dönemde, 1924 yılında İsviçre’de EugenePittard adlı ünlü antropolog, kendisine ününü getirecek olan “İrklar ve Tarih” adındaki eserini yayımlamıştır. Pittard, özetle; Orta Asya’da yaşayan brakisefal tipteki insanların bir takım nedenlerle buradan göç ettiğini ve dünyanın çeşitli yerlerinde uygarlıkların kurulmasına öncülük ettiklerini belirtmiştir. Ancak Pittard, söz konusu insanların Türklüğü konusunda temkinli yaklaşmış, bununla birlikte bu iddia, hazırlanacak olan Türk tarih tezinde kesin ifadelere dönüşmüştür (Toprak, 2015: 173). Bu noktada milattan önceki devirlerde Orta Asya’dan göç ederek Mezopotamya ve Anadolu’ya gelen brakisefallerin Türk olduğu ön kabulünden hareketle, 1071 Malazgirt Savaşı öncesinde Anadolu’da yaşayan otokton halkların da Türk olması gerekmiştir. Zira brakisefaller binlerce yıl öncesinde Orta Asya’dan çıkıp Anadolu’ya gelmişler

²⁴ Bu hususta ayrıca aydınlatıcı bir analiz için bkz. Aydın, a.g.m., s.113-118.

ve dolayısıyla Anadolu'da belirmeye başlayan ilk uygarlıkları da onlar kurmuş olmalıydılar. Bu cihetle Anadolu'da yaşayan tüm etnik unsurlar –en azından büyük bir kısmı- brakisefaldir. Böylece brakisefallik Türk tarih teziyle birlikte birdenbire bir üst-kimliğe dönüşmüş ve Anadolu'da yaşayan insanların özünde Türk olduğu vurgusu yapılmaya başlanmıştır. Ancak burada üzerinde ısrarla durulması gereken mevzu, gerek Türk tarih tezinde gerekse de Atatürk dönemitarih kongrelerinde sıkça dile getirilen “brakisefallik” ve “ırk” kavramlarının ayrıştıran ve ötekileştiren değil, tam tersine bütünleştiren kavramlar olmasıdır. Nitekim Yusuf Akçura, Birinci Türk Tarih Kongresi'nde yaptığı konuşmada, “Hanımlar, Beyler, Müddeamızın (tezimizin) en esaslı vasfı, ayrırcı değil birleştirici, zalim değil adil, düşmanlaştırmacı değil barıştırmacı olmasıdır. Bu cihetle objektif tetkiklere, ilmi terkiplere müstenit müddeamız, manevi ve ahlaki noktainazardan da yüksektir... (Akçura, 1932)” diyerek, tezin kapsayıcı niteliğine vurgu yapmıştır. Yine bu konuda Zafer Toprak da şu değerlendirmelerde bulunmaktadır:

Eugene Pittard'ın ırk kavramı ...etnik değildi; “antropolojik” bir içeriğe sahipti. Anadolu'da yaşayan tüm insanlar, -Kürt olsun, Ermeni olsun, Rum olsun-aynı ırkın mensuplarıydı. Bu insanlar farklı dine ve dile mensup olabilirlerdi. Ama ırkları aynıydı. Göçler sonucu Anadolu'ya yerleşmişlerdi. Ortak vasıfları brakisefal olmalarıydı. Tıpkı 1924'te oluşturulan anayasal vatandaşlık anlayışı gibi Eugene Pittard bunların hepsine Türk diyordu. Atatürk öncülüğünde Türk Tarih Tezi, hiç olmazsa kuramsal düzeyde, bu varsayımı pedagojik amaçlarla “kesin” bir yargıya dönüştürmüştü (Toprak, 2015: 172-173).

Türk tarih tezinde ve tarih kongrelerinde sıkça bahsi geçen “Türk ırkı” tabiri, aslında brakisefalliğe yapılan bir göndermedir. Zira bu dönemde Türklük ve brakisefallik özdeşleştirilmiştir. Türk tarih tezinde, “Brakisefaller Türk'tür” önermesi, tezin temel direğini oluşturmaktadır. Zaten bu önerme kabul edilince düğüm, hemen çözülmüş ve ardından diğer önermelere geçilmiştir. Anadolu'da yaşayan insanlar brakisefaldir, Hititler brakisefaldir ya da Mezopotamya uygarlıklarını kuranlar brakisefaldir gibi önermeler bu mantık dizisini tek bir sonuca götürmektedir: O halde bunların tamamı Türk'tür. 20. yüzyılın ilk yarısında popüler olan antropolojik sınıflandırma göz önüne alındığında, zaten dünya üzerinde yaşayan insanların üçte biri brakisefaldir, yani Türk'tür. Diğer grup olan mezosefaller de melez bir ırk olduğu için Türklükle akrabalık bağı vardır.

Bu veriler ışığında, Türk tarih tezine dair belki de en ilginç yön, eleştirel literatür tarafından ırkçılıkla ilişkilendirilen tezin, ırkçı görüşlere sahip olan Hüseyin Nihal Atsız tarafından da beğenilmemesi ve eleştirilmesidir. Atsız, Türk tarih tezinde yer alan brakisefallik vurgusu ile farklı etnisitelerin Türk kabul edilmesinden rahatsız olmuş ve Türklüğün bir imtiyaz olmaktan çıktığına değinmiştir²⁵.

Eleştirel literatür açısından Türk tarih tezine yöneltilen ırkçılık suçlamalarının arka planında Kürt kimliğinin yok sayılması yatmaktadır. Bu inkâr, daha önce de belirtildiği üzere Şeyh Sait isyanı ve Takrir-i Sükûn kanunuyla başlayan dar bir milliyetçilik anlayışının sonucudur²⁶. Türk tarih teziyle, 1930'larda iktidarın Kürt kimliğine karşı değişen politikasına belki bilimsel bir meşruiyet zemini yaratılmaya çalışıldığı iddia edilebilir. Ancak, bu iddiayı daha da ileri götürmek, zorlamaya varan yorumların ortaya çıkmasına yol açacaktır. Aslında buradaki temel sorun, İkinci Dünya Savaşı'yla birlikte Türk tarih tezinin önemini yitirmesine rağmen Kürt kimliğine olan resmî bakışın 21. yüzyıla kadar korunmuş olmasındadır.

Siyaset-Tarih İlişkisine Dair Sorunlar

Türk tarih tezinin, doğrudan devlet destekli bir çalışmanın ürünü olması, Atatürk'ün tezin doğuşu, geliştirilmesi ve tanıtımındaki rolü, tezi şekillendiren ekibin aynı zamanda siyasal iktidarın temsilcileri olması gibi hususlar, literatürün ilgisini çeken konuların başında gelmektedir. Her şeyden evvel şunu kabul etmek gerekir ki; Türk tarih tezi en azından 1930'lar boyunca- devletin resmî tarih görüşü konumundadır. Genel kabul; resmî tarihin, bir ülkenin resmi ideolojisinin ihtiyaçlarına göre geçmişin yeniden kurgulanmasıdır. Bu tanım, resmî tarihin, temel referanslarını resmî ideolojiden aldığına dayanmaktadır. O halde, tarihin nasıl kurgulandığını anlayabilmek için öncelikle referans aldığı ideolojiyi incelemek gerekmektedir. Burada belki itiraz edilebilecek husus, resmî tarihin devletlere

²⁵ Hüseyin Nihal Atsız'ın eleştirisi şu şekildedir: "Tarihimize yeni bir veçhe vermek dileğiyle yapılan tarih kurultayı ve tarihimizi yeni baştan tedvin etmek için kurulan Tarih Kurumu müspet bir iş göremedi. Bunlar Türk tarihini bir sıraya koyup Avrupa milletlerinin tarihleri gibi yazacak yerde Sümer, Elam, Akad, Hattı vesaire gibi en eski ve medenî milletlerin Türk olduğunu iddia eden boş yere övünme yoluna saptılar ve zaten dağınık gözükten Türk tarihini büsbütün dağıttılar. Böylelikle bugün okullarda okutulan Türk tarihi nerede ve hangi zamanda başlayıp nasıl inkişaf ettiği belli olmayan bir vukuat yığımindan ibarettir. Bu dağınıklıktan başka, verilen malûmatın da baştan başa yanlış olduğu düşünülürse Türk tarihinin ne acıklı bir halde olduğu kolaylıkla anlaşılır. Bunun doğurduğu neticeler şu oluyor; Türk çocukları bu karmakarışık tarihi öğrenemiyorlar. Bundan başka bu tarihte hemen her millet "Türk" olarak gösterildiğinden çocukların kitaba güveni kalmıyor ve herkes Türk olduktan sonra "Türklük" bir imtiyaz olmaktan çıktığı için milliyet duygusu zayıflıyor." Bkz. Atsız, H. N. (1941). Türk tarihine bakışımız nasıl olmalıdır? Çınaraltı, S.5, s.6.

²⁶ Bkz. s.12.

özgü olduğu yönündeki yanlış kanıdır. Zira, resmî tarih denilen kavram, ideolojilerle eklemlenmektedir, devletlerle değil. Dolayısıyla her siyasi ideolojinin kendi resmî tarihine sahip olduğunu iddia etmek yanıltıcı bir durum değildir. Örneğin milliyetçi ideolojiler, milletleri tarihin ana muharriki olarak görürken, sosyalistler; tarihi bir sınıf çatışması ya da üretim ilişkileri ekseninde değerlendirme gayreti içerisindeyler. Bir başka ifadeyle tarihsel materyalizm ya da ulusçu tarih görüşü, mensup oldukları ideolojilerin resmî yaklaşımını yansıtmaktadır.

Türkiye Cumhuriyeti'nin kuruluş felsefesi ya da eski tabirle müesses nizamı- iki temel düşünceye dayanmaktadır. Bunlardan biri milliyetçilik diğeri ise laikliktir. Dolayısıyla Atatürk dönemi tek parti iktidarı, tarihi (ve buna bağlı olarak tarih eğitimini) hem ulusçu hem de seküler bir zemine oturtmak gayretiyle bu dönemde, Türk tarih tezinin de şekillenmesini sağlayan yeni tarih çalışmalarına doğrudan müdahil olmuştur. Zamanın ruhu hesaba katıldığında, Büşra Ersanlı'nın dediği gibi “her ülke doğrudan etkilendiği siyasal güçlere dayanarak kendi koşullarına göre yapay bir geçmiş yaratmıştır” (Ersanlı, 2015: 108). Ancak burada dikkat edilmesi gereken husus, kurgulanan geçmişle ülkenin içinde bulunduğu gerçeklik arasında derin kopuşların olmaması gerektiğidir. Farklı etnisitelerin var olduğu bir Türkiye gerçeği, özellikle 1930'lara girilirken kurucu irade tarafından reddedilmiş ve ulusal kimliğin inşası, toplumun türdeşliği kurgusuna dayandırılmak istenmiştir.

1930'larda Türk tarih teziyle şekillenen siyaset-tarih ilişkisinin karmaşık yapısı, literatürde farklı değerlendirmelere yol açmıştır. İlk kuşak literatür olarak adlandırılabilir yayınlar, bu konuda analizden ziyade tespitle bulunarak, Atatürk'ün tarih disiplinine verdiği önemden, yeni bir tarih anlayışına duyulan ihtiyaçtan ve Atatürk'ün şahsında hükümetin yeni tarih çalışmalarına verdiği destekten bahsetmektedir (Baykal, 1971)²⁷. Yakın dönemde oluşan literatür ise bu hususta daha etraflıca analizler yapmaktadır. Örneğin Büşra Ersanlı, “siyasal iktidarın bir bilim dalı ile kurduğu ittifakın hikâyesi (Ersanlı, 2015: 231)” olarak tarif ettiği eserini, tamamen Türk tarih tezi ve kongreler özelinde siyaset-tarih ilişkisini anlamlandırmaya ayırmıştır. Ersanlı, ulusal ya da politik hedefler doğrultusunda geçmişin kurgulanması girişimlerine Avrupa'dan örnekler vermektedir. 1868'de İngiltere'de kurulan

²⁷ Benzer bir değerlendirme için bkz. İnan, A. (1971). Türk Tarih Kurumu 40 yaşında. Belleten. Ankara: TTK Yayınevi, C.35, S.140, s.519. Aynı eksende bir diğer değerlendirme bkz. İğdemir, a.g.e., s.3. ve son olarak Karal, a.g.e., s.58-59.

Royal Historical Society'yi, kuruluş amaçları açısından Türk Ocakları bünyesinde oluşturulan Türk Tarih Heyeti'ne benzeten Ersanlı, Finlandiya ve İsveç örneklerini vererek, burada da tarihin, kral ya da devlet adına resmî tarihçiler tarafından yazıldığını ifade etmektedir (Ersanlı, 2015: 236-237). Buna karşılık Ersanlı, Türkiye'de tarih yazıcılığının değişiminin, devamlılık kavramıyla desteklenmediğini (Osmanlı reddedildiği için) bu nedenle Avrupa'daki diğer örneklerden ayırdığını, belki düşünce dünyasında devrimci dönüşümler geçiren Fransa'ya bir miktar benzetilebileceğini belirtmiştir.

Atatürk döneminde gerçekleşen devrimler çerçevesinde tarih yazıcılığında ciddi gelişmeler yaşanmakla birlikte, klasik dönem Osmanlı Devleti'ndeki yapıya benzer bir siyaset-tarih ilişkisinin erken Cumhuriyet döneminde de varlığını devam ettirdiği zaman zaman ifade edilmektedir. Bu yönde yaptığı tahlilleri oldukça sert ifadelerle dile getiren İsmail Beşikçi'ye göre;

...tarih yazmanın özü hiç değişmemiştir. Tarih her iki durumda da resmi kişiler ve resmi kurumlar tarafından yazılmaktadır ve yazdırılmaktadır. Osmanlı padişahlarının saraylarındaki, padişah tarafından görevlendirilen vakanüvislerle, CHF Genel Başkanı ve Cumhuriyet Reisi Büyük Şef Gazi Mustafa Kemal tarafından mebus ve profesör tayin edilen yazıcılar arasında özünde hiçbir fark yoktur. Biri padişaha öteki fırka reisine övgüler düzmektedir. Mebusluk bu ücretin ödeme biçimlerinden biridir (Beşikçi, 2013: 39).

Beşikçi, bu ifadelerle tarihin, politik-ideolojik hedefler doğrultusunda devlet eliyle araçsallaştırılmasından yakınmaktadır. Belki abartılı bir yaklaşıma sahip olsa da bu ifadelerde yadsınamaz bir gerçeklik bulunmaktadır. Ancak tarih disiplinin, iktidar karşısındaki bu acıklı pozisyonu, aslında ekonomi, kültür, eğitim ve hatta sanat için bile geçerli olmuştur. Tek parti iktidarı, bir kültür devriminin öncüsü olarak hemen her alanda yönlendirici ya da müdahaleci bir pozisyon almıştır.

Türk tarih tezi, daha önce de ifade edildiği gibi, klasik bir resmî tarih örneğidir²⁸. Ancak bu resmî görüş Atatürk'ün ölümü, İkinci Dünya Savaşı'yla birlikte otoriter-totaliter yönetimlerin yenilgisi ve buna bağlı olarak fizik

²⁸ Şefik Taylan Akman da makalesinde benzer fikirleri savunmuştur. "Dolayısıyla, devlet eliyle, devletin gözetim ve denetiminde ve onun istediği biçimde bir tarih yazıcılığı dönemi başlamıştır. Genel olarak "Türk Tarih Tezi" adı altında toplanabilecek bu tarih yazım projesi resmî tarihçiliğin de belirgin örneklerinden birini teşkil eder." Bkz. Akman, a.g.m., s.81.

antropolojinin önemini yitirmesiyle gündemden düşmüştür. Ancak bu durum, siyaset-tarih ilişkisinde radikal bir değişimin yaşandığı anlamına da gelmemelidir. Nitekim Copeaux'ya göre, Türk tarih tezi daha sonraki yıllarda Türk-İslam sentezine evrilmiş ve devletin yeni resmî tarihi olmuştur (Copeaux, 2000: 56).

Türk Tarih Tezi'nde Bilimsellik Sorunu

Türk tarih tezi bilimsel bir önerme midir ya da bilimsellik ile ilişkisi hangi düzeyde kalmıştır? Politik-ideolojik yönü bir tarafa, Türkiye'nin bilimsel ilerlemesinde yeni bir açılımı mı ifade etmektedir? Yoksa bilimsel düşünüşte bir gerileme midir? Bu sorular, Türk tarih tezi literatürü içerisinde cevabı aranan klişe sorulardan bazılarıdır. Tezin, bilimsel bir çalışmanın ürünü olduğu iddiası, ilk dönem literatür tarafından sıkça dile getirilen bir söylemdir²⁹. Atatürk'ün tarih disiplinine verdiği değer, buna yönelik sözleri ve tezin hazırlanması sürecindeki teşviki, müdahalesi ve bu çalışmalarını denetlemesi, çoğu zaman övgüyle karşılanmıştır.

Türk tarih tezinin, bilimselliğine yönelik ilk eleştiriler, aslında aynı dönemde, yani tezin son şeklini aldığı Birinci Türk Tarih Kongresi'nde dile getirilmiş ve bu konuda ciddi tartışmalar yaşanmıştır. Birinci Türk Tarih Kongresi'nde sunulan bildiriler, tarih metodolojisi açısından ciddi sıkıntılara sahiptir. Öncelikle belgelerden ziyade iddialar önem taşımış ve bu iddialar daha çok Avrupalı arkeolog ve antropologların ortaya çıkardığı bulgular ve bunların yorumlanması temeline dayandırılmıştır. Bildirilerde dipnot yöntemini kullanan sadece Afet İnan ve Dr. Reşit Galip'tir. Buna rağmen Afet İnan'ın bildirisindeki metodunun, Fuat Köprülü'yü rahatsız ettiği anlaşılmaktadır. Zafer Toprak'ın dediği gibi "Eugene Pittard'ın bilimsel temkinliliği, Afet Hanım'da kesin ifadelerle dönüşmüştür" (Toprak, 2015: 161). Prehistorya ve protohistoryanın uzmanlık alanına girmediğini belirten

²⁹ Dr. Reşit Galip, Birinci Türk Tarih Kongresi'ne sunduğu bildiriye "Tarih vesikalarla yazılır, vesikalar ise aranmakla bulunur. Bu itibarla "Türk Tarihi Tetkik Cemiyeti" bu vadede bir araştırma ve arayanlar birliğidir. Araştırma ne kadar geniş ve ilmi usullere uygun olursa, arayanlar sayıca ve kıymetçe ne kadar artar, gayretlerin kaynağı vazife duygusunun feyziyle ne kadar kuvvetlenirse Milli Tarih'in yakın, uzak bütün safhalarıyla "Hakikat" gününe ermesi o kadar kolaylaşmış ve hızlanmış olur." ifadelerinde bulunmaktadır. Bkz. Reşit Galip, a.g.b., s.99. Şemsettin Günaltay da tezin bilimsel yönünü "... emsalsiz Türk dehasının, asırların karanlıkları içinden bulup çıkardığı Türk Tarih Tezi, yine o dehanın saçtığı nurlu şualar yardımıyla ilmi esas ve metotlara dayanılarak izah ve teşrih olundu." sözleriyle vurgulamaktadır. Bkz. Günaltay, Ş. (1938). Türk tarih tezi hakkındaki intikatlara mahiyeti ve tezin kat' i zaferi, Belleten, (2. baskı 1994), C.2, S.7/8, s.338. Enver Ziya Karal da, buna benzer görüşlere sahiptir. Karal, "Türk Tarih Tezi, Tarih alanında yapılan en yeni çalışmalarla Arkeoloji, Antropoloji araştırmaları neticesinde elde edilmiş olan vesikalara dayanmaktadır." diyerek, tezin bilimsel olduğunu savunmaktadır. Bkz. Karal, a.g.e., s.64.

Köprülü; antropoloji, arkeoloji, prehistorya ve hatta linguistik bilimlerinin oldukça yeni olduğunu ve adeta çocuk yaşta denilebileceğini kaydederek, söz konusu bilimler özelinde ortaya çıkan bulguların henüz yeterince tahlil edilmediğine vurgu yapmış, kesin yargılara varmak için acele edilmemesi gerektiğini belirtmiştir (Köprülü, 1932).

Kongrede, Türk tarih tezine eleştiri yönelten diğer isim, Zeki Velidi Togan'dır. İtirazda bulunduğu temel husus, dört ciltlik tarih dizisinde ve kongredeki bildirilerde belirtilmiş olan tarihi devirlerde Orta Asya'da yaşanan kuraklık sorunudur. Zeki Velidi'ye göre tarih öncesi dönemde böyle bir kuraklık yaşanmış olma ihtimali bulunsa da, son zamanlarda Orta Asya'da yapılan araştırmalarda tarihi devirlerde bir kuraklığın yaşanmış olması, ihtimal dışıdır. İddiasını daha çok bir takım Alman ve Rus araştırmacı ile 1926'da Türkiye'ye de gelerek konferanslar veren Barthold'a dayandırmıştır. Bu eleştirinin ardından Dr. Reşit Galip, kürsüye çıkmış ve Zeki Velidi Togan'ın eleştirisinin çelişkiler içerdiğine vurgu yaparak Barthold'tan alıntılar yapmasını yadırgadığını belirtmiştir. Zira Reşit Galip'e göre Barthold bir Türk düşmanıdır (Dr. Reşit Galip, 1932). Konuşmasının bir yerinde katılımcılardan da "Doğrudur, Barthold alelade bir Türk düşmanıdır. (Birinci Türk Tarih Kongresi Konferanslar ve Müzakere Zabıtları, 2010)" şeklinde sesler yükselmiştir. Aslında 1930'da hayatını kaybeden Barthold, dönemin en önemli Türkologlarından biri olmuştur. 1926'da Bakü'de düzenlenen Türkoloji Kongresi'ne katılmış ve burada karşılaştığı Fuat Köprülü'nün daveti neticesinde Türkiye'ye de gelerek konferanslar vermiştir. Düzenlediği bu konferanslar daha sonra "Orta Asya Türk Tarihi Hakkında Dersler" başlığıyla bir kitaba dönüştürülmüş ve çeşitli Avrupa dillerine çevrilmiştir. Kongre'de Barthold'un böylesine hedef tahtasına konmasını Copeaux, "kongrede yaşanan bilimsel gerilemeyi gösteren bir olay (Copeaux, 2000: 46)" olarak değerlendirmektedir³⁰. Zeki Velidi Togan, bu eleştiri karşısında çok sert tepkilere uğramış ve olayın ertesi günü yani 8 Temmuz 1932'de İstanbul Darülfünunu'ndaki kürsüsünden istifa ederek yurt dışına çıkmıştır³¹.

³⁰ Copeaux ayrıca şu değerlendirmede bulunmaktadır: "... milliyetçi bir girişim olan bu kongrede ne çelişki, ne de bilimsel düşünce kabul edilebilirdi. Barthold'u kötüleyen ve Zeki Velidi'yi susturan adamlar –oysa 1938'de Türkiye'ye döndükten sonra, Velidi milliyetçilik akımına katılacaktır- tercihleriyle onlarca yıl belirleyecek bir kültür iktidarını temsil etmektedirler." Bkz. Copeaux, a.g.e., s.48.

³¹ Sadri Maksudi Arsal, Kongre zabıtlarında yer almayan ancak gazetelere yansıyan konuşmasında Zeki Velidi'yi Rusya'da iken bilimsel sahtekârlık yapmakla suçlamıştır. "Beni tanyanlar yalan söylemediğimi tasdik ederler. Ben vaktiyle Kazan'da dava vekili idim. Zeki Velidi bey de o sırada bir medrese talebesi idi. Şimdi hatırlıyorum; o zaman arada sırada bana gelir ve bazı fransızca kitapların isimlerini tercüme ettirirdi. Ben müstait bir genç çalışmak istiyordiyim diye maalmemnuniye bu işi yapardım. Fakat müracaatleri tevali edince niçin bu isimleri tercüme ettirdiğini kendisine sordum. 'Bu isimleri makalelerimin sonuna ilave

Kabul etmek gerekir ki, bunlar küçük çaplı eleştiriler olmasına rağmen, o dönemde orantısız bir tepkiyle karşılanmıştır. Türk tarih tezinde metot olarak, aslında en başından bir çarpıklık göze batmaktadır. Afet İnan'ın Atatürk'e dair anısından anlaşılacağı üzere, henüz tez şekillenmeden önce bir sonuca varılmış³² ve bu sonucu doğrulayacak kanıtlar, belgeler, fikirler seçilirken, yanlışlayacak olanlar göz ardı edilmiştir³³. Türk tarih tezinin hazırlanması sürecindeki yöntemsel hatalar, dönemin basını tarafından da fark edilmiş olmalı ki, bu durumu inkâr eden ve tezin bilimselliğini ön plana çıkaran köşe yazıları yazılmıştır³⁴. Öte taraftan tarih disiplininin pozitivist bir anlayışla ele alınması, geçmişin doğa bilimlerinin kullandığı yöntemlerle anlaşılmaya çalışılması, tarihsel bütünlüğün sağlanamaması ve romantik bir yaklaşımla geçmişin idealize edilmesi Türk tarih tezinin bilimselliğini örseleyen diğer unsurlar olarak kabul edilmelidir.

Peki, Türk tarih tezi, yabancı bilim çevrelerince kabul edilmiş midir? Bu konuda Şemsettin Günaltay, başlı başına bir makale yazmış ve tezin Avrupa bilim camiasında da teyit edildiğini savunmuştur³⁵. Bekir Sıtkı Baykal da, 1937 yılında düzenlenen İkinci Türk Tarih Kongresi ile tezin, yabancı akademisyenler tarafından bilimsel kabul edildiğini yazmaktadır (Baykal, 1971). Aynı şekilde Enver Ziya Karal, Türk tarih tezinin İkinci Türk

edeğim, herkes beni bu kitapları okumuş zannetsin' cevabını verdi." Bkz. (1932, Temmuz 08). Orta Asya'da kuraklık, Akşam Gazetesi, ss.2.

³² Bkz. 10 numaralı dipnot.

³³ Hüseyin Nihal Atsız, makalesinde garip bir olaydan bahsetmektedir. "... bunların brakisefal olduğu bile şüphelidir. Çünkü toprak altından çıkarılan iki Hatti kafasının brakisefal olmadıkları için bir antropoloji mütehassısı tarafından imha olunduğunu bana Köprülüzade Fuat söylemişti." Bkz. Atsız, a.g.m., s.6. Nazan Maksudyan, Türk Antropoloji Mecmuası'ndaki bir makaleden alıntı yaparak, antropolog Kemal Güngör'ün Denizli Yörükleri üzerinde yaptığı bir çalışmada, bu insanları dolikosefal olarak tespit ettiğini ancak bu durumu, annelerin bebeklerinin başını sıkıca bağlamasına ve bu yüzden kafatasının deforme olmasına bağladığını belirtmektedir. Bkz. Maksudyan, a.g.e., s.128. Şemsettin Günaltay da, Türkmenistan'da yaşayan Türklerin brakisefal çıkmamasını tatmin edici bir şekilde yanıtlayamamıştır. Bkz. Günaltay, a.g.m., s.354.

³⁴ "Türk Tarih Kurumu, Atatürk'ün sıkı iştirak ve irşadıyla sırf ilmi bir yolda çalışmıştır. Bu araştırma ve çalışmalarda ileriye iptidadan bir tez sürüp bunu doğru gösterecek delilleri sonradan bulmak gibi bir yoldan gidilmemiştir. Eski kaynaklar karıştırılmış, yer altında gizli kalan eserler meydana çıkarılmış, muhtelif ihtisas sahalarından akıp gelen araştırmalar bir araya getirilmiş ve ortaya kendi kendine bir Türk Tarih Tezi doğmuştur." Bkz. Yalman, A. E. (1937, Eylül 21). Türk tarih tezi, Tan Gazetesi, ss.10. Benzer satırlar Mehmet Asım'da da bulunmaktadır. "...birçok milletler vardır ki milli ideal menfaatine tarihlerini bile altüst etmişlerdir. Bu suretle milli tarihlerine beynelmilel ilim aleminde kabul edilmeyen ve edilmesine imkân olmayan hayali bir şekil vermişlerdir. Eğer tarih encümeninin ortaya koyduğu eserlerle bu eserlere esas olan tez, sırf böyle bir maksatla yapılmış olsaydı gene takdir olunmak lazım gelirdi. Fakat bu surette böyle bir tezi memleket münevverlerine kabul ettirmek için bugünkü gibi büyük bir tarih kongresi toplamaya mahal görülmezdi." Bkz. Asım, M. (1932, Temmuz 08). Türk tarihi'nde inkılap, Vakit Gazetesi, ss.1.

³⁵ Günaltay, 1937'de gerçekleşen İkinci Türk Tarih Kongresi için şu değerlendirmede bulunuyor: "Salâhiyettar büyük âlimler, yeni açılan bu tetkik sahasında yapılan araştırmaları takdirle karşıladılar. Kongreye ve tarih sergimize yalnız hayranlık göstermekle kalmadılar. Tarih tezimizi teyit, milli tarihimize alâkadar birçok hususları tenvir eden (aydınlatan) ilmi tetkiklerini kongre muvacehesinde (yüz yüze) okuyarak yakın alâkalarını gösterdiler. Bkz. Günaltay, a.g.m., s.338.

Tarih Kongresi komisyonları ve genel toplantılarında evrensel bir tarih gerçeği olarak kabul gördüğünü ifade etmektedir (Karal, 1946: 64). Dönemin basını da, Türk tarih tezinin uluslararası bilim çevrelerince teyit edildiğini bildirmektedir³⁶. Bu iddia, esasen İkinci Türk Tarih Kongresi'ne iştirak eden Avrupalı bilim adamlarının tavırlarına dayandırılmaktadır. Ancak, kongredeki yabancı akademisyenlerin sundukları bildirimler incelendiğinde, Türk tarih tezine açıkça bir destek verildiğine dair herhangi bir iz bulunmamaktadır. Öncelikle yabancı akademisyenler bağlamında Mısır, Mezopotamya ve Ege Uygarlıkları'nın Türklüğünden kimse bahsetmemiştir. Hititlerin Türklüğü meselesinden bahseden ise sadece iki kişi vardır. Bunlardan biri Eugene Pittard (kesin bir ifade kullanmamıştır), diğeri ise DTCF akademisyenlerinden Guterbock'dur. Bildirilerdeki temel konular; kazılardan elde edilen bulgular ve kültürel etkileşim bağlamında Anadolu'nun önemi üzerinden seyretnmiştir. Yine yabancı akademisyenler özelinde antropoloji içerikli bildirimlerin sayısı oldukça sınırlıdır. Kongre boyunca Pittard ve Henri Victor Vallois ırk meselesine değinmiş, hatta Vallois'nun tespitleri Türk tarih tezine karşıt bilgiler içerdiği için Afet İnan tarafından nazik bir tepkiyle karşılanmıştır³⁷.

Eleştirel literatürün haricinde, Türk tarih tezi ve buna yönelik üretilen yayınların başarısız olduğunu savunan iki isim İsmail Hakkı Uzunçarşılı ve Semavi Eyice'dir. Her iki yazar, tezin ilk defa somutlaştığı eser olan Türk Tarihinin Ana Hatları'nı ve bu kitabın yetersizliğinden dolayı Atatürk'ün direktifiyle başlatılan yayın projesini eleştirmektedir. Birleştikleri nokta, bu yayınların aceleyle hazırlandığı, tarih araştırmalarına ya da yazım işine girişenlerin gerekli bilgi ve donanımdan yoksun olduğu, aynı zamanda bu

³⁶ "Tarihin Gazi rehberliğiyle başlamış yeni tetkiklerinde beşeriyetin beşiği Altay yaylalarına konulmuştur. Hiçte indî olmayan bu iddia bitaraf âlimlerin müspet tetkikleriyle de müeyyettir. Bilakis şimdye kadar medeniyetin, medenî kabiliyetin Avrupa'dan Asya'ya götürülmüş olması yolunda ileri sürülegelen iddiadır ki daha ziyade indî bir gayretle farazî bir mahiyet arz etmektedir." Nadi, Y. (1932, Temmuz 04). Tarih kongresi: Asya-Avrupa, Cumhuriyet Gazetesi, ss.1.Kadircan Kaflı da benzer bir yazı kaleme almıştır. "Görülüyor ki Türk Tarih Kurumu'nun davasına temas eden her büyük alim derhal onu kabul ediyor ve davanın ilim dünyası önünde aydınlanmasına yarayan misaller ve şahitler getiriyorlar. Bizim tezimiz artık ilim dünyasının tezi olmuştur. Hakikat, bir suya düşen taşın çıkardığı halkalar gibi değil, radyo dalgaları gibi son hızla yayılıyor. Bütün yollar Türk Dünyası'ndan çıkmıştır. Bütün yollar oraya gidiyor." Bkz.Kaflı, K. (1937, Eylül 23). Kongre'den çıkan ilk neticeler, Son Posta Gazetesi, ss.11.

³⁷ Vallois, kongrede Anadolu'da yaşayan insanlar için brakisefal ya da Alpin ırkı yerine Anadolu ırkı tabirini kullanmış ve bu durum oturumun başkanı Afet İnan'ı kızdırmıştır. İnan, Vallois'nun sunumun ardından sözü alarak, "Bu çok kıymetli etütlerinden dolayı profesöre teşekkür ederim. Ancak şunu işaret etmek isterim ki, memleketimizin etrafını çevreleyen kısımların ırkından bahsederlerken buna yalnız Anadolu ırkı denmesini münasip görüyorlar. Bence belki, Sümer heykellerine istinad ederek bu sözü söylediler ve onların büyük kulaklı olduklarından bahsettiler. Halbuki heykeller bize tamamen ırk tipi vermezler. Onun için bilhassa şu noktaya işaret ediyorum: Asıl Alpin tipi biziz, Anadolu ırkı diye Avrupa tipinden ayrı bir şey gösterilemez." demiştir. Bkz.İkinci Türk Tarih Kongresi Kongrenin Çalışmaları ve Kongreye Sunulan Tebliğler. (2010). Ankara: TTK yayınları, s.483.

kişilerin Atatürk'e yaranma düşüncesi içerisinde olduklarıdır (Uzunçarşılı, 1939)³⁸.

Türk tarih tezinin orijinalliği konusunda da son dönemde birtakım soru işaretleri bulunmaktadır. Zira, Howard Eissenstat tezin içeriğini oluşturan bazı iddiaların, 19. yüzyılın sonuna doğru Avrupalı bilim adamları tarafından ortaya atıldığını iddia etmektedir. Eissenstat'a göre, Royal Geographic Society'e 1884'te hazırlanan bir raporda, Sir Charles Wilson, Niğde'de yaşayan insanlar ile Hitit anıtlarındaki çizimler arasında benzerlikler kurmuş ve bölgedeki Müslüman ahalinin, Anadolu'nun antik halkları ile bağı olabileceğini işaret etmiştir. 1911'de ise Felix von Luschan, "Batı Asya'nın Erken Dönem Nüfusu" adını taşıyan makalesinde, Anadolu'nun çağdaş nüfusunun kafatası tipleriyle arkeolojik kalıntıları karşılaştırmış ve bunların, yerli Hititlerle sonraki Sami ve Kuzeyli istilalarının kısmî etkisinin karşımı olduğunu iddia etmiştir (Eissenstat, 2007).

Türk tarih tezi, çağdaş Türk tarihçiliği içerisinde nasıl konumlandırılmalıdır? Tez, Türkiye'de tarih yazıcılığının evrimsel gelişimini sekteye uğratan, işleyişini bozan bir olgu mudur, yoksa Türk tarihçiliğine yeni bir çerçeve kazandıran, eski kalıplarından kurtaran bir işleve mi sahiptir? Bu hususta iki karşıt görüşün sahipleri, Büşra Ersanlı ve Zafer Toprak'tır. Ersanlı'ya göre, Türk tarih tezi ulusal tarih yazıcılığına bir gelenek kazandıramamış, üstelik tarihte disiplin ve yöntem tanımayan bir yaklaşımın yerleşmesine yol açmıştır (Ersanlı, 2015: 231). Üstünkörü bir tarihçiliğin gelenekselleşmesini sağlayan Türk tarih tezi, bu bağlamda tarihçiliğin gelişimini yavaşlatmıştır. "Sadece kendini bilmeye özen gösterdiği, muhalif ya da farklı olan herhangi bir dinamizmi meşru görmediği, öğrenmeye değer bulmadığı ve karşılaştırma yapamadığı için yetersizdir. (Ersanlı, 2015: 283)"

Türkiye'de çağdaş tarihçiliğin Türk tarih teziyle başladığını söyleyen Zafer Toprak ise, tezin kapsayıcı yapısıyla tarihçilikte devrim niteliğini taşıyan bir dönüşüme yol açtığını, tarihin dar kalıplar içindeki diplomatik ve siyasi yapısını kırarak, onu disiplinlerarası bir yapıya kavuşturduğunu yazmaktadır. Toprak, ayrıca Türk tarih teziyle birlikte eskinin vakanüvis tarihçiliğinin ve meşrutiyet yıllarında tarihin aktarmacı yapısının da ortadan kaldırılarak sentezci bir tarih anlayışının geldiğini savunmaktadır (Toprak, 2015: 371).

³⁸ Semavi Eyice de benzer ifadelerde bulunmaktadır. Bkz. Eyice, a.g.m., s.521.

Her iki bakış açısında abartılı yanlar bulunmakla birlikte, Türk tarih tezinin bir disiplin olarak tarih yazıcılığına yeni bir yaklaşım getirdiği kabul edilmelidir. Bu yaklaşımın, bilimsel düşünüş ya da bilimsel metotlarla olan uyumu bir yana, Türkiye'ye bilimsel çalışmalarda ciddi bir hareketlilik kazandırdığı göz ardı edilmemelidir. Tarihçilikle ilişkisi olsun ya da olmasın birtakım insanların, öne sürdükleri tezlere dayanak oluşturması açısından pek çok kaynağı araştırması, oradaki fikirleri bulup çıkarması ve buna yönelik birçok yayının ortaya çıkması Türkiye'de 1930'larda yaşanan bilimsel heyecanı göstermesi açısından önemlidir. Bu heyecanın anlaşılması için Afet İnan'ın anısına bakmak yeterlidir.

SONUÇ

Türk tarih tezi, bugün hala akademik literatürün en zor olgularından birini teşkil etmektedir. Bu zorluk, olgunun Türkiye'de 21. yüzyıla kadar uzanan politik-ideolojik sorunların önemli aşamalarından birini temsil etmesinden kaynaklanmaktadır. Öte taraftan tezin, Atatürk tarafından sahiplenilmesi ve dönemin resmî tarihine dönüşmesi, nesnel değerlendirmelerden uzaklaşılmasına neden olmuştur. Bir yanda Atatürkçü düşünce sistemiyle tezin bilimselliği esneten yapısı arasında sıkışıp kalan akademisyenler; diğer yanda Türkiye'de muhalif siyasi ideolojilerden beslenen, tek parti iktidarına tepki gösteren ve bu nedenlerden dolayı Türk tarih tezinin toptan mahkûm etme eğiliminde olan yazarlar, ortaya koydukları değerlendirmelerle tezin anlaşılmasını kolaylaştırmak bir yana daha da zorlaştırmaktadır. Bu iki gruba girmeyen üçüncü bir literatür de bulunmakla birlikte, bunlarda da ciddi bir nitelik sorunu bulunmaktadır.

Türk tarih tezi literatürünü oluşturan yayınlarda, temel ayrışmanın öncelikle nedenler üzerinde yoğunlaştığı görülmüştür. Nedenlerin titizlikle seçilmesi ve bu nedenlerin olgunun ortaya çıkmasındaki ağırlıklarının tespit edilmesi, tarih araştırmasında belki de en önemli aşamayı temsil etmektedir. Ancak literatürün istisnasız bir şekilde, nedenler aşamasını yüzeysel geçtiği görülmüş, bu yüzden olgu, yetersiz tahlillerle anlaşılmaya çalışılmıştır. Zira, Türk tarih tezinin Batı'daki tezlere bir alternatif olarak mı üretildiği yoksa ülke içindeki siyasal-sosyal dinamiklere çözüm arama ihtiyacından mı doğduğu ya da hangi nedenlerin öncelik arz ettiği hala literatür tarafından tatmin edici bir şekilde ortaya konabilmiş değildir. Bir başka ifadeyle, literatürde nedenler üzerindeki eksiklik, amaçlarla giderilmeye çalışılmıştır. Ancak amaçlar, daha soyut anlamlar yüklü olduğu için muğlaktır ve bu

nedenle literatürü oluşturan yayınlar –halk tabiriyle- daha çok niyet okumalara yer vermiştir. Literatürün bir kısmı tarafından bilimsel olmamakla suçlanan Türk tarih tezinin, niyet okumalarla anlaşılmaya çalışılması, ironik bir biçimde bu yayınların da bilimsel seviyesini göstermektedir.

Türk tarih tezinin politik-ideolojik bir karaktere sahip olduğu artık yadsınamaz bir gerçeğe dönüşmüştür. Nitekim literatür, tezin bu yönünü etraflıca analiz etmiş ve birtakım değerlendirmeler geliştirmiştir. Türk tarih tezinin, gelişen Türk milliyetçiliğini ırkçı bir çerçeveye soktuğu iddiaları, 1980’lerden sonra oluşmaya başlayan eleştirel literatür tarafından sıkça dile getirilen bir husus olmuştur. Ancak bu tespitler yapılırken Türkiye’yi zamandan ve konjonktürden azade tutmak, söz konusu literatürün temel eksikliği olarak dikkati çekmektedir. 1930’larda sıkça kullanılan kavramları, 21. yüzyıldaki karşılıklarıyla anlamlandırmaya çalışmak, bu yayınlarda yapılan tahlillerin gücünü zayıflatmıştır. Öte taraftan kendisini, teze yönelik ırkçılık suçlamalarının karşısında konumlandırın bir literatürün geliştiği de görülmektedir. Bu literatürün en önemli temsilcisi olan Zafer Toprak, Türk tarih tezinin anlaşılması açısından tatmin edici veriler kullanmış ve bu sayede literatüre en ciddi katkıyı sağlayan isim olmuştur.

Türk tarih tezi, tarihin siyasi amaçlar doğrultusunda araçsallaştırılmasına da gayet uygun bir örnek kabul edilmiştir. 1930’larda siyasal iktidarın tarih disiplinine yönlendirici etkisi, Türk tarih tezinin aynı dönemlerde resmî tarihe dönüşmesi ve geçmişin politik-ideolojik saiklerle keyfî bir şekilde kurgulanması, dönemin siyaset-tarih ilişkisini belirleyen temel etkenler olarak algılanmıştır. Bu hususta en verimli çalışmayı üreten Büşra Ersanlı, eserini tamamen dönemin iktidar-tarih ilişkisini anlamlandırmaya ayırmıştır. Ancak Ersanlı’nın, dönemin iktidar-tarih ilişkisi özelinde Türk tarih tezinin, ülkede bilimsel düşünüşün gelişimine ve tarih disiplininin bağımsızlaşmasına zarar verdiği yöneltti fikirlerini, Zafer Toprak kabul etmemiş ve tezin, bunun tam tersi sonuçlar doğurduğunu ifade etmiştir.

Türk tarih tezinin; siyaset, tarih ve eğitim olmak üzere üç alanda güçlü etkisi ve sonuçları olduğu gözlemlenmektedir. Tezin, Türkiye’de eğitim üzerindeki etkisi ve sonuçları özellikle iki isim, Zafer Toprak ve Etienne Copeaux tarafından etraflıca irdelenmiştir. Her iki isim de Türk tarih tezinin izlerini, ders kitapları üzerinden araştırmış ve verimli sonuçlar elde etmiştir. Ancak tezin, 1940’lardan sonra gelişme gösteren tarih yazıcılığı üzerindeki etkisi, doğrudan olmasa bile buradaki izleri, kapsamlı bir incelemeye muhtaç

durumdadır. Aynı şekilde Türk tarih tezi özünde politik-ideolojik kaygılar taşıyorsa, bunların sonraki dönemlerde Türk siyasal yaşamına da etkilerinin olması beklenen bir sonuçtur. Ancak, tezin siyasal yaşamdaki sonuçları ya da buradaki politik retoriğe etkileri hala araştırılmamıştır. Bir başka eksiklik de, Türk tarih tezi literatüründe basına hemen hiç yer verilmemesidir. 1931 Matbuat Kanunu'yla siyasal iktidarın basını sıkı bir denetim altına aldığı bilinmektedir. Basın-iktidar ilişkisinin bu sorunlu yapısına rağmen, dönemin basınının Türk tarih tezini nasıl karşıladığı ya da ne tür tepkiler verdiği bilinmemektedir.

KAYNAKLAR

- Akçura, Y. (1932). Tarih yazmak ve tarih okutmak usullerine dair. Birinci Türk Tarih Kongresi Konferanslar ve Müzakere Zabıtları. İkinci baskı (2010). Ankara: TTK Yayınları, 577-608.
- Akman, Ş. T. (2011). Türk Tarih Tezi Bağlamında Erken Cumhuriyet Dönemi Resmî Tarih Yazımının İdeolojik ve Politik Karakteri, Hacettepe Hukuk Fakültesi dergisi, 1, (1), 80-109.
- Akurgal, E. (1956). Tarih ilmi ve Atatürk. Belleten, Ankara: TTK Yayınları, 20, (80), 571-584.
- Asım, M. (1932, Temmuz 08). Türk tarihi'nde inkılap, Vakit Gazetesi, ss.1.
- Atatürk, M. K. (1969). Nutuk. (9. Baskı) İstanbul: Milli Eğitim Basımevi.
- Atsız, H. N. (1941). Türk tarihine bakışımız nasıl olmalıdır? Çınaraltı, (5), 6-8.
- Aydın, S. (1996). Türk tarih tezi ve halkevleri. Kebikeç, (3), 107-130.
- Baykal, B. S. (1971). Atatürk ve tarih. Belleten. Ankara: TTK Yayınevi, 35, (140), 531-540.
- Beşikçi, İ. (2013). Türk tarih tezi 'güneş-dil teorisi' ve Kürt sorunu. İstanbul: İsmail Beşikçi Vakfı yayınları
- Bora, T. (2018). Cereyanlar Türkiye'de siyasi ideolojiler. (1. Baskı 2017). İstanbul: İletişim yayınları.
- Carr, E. H. (2013). Tarih nedir? İstanbul: İletişim Yayınları.
- Copeaux, E. (2000). Tarih ders kitaplarında (1931-1993) Türk tarih tezinden Türk-İslam sentezine. İstanbul: Tarih vakfı yurt yayınları
- Dr. Reşit Galip (1932). Türk ırk ve medeniyet tarihine umumî bir bakış. Birinci Türk Tarih Kongresi Konferanslar ve Müzakere Zabıtları. İkinci baskı (2010). Ankara: TTK Yayınları, 99-162.
- Eissenstat, H. (2007). Erken dönem Türk milliyetçiliğinde ırkçı düşünce. Toplumsal Tarih dergisi, (165), 46-53.

- Ersanlı, B. (2015). İktidar ve tarih Türkiye’de ‘resmi tarih’ tezinin oluşumu (1929-1937). İstanbul: İletişim yayınları.
- Günaltay, Ş. (1932). İslam medeniyetinde Türklerin mevkii. Birinci Türk Tarih Kongresi Konferanslar ve Müzakere Zabıtları. İkinci baskı (2010). Ankara: TTK Yayınları, 289-308.
- Günaltay, Ş. (1938). Türk tarih tezi hakkındaki intikatların mahiyeti ve tezin kat’i zaferi, Belleten, (2. baskı 1994), 2, (7/8), 337-365.
- İğdemir, U. (1973). Cumhuriyet’in 50. Yılında Türk Tarih Kurumu, Ankara: TTK Yayınları.
- İkinci Türk Tarih Kongresi Kongrenin Çalışmaları ve Kongreye Sunulan Tebliğler. (2010). Ankara: TTK yayınları
- İnan, A. (1932). Tarihten evvel ve tarih fecrinde. Birinci Türk Tarih Kongresi Konferanslar ve Müzakere Zabıtları. İkinci baskı (2010). Ankara: TTK Yayınları, 18-41.
- İnan, A. (1939). Atatürk ve Tarih Tezi. Belleten, Ankara: TTK Yayınevi, 3, (10), 243-246.
- İnan, A. (1971). Türk Tarih Kurumu 40 yaşında. Belleten. Ankara: TTK Yayınevi, 35, (140), 519-529.
- Kabapınar, Y. (1992). Başlangıcından günümüze Türk tarih tezi ve lise tarih kitaplarına etkisi. Çağdaş Türkiye tarihi araştırmaları dergisi, 1, (2), 143-177.
- Kafı, K. (1937, Eylül 23). Kongre’den çıkan ilk neticeler, Son Posta Gazetesi, ss.11.
- Kansu, Ş. A. (1932). Türk antropolojisi. Birinci Türk Tarih Kongresi Konferanslar ve Müzakere Zabıtları. İkinci baskı (2010). Ankara: TTK Yayınları, 271-278.
- Karal, E. Z. (1946). Atatürk’ün Türk tarih tezi. Yay. Haz. Afet İnan ve Enver Ziya Karal. Atatürkhakkındakonferanslar. Ankara: TTK Yayınları.

- Köprülü, F. (1932). Türk tarihi hakkında bazı umumi meseleler. Birinci Türk Tarih Kongresi Konferanslar ve Müzakere Zabıtları. İkinci baskı (2010). Ankara: TTK Yayınları, 42-50.
- Maksudyan, N. (2005). Bilimkurgusal antropoloji ve Türk milliyetçiliğinin ırkçı cephesi (1925-1939). İstanbul: Metis yayınları
- Nadi, Y. (1932, Temmuz 04). Tarih kongresi: Asya-Avrupa, Cumhuriyet Gazetesi, ss.1.
- Sivrioğlu, U. T. (2015). Aryan teorisi ve Türk tarih tezi. Akademik tarih ve düşünce dergisi. 2, (6). 1-27.
- Süreyya, A. (1932, Temmuz 15). Kongreden sonra, Cumhuriyet Gazetesi, ss.3.
- Şimşek, A. (2012). Türk tarih tezi üzerine bir değerlendirme. Türkiye günlüğü, (111), 85-100.
- Timur, T. (2001). Türk devrimi ve sonrası. Ankara: İmge Kitabevi.
- Toprak, Z. (2011). Darwinizm'den ateizme Türkiye'de tarih eğitiminin evrimi, Toplumsal Tarih Dergisi, (216), 20-32.
- Toprak, Z. (2015). Darwin'den Dersim'e Cumhuriyet ve antropoloji. İstanbul: Doğan Kitap.
- Tunçay, M. (1981). Türkiye Cumhuriyeti'nde tek parti yönetiminin kurulması (1923-1931). Ankara: Yurt yayınları.
- Türk Tarih Heyeti (1930). Türk tarihinin ana hatları. İstanbul: Devlet matbaası.
- Uzunçarşılı, İ. H. (1939). Türk tarihi yazılırken Atatürk'ün alaka ve görüşlerine dair hatıralar. Belleten, Ankara: TTK yayınları, 3, (10), 349-353.
- Yalman, A. E. (1937, Eylül 21). Türk tarih tezi, Tan Gazetesi, ss.10
- (1932, Temmuz 08). Orta Asya'da kuraklık, Akşam Gazetesi, ss.2.

Demokrasi ve Medya İlişkisinin Bir Eleştirisi “Dijital Çağda Özgürlük Yanılgısı”¹

Ezgi Gül CEYHAN

- ❖ **Kurum Bilgisi:** Muğla Sıtkı Koçman Üniversitesi, İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi, Kamu Yönetimi, Muğla, Türkiye
- ❖ **ORCID:** 0000-0001-7367-4987
- ❖ **Mail:** ezgiceyhan202@gmail.com

¹ Bu çalışma İzmir Sosyal Bilimler Dergisi'nin 2020 yılı 2. Cilt 2. sayısında yayınlanmıştır.

GİRİŞ

Bobbio (Akt., Reane, 2013: 222) demokrasiyi, ‘‘gücü herkes tarafından görünür hale getirme girişimi’’ olarak tanımlamaktadır. Ek olarak medya, demokrasinin güçlendirilmesi için altı özelliğe sahip olmalıdır: ‘‘erişim, bilgi, tartışma, müzakere, seçim ve eylem’’ (Jenkins ve Thorburn, 2003: 27). Siyasi gücün kullanım alanları, demokrasinin güçlendirilmesi için olması gereken alanların üst formu olarak işlemektedir. Katılımın kimler tarafından sağlan(ama)dığı, kendini yönetmek için hangi argümanlar ve meşru temeller tanındığı ve bunu halkın nasıl kullandığı ve sonuçları üzerinde ne derece özgür iradesi olduğu belirsiz kalmaktadır. Her birey, içinde bulunduğu sosyo-politik hayatı geçmiş referanslar tarafından söylem ve eylem aracılığıyla, bu kalıpları destekleyecek meşru temeller bulmaya ve aramaya yönelmektedir. Toplumsal veya siyasi katılımı ona göre belirlemektedir. Bireyler, yönelim ve eğilimlerini olumlu destekleyen alanları -eğer bu alanlar hâkim düşünce sistemiyle ekleniyorsa-, ne gördüğü olarak değil nasıl gördüğünü yansıtacak söylem ve eylemlerde bulunmaktadır. Sosyo-politik hayat ve medyada hâkim inançlarının savunucusu ve koruyuculuğunu yaparak, iç dünyasını rahatlatmakta ve bunu bir görev bilinciyle yerine getirmenin gururunu tatmış olmaktadır. Tüm bunlar, kişisel arzular ile öznel değerlerin politik bir varoluş içinde konumlandığını göstermektedir.

Birey, küresel dünyada olan biten her şey için yoruma dayalı bir özne konumuna gelmiştir. Kullandığı tüm sosyal medya hesaplarının, karşılaştığı tüm reklamların kültür endüstrisi (Adorno, 2016) etkisinde kabiliyetli ancak istikrarlı bir devingendir. Medya kullanımı ile özgürlük algısı, demokrasi-iktidar kullanım ilişkilerini belirlemektedir. Bireyler, kendi bulunduğu sınıfsal kodların ve geleneksel inançların elinden kayıp yitmesinden endişelenmektedir. Geleneksel değerlerin etkisi, inançların söylemlerle yansıtılması ile statükoyu devam ettirme işlevi medyada sıkça görülmektedir. Siyasi otorite özelliklerinin cisimleştiği etkin yurttaş profili geniş bir çerçevede ele alınabilmesine rağmen profil, demokrasi ve medya bağıntısı içinde özgür hissetme ve olayları kendi bağımsız yorumlama yanılığından öteye geçmemektedir. Her şeyde edilgen olarak varoluşunu ortaya koymasına rağmen bu profil, etkin bir varoluş göstermemektedir.

Demokrasi ve medya ilişkisinde, özgürlük algısının öznel değer ve inançların hizmet ettiği arzulardan bağımsız oluşmayacağı üzerinden, çoğunluğun ve çoğulculuğun ışığında medyanın demokratik kodları

yerleştirme ve etkinleştirme çabalarını yanı sıra, içinde bulunulan sistemi devam ettirme ve anti-demokratik durumları açığa çıkarma işlevine odaklanılmaktadır. Bireylerin sosyo-politik konum ve durumları ile psikolojik kodların ortaya çıkarılmasında medyanın işlevi ve önemi oldukça büyüktür. İktidarın medya kullanım alanları ve işlevlerinde hakim kod ve inançları sürdürme ve destekleme işlevi sıkça görülmektedir. Bu konunun seçilmesinde en büyük etken, siyaset ve psikolojinin birbirlerini üretici ve destekleyici alanlarının medya ve demokrasi ilişkisinde ele alınmasının gerekliliğidir. İktidar ve medya kullanımlarında akademik tartışmalar, sosyal medya hareketleri ile medyanın olumlu özelliklerine vurgu yapılması açısından önemlidir. İktidar ve medya arasındaki ilişkilerin ve demokrasi pratiklerinin olumsuz özelliklerinde, bireylerin konumlanması ve yönlendirilmesinin psikolojik temelleri bu çalışmanın dayandığı temelleri belirlemektedir. Sosyo-politik kalıntıların öncülüğünde psikolojik kodların kullanılması, üretilmesi ve ortaya çıkarılması, özgürlük algısının en büyük nedeni olarak görülmekte ve analiz edilmektedir.

DEMOKRASİ ve MEDYA: NEGATİF ve POZİTİF ÇIKTILAR

İlişkiler, olan ve olması gereken arasındaki çatışmaları barındırmaktadır. Yerleşik hâkim inanç/ideolojilerin ve tarih algısının sosyo-politik çatışma ve krizlerde yansımaları açıklamayı gerektirmektedir. Demokrasi “siyasal haklar ve sivil özgürlükler ile halkın özgür ve adil seçimlere nasıl gidildiğiyle” (Tilly, 2011: 15-16) ilgilidir. Bu süreçte ortaya çıkan pürüzler, çatışmalar ve sorunların nasıl çözüme kavuşturulduğu önemli olmaktadır. Manipülasyon, propaganda, öznel ve nesnel yargıların inanç alanına dokunmasından, çıkar ve arzulara kadar görel bir özgürlüğün çoğunluk için belirleyici gücü ortadadır. Bu durum, özgürlük ve arzuların irade sorununu akla getirmektedir. Çoğunluğun belirlediği her şey, kendi sınırları dışında dışlayıcı bir özellik sergilemektedir. Dışlayıcı yargıların ve niteliklerin belirleyici olduğu toplumlarda, örgütlenme özgürlüğü grup oluşum ve dinamiklerinde katmanlı bir yapıda olduğu söylenebilir. Ulusların heterojenliği, bir dizi ortak deneyim ve pratikler yaratarak sosyal faydaya vurgu yapılmasını kolaylaştırmaktadır. Toplumda güven ve karşılıklı ilişkilerin varlığı sosyo-politik dinamiklerde görülmektedir. Bireylerin, kendi seslerinin yankılarına ek olarak alternatif perspektiflere ilgisi nispeten daha kolay oluşmaktadır (Sunstein, 2017: 136, 139, 243- 244).

İnternet, özgürlük ve kontrol arasında uygulanan sansür ve gözetim teknikleri, analitik olarak farklı olmalarına rağmen, pratikte teknolojik ve sosyo-politik bir boyuta sahiptir. Teknolojik kontrol, devlet onaylı internet filtrelerinin (URL) hassas olarak belirlenmiş kelimeleri içeren sitelere erişimi yasakladığı ulusal planlamaları içermektedir. Sosyo-politik kontrol ise, blog platformları ve bireysel platformlar üzerinde uygulanan düzeltme işlevlerini ifade etmektedir. Bu tür girişimler teknolojik uygulamalarla halledilmektedir. Otoriter eğilimli hükümetlerin sosyo-politik hukuksal zemininin hazırlanması ve meşrulaştırılmasıyla sansür uygulamaları ve ceza uygulamaları devreye girebilmektedir. Sosyo-politik taban, teknoloji tabanlı çabaların kapsamını ve yoğunluğunu etkilemektedir (Morozov, 2012: 47-49). ‘‘Ağ tabanlı otoriterlik (Networked Authoritarianism)’’ olarak adlandırılan otoriter eğilimli rejimler, Örn: Çin (Ma, 2018: 32), dijital iletişimle gelen kaçınılmaz değişimlere alıştığında sosyo-politik sorunlar web sitelerinde oldukça yaygın görülebilmektedir. Kontrol ve gözetim tekniklerinin sıkça uygulandığı bu tür devletlerde, internete veya mobil erişime sahip olan bireyler daha büyük özgürlük algılarına sahip olmalarına rağmen bireysel hak ve özgürlüklerin garantisi yoktur. Mahkeme ve hukuk sistemi iktidar partisinin araçlarıdır. Hume (Akt, Reane, 2013: 218) ‘‘mahkemenin hırsı için, özgür basın halkın ruhunu sıkça uyandırmalıdır’’ ifadesi bu tür rejimlerde açıklayıcı olmaktadır. Klasik İzleme (Classic Monitoring), ulusal ve uluslararası güvenlik kapsamında terörle mücadele tedbirleri olarak kamuoyunda yer bulması, rejimi barışçıl eleştirenleri tespit etmek ve cezalandırmak gibi uygulamalar için meşrulaştırma görevi geniş ölçüde kullanılmaktadır. Kamusal alanlarda dijital erişim, kimlik yazılımlarını ile izleme yazılımlarıyla iktidarın bilgi edinme kavramına gönderme yapmaktadır. Parti-medya ortaklığında gözetim kavramı, bilginin ana kaynağı ve yönlendiricisidir. Özgür görünen her şey, tespit ve bilgi içermektedir. Online muhalefet meşruluk istençlerine hizmet etmektedir. Güç ve meşruiyet, çoğunluğa haklılık sağlayarak iktidara veri sağlanmasını kolaylaştırmaktadır (Mackinnon, 2012: 79, 87, 89).

Sosyo-politik dezavantajlı grupların konumları ile ‘‘öteki’’ yaratımı ve algının oluşturulması, milli duyguların beraberlik söylemleriyle dışlayıcı yargı ve niteliklerin yansıtılması sonucunda uluslararası alanda günah keçilerinin belirlenmesi gibi politik söylem ve uygulamalar dışlayıcı vasıfların bir kaçını oluşturmaktadır. Bir yapının demokrasi tarafından korunması ve yönetilmesi, devletin merhamet gösterdiği alanların tanımlanmasına ve bu alanların halk içinde nasıl konumlandırıldığına bakılmasını gerektirmektedir. Şeffaflık, bilgi, erişim ve dolaşım, katılımcı-kullanıcı olan demokratik

vatandaşların nesnel bilgilendirme kanallarına gönderme yapmaktadır. Liberal demokrasi modeli, kamu işleri hakkında kritik bilgilerin etkin dağıtımını gerektirmektedir. Kamusal forum kavramı, katılımcı demokrasi fikriyle paraleldir (Müller, 2014: 37-38). Dijital kamusal alan olarak görülen medyada dezavantajlı grupların, farklı yaşam dünyalarının ve bakış açılarının karşılaşma alanı olarak empatiyi güçlendirici bir işlevi bulunmaktadır (Schudson'dan Akt., Müller, 2014: 40). Bu nedenle bireylerin karşıt fikir ve düşüncelere maruz kaldığında bilinçli değerlendirme yapmaya daha istekli oldukları söylenebilir (Hanggli, 2019: 10). Dijital ortamda çeşitliliğin yansıtılması siyasi rekabet ve yargıyı teşvik etmektedir. Dijital mesajların ikna ediciliği ve psiko-politik alanları uyarması sonucu uygulanabilir argümanları düşünmeye karar vermeyi kolaylaştırmaktadır. Sosyo-politik çevrenin, diyalog ve etkileşimler sayesinde medyaya taşınması siyasal tercihlerde önemli görülmektedir (Chong ve Druckman'dan Akt., Hanggli, 2019: 10). Duyarlılık, ilgi, beklenti ve çıkar gibi dijital karşılaşmalar siyasal rekabeti ve söylemleri medyada tanımlanmasının görünürlüğünde işlevseldirler. Tüm bu karşılaşmalar gözetim ve kontrol alanlarına dahildir. Medya ile birlikte iktidarın demokrasi algısı kendi pratiklerini olumlayacak çoğunluğun varlığına göre şekillenmektedir. Anayasal, siyasal, sosyal ve sivil haklar kapsamının kapsayıcılığına ek pratik alan daha açıklayıcı olmaktadır.

Medyanın demokrasiye katkısını iki temelde savununan Müller (2012, 42-43, 45-46), dikey iletişimin unsurları hükümet, politika, vatandaş; yatay iletişim unsurlarını ise aracı aktörler ve siyasi temsilciler olarak ifade etmektedir. Dikey iletişim fonksiyonu, bilgi ve basın özgürlüğü, hesap verilebilirlik, şeffaflık gibi araçlara vurgu yapmaktadır. Eşit ve kolay erişimin garanti edilmesi ile birlikte işlerlik kazanmaktadır. Yatay iletişim fonksiyonu ise ifade özgürlüğü alanında bulunmaktadır. Basın özgürlüğü ve ifade özgürlüğü mekanizmaları arasında yanıt verme yeteneğini teşvik etmek önemlidir. Bu fonksiyonda duyarlılık, çeşitliliğin garanti edilmesinde önemli görülmektedir. Dikey fonksiyon için, nicel çeşitlilik ile (Votmer'den Akt., Müller, 2012: 50) çok sayıda farklı medya kuruluşu ve farklı dillerde medya kanallarının varlığı vurgulanırken, yatay fonksiyon için nitel çeşitlilik (McQuail'den Akt., Müller, 2012: 50) görüş ve ilgi alanlarının çeşitliliği ile farklılıklar vurgulanmaktadır. Ek olarak iletişim ve basın özgürlüğü, ikiz kamu malları olarak görülmektedir (Budarick, 2019: 215).

Negatif politik tanımlanmış alanlarda ifade özgürlüğü bireysel (çoğunluğun dışlayıcı yargı ve nitelikleri) olarak ortaya çıktığında baskı ve

dışlayıcılığın hissedildiği söylenebilir. Medya alanlarında sıkça rastladığımız dışlayıcı söylemler, inanç çekirdeğinden bağımsız oluşmamaktadır. Gelenekler, din, milliyet kavramları, cinsiyet, sosyal kimlik ve ilişkiler oldukça önemlidir. Kolektif hafızanın etkin olduğu bu durumlar, martialist ve pasifist söylemlere sıkça karşılaştığımız sosyal medyada adeta özgür bireyin kendini konumlandırma arzusunu yansıtmaktadır. Tüm medya araçlarında görülen, taleplerin sınırlılığı ve tekrarı üzerine kurulmuş olmasıdır. Medya, bireylerin kendilerini homojen gruplara ayırmalarını oldukça kolaylaştırmaktadır. Bu durum çıkar ve önyargılara göre uygun haber almalarına ve kendi öznel değer yargılarını güçlendirmelerine hizmet etmektedir (Hanggli, 2019: 11). Homojen gruplardan biri olan “Sosyal uyum grupları” , güven gösterme eğilimi ve üyelerin kendi görüşlerine katılacaklarına ve destekleyeceklerine inanma eğilimini beslemektedir. Golden Allport’un (Akt., Lutz ve Du Toit, 2014: 16-17) “ Sosyal Temas Hipotezi” ile sosyal uyum grup üyelerin birbirini eşit statüde kabul ettikleri öne sürülmektedir. Toplumsal sorumluluk ve yükümlülük inancı, siyasal sisteme yönelik duygusal vatansever yönelim, kapsamlı bir ulusal kimlikle gerçekleştirilmektedir. Online politik sosyalleşme, vatanseverlik ve milliyetçilik kavramlarının temellendirilmesi ve konumlandırılmasında işlevsel bir özellik göstermektedir (Lutz ve Du Toit, 2014: 18).

Katılımcı- kullanıcı bireyin özgürlük algısını içselleştirmesi, fikir ve ideolojilerin yayılmasını sağlayan bir nesne konumuna indirgenmesini doğurmuştur. Her şeyi onayladığı için her şeyi talep edebileceğini sanmakta özgür olduğunu düşünmektedir. İnsan onuru kavramının özelleşmesi, dini ve sosyal kıstaslara sıkıştırılması giderek yaygınlaşmaktadır. Seçimler ve söylemler, memnun olma durumlarının ifade edilmesini gerekli kılmaktadır. Sosyo-politik alan içinde bulunan seçimler, bireyin seçim dışı alanları fayda/yarar ilişkisi çerçevesinde olumsuz ve negatif bir alanda var olmasını olumlu karşılayabilmektedir. Dolayısıyla bireyin tüm düşün seti kendine verilen alanlar dışında oluşmamaktadır. Demokrasi söylemleri öznel yargıları yansıtmaktadır. Politik hayat, demokrasi kanallarının işlerliğinin olmaması sonucunda iktidarın kapsayıcılığı karşısında bireyde kendini gerçekleştirme arzusu başka alanlara yansıtılmasının önünü açmaktadır. Politik iletişim ikincil planda kalabilmektedir. Hükümetlerin, ulusal medyada kendi konumlarını güçlendirecek argümanları yaratması ve yansıtması manipülasyon ve propaganda aracı olarak (Babe, 2015: 109-110) iletişim kanallarını kullanmasına bağlanmaktadır. İfade özgürlüğü yönlendirme aracı

olduğu ölçüde hükümetlere hizmet etmektedir. Medya, ulusal önyargıları besleme ve manipüle etme amacı olarak kullanılmaktadır (Beattie, 2019: 165).

Malinowski'nin (2016: 47), "bireysel girişimler, hangi koşulların altına kültürel bir olguya dönüşüyor" sorusu önemlidir. Sosyal medyada bu sorunun tam tersi bir çaba görülmektedir. Bireysel girişimler, kültürel olgular sayesinde mi belirleniyor? Kişi kendini nasıl var ediyor ve bu süreçler nasıl analiz edilmelidir? Çıkar ve arzular, ihmal edildiği düşünülen olgu ve olaylar etrafında mı şekilleniyor? Bu soruların net bir cevabı olmamakla beraber, siyasi tarihi olayların öznesi olmuş halkların, demokrasi ve medya ilişkisinde kültürel olgu ve girişimler ile bireysel girişimlerin günümüzde politik taleplerde etkili olduğu söylenebilir. Siyasi ve tarihi olaylarda elde edilen hak ve özgürlükler, otoriteye karşı eleştirilerin yönünü belirlemektedir. Ancak çoğu siyasi ve tarihi olaylar boyun eğme ve itaat kavramlarını, negatif ifade özgürlüğünü ve otoritenin onaylandığını göstermektedir.

Toplumun geçmiş yaşam kodlarının, milliyet kavramları içinde canlı tutulması iki açıdan etkili olmaktadır. Connerton (2014: 11) ;

"Toplumun belleği üzerinde kurulacak denetim erk hiyerarşisinin koşullarını oluşturur. Görünmez enformasyon teknikleri kolektif belleğin düzenlenmesi doğrudan meşruiyet ile yani yaşamsal bir siyasal sorun olarak bilgilenimi denetleme ve ona sahip olma konusuyla ilişkilidir. Geçmişin imgeleri bir araya gelince o sırada var olan toplumsal düzeni meşru gösterirler."

Şanlı geçmiş paralelliğinde sosyal ve politik meşruluğun sağlanması, özlem ve minnet duygularıyla bağlantılı argümanlarla desteklenmekte ve ortaya çıkartılmaktadır. Sosyal medya, öznel arası iletişimi küçük sınırlı bir alana indirerek kendini, kendi ile sürekli tekrar eden öznelerin kendine uyan enformasyonları, otorite ve hak temeli üzerinde kullanıma açmaktadır. Oy verme davranışını analiz etmeye yarayan bu paylaşımlar, mağduriyet/eziklik psikolojisine sahip olanların geri kalan adaya, çoğunluğa uyma davranışı psikolojisi içinde önde olan adaya oy verme eğilimi taşıdıkları ifade edilmektedir (Elster, 2010: 57). Bu eğilimler, iktidarın güç arzularından ayrı düşünülmemelidir. Çoğunluğun sahip oldukları argümanları nesneleştirmek politika açısından önemlidir.

"Demokratik yönetimler, bireylerin var olma arzularını kısıtlayabilir mi?" Sorusu Tocqueville'nin (Akt., Elster, 2010: 59) iddiasını

yansıtmaktaydı. Kamusal alan, arzuların politika açısından analizi ve tanımlanmasına ihtiyaç duymasına rağmen demokrasi eğilimlerine dokunduğu söylenememektedir. Fikirlerin içselleştirilmesi ve bireylerin türdeşleşmesi ulus- devlet geleneğinden geriye kalan bir alanı göstermektedir. Pratik alanda arzuların ulus devlet ile bağlantılı arzular olarak ortaya çıkması kolaylaşmaktadır. Demokrasi açısından kişinin demokratik katılımın ve karar alma mekanizmaları içerisinde bir olgu, bir politika, bir değişim hakkında kararlarında en kolay hatırladığı örnekleri esas alması durumu etkili olmaktadır. Bu durum ‘‘Bulunabilir Hristiği’’ (Elster, 2018: 184) kavramıyla açıklanmaktadır.

Sosyal medyada birey sınırsız manevi alana sahiptir. Bu durum onu kontrol ve gözetim alanına yerleştirmektedir. Enformasyon, mevcut doğru bilgiye ulaşamayacak kadar fazladır; bu durumda propaganda aracı olarak işlev görmektedir. ‘‘Dijital bir panoptikon’’ metaforunda, kullanıcılar arzularını gönüllü olarak dışa vurmaktadırlar. Bu durum özgürlüğün sürekli sömürülmesine işaret etmektedir. Kullanıcılar enformasyonla karşılaştıkları anda sezgi devreye girerek kendi mantığını izlemektedir. Enformasyonun fazlaşması ile mantık arasında ters bir orantı vardır. Genel statükoyu sorgulamak, medyada bulunmamaktadır. ‘‘Like’’ her şeyi olumlamanın en somut hali ve insanlığın genel yargısı olmuştur. Sosyal medyada her şeyin apaçık oluşu, algısallığın mevcut durumda kişisellikten ve psikolojik kodlardan ayrı düşülmeyeceğinin göstergesidir. Bu durum siyasetçilerin eylemlerine bakılmamasının nedenlerinden birini oluşturmaktadır. Apaçık olan her şey ahlakın despotluğa dönüşmesini sağlamaktadır (Han, 2018: 12-19, 23-65).

Medya, insanların ne düşündüğünü değil ne hakkında düşündüklerini etkileyebilir. Medyanın etkisi, halkın duyarlılığının gündemlerle sınırlı olmasına bağlanmakta, seçicilik ve dikkatsizlik üzerine temellendirilmektedir. İnsanların düşündüklerini etkilemenin yolu tam olarak ne düşündüklerini kontrol etmektir. Kamuoyu, medya mesajları ve kullanıcıların bunlarla ne yaptıkları arasındaki etkileşimlerin alanıdır (Entman, 1989: 76-77). Politik düşünce, ‘‘veri odaklı, dış bilgi ve kavramsal tahrik iç şemaları’’ tarafından şekillendirilmektedir. ‘‘Bilgi işleme teorisi’’ bireylerin yeni bilgiler karşısında dikkatinin kendi çıkar/yarar çerçevesinde işleyip işlememesine bağlanmaktadır. Medya haber iletilerinin öz nitelikleri ile hedef kitlenin şemaları arasındaki etkileşim haberin etkisini şekillendirmektedir (Entman, 1989: 78-79).

Çevrim içi politik alan, yolsuzluk, şiddet ve sosyal hareketlerin alanı olarak işlemektedir. Sosyal bir alana dönüşümü, özel yaşam süreçlerinin kamusal alana entegre edildiği zaman gerçekleşmektedir. Kamu ve özel alanların çevrimiçi sosyal alanlar tarafından tehdit edilme eğilimi barındırmasına ek, çevrim içi sosyal alanların siyaset modelleri ve politik alanlar olarak sorunlu hale getirmesi olasıdır. Sosyal ve politik alanların örtüşmesi ve etkileşimi ile ortaya çıkan bu durum kurulan bağların kişisel hale gelmesi ile siyasi eylem ve coşkunun ötesine taşınmaktadır. Çevrim içi politik alan sosyo-politik öznellik biçimlerini kolaylaştırabileceği için üstün görülmelidir. Bu nedenle öznellik sorunu politik alan sorunuyla bağlantılıdır. İfade özgürlüğünü temel alan politik bir özne olmak, diyalog ve iletişimde engellerin yokluğunu ifade etmektedir. Kimlik kategorilerin dışında ve üstünde olan siyasal öznellik, kendini toplumun soyut bir parçası olan genellikle halk adını alan eşsiz biri olarak göstermektedir. ‘Anti- politik devletin mantığı, sıralı ve tanımlanmış parçalar hiyerarşisinin üzerinde yüzen, boş evrensel bir konumda herkesi etkileyen konular hakkındaki eleştirel bir tartışmanın olmadığı bir tanımlamadır’. Öznellik, siyaset ve anti-siyaset arasındaki çekişmenin önemli bir alanıdır. Siyasi konuların ortaya çıkmasında ve çıkmamasında etkili olabilmektedir (Gladwell’den Akt., Smith, 2017: 38, 40- 41, 43).

Kojeve’nin (Akt., Smith, 2017: 43, Smith, 2017: 44) yorumuna göre Hegelci özne, ötekiler tarafından tanınma arzusu ile hareket etmektedir. Bireyler, kendi kimlikleri ile tatmin edildiğinde politik olarak hareket etme arzusu ortaya çıkmamaktadır. Eyleme geçme arzusu, memnuniyetsizlik ve siyasi değişim için risk almak yerine sadece statükoyu kopyalamayı içerecektir. İktidarın dayandığı temellerin sunumu ve yansımaları önemli olmaktadır. Semboller ve simgeleşmiş imgeler kendini kolayca fark ettirecek ideolojilere ve fikirlere koruma ve destek çabasına bir çağrı olarak iş görmektedir. Siyasi öznellik, özne ve söylem (Foucault) ve ideolojik aygıtlar (Althusser) sentezinde işlemektedir (Smith, 2017: 63). Medya ‘ajitator’ işlevinin bir rolü, çelişkilerle kaygı zemininde karşılaşmalar sonucunda ulus olma bilincinin gelişmesi ve sürdürülmesinde ortaya çıkmaktadır (Merrill’den Akt., Willis, 2007: 29). Hakim ideolojiler ve medya birliği, söylemler ve klişeler üzerinde konumlanmaktadır. Online duyarlılıkların yaratılması ve tanınma arzusu ile siyasal ve sosyal bir nedene destek olmak, öznel değer yargılara hizmet etmektedir. Dijital aktivizmin düşük çabaya dayanan biçimleri, siyasi tatminin en kolay biçimlerinden biridir. Eylemlerin, öznel yorumlara dayandırılması sıklıkla görülmektedir (Dennis, 2019: 27, 153).

Bilinçdışının ve sosyal yapının patolojik yönleri birbiriyle paraleldir. Freudyen teorinin iletişimsel bir okuması Habermas'ta görülmektedir. "Yaşam dünyasında sistem mantığının araçsal rasyonelliği ile sömürgeleştirilmesi"; bilinçdışının "dilselleştirilmesi" olarak karşımıza çıkmaktadır. Elliott (Akt., Dahlgren, 2000: 106- 110), Habermas'ın öznellik kavramının dil aracılığıyla kurulduğunu ifade etmektedir. Freudyen id'e eş değer ve bedensel güdüler yoktur. Bilinçaltı dışavurumlarını, toplumsal egemenliğin unsurlarını kendi yöntemleriyle birleştirmekte ve yeniden üretmektedir. Güdüler; arzu, korku, kaygı, çatışma ve krizler açıkça erişilemeyen alanlarda konumlanmaktadır. Bu tür duygusal dışavurumlar, kamusal iletişim içinde somutlaşma özelliği göstermektedirler. Bilinçdışı, pre-dilbilimsel olarak işlev görmekte, baskı/deformasyon, özerklik sunum ve durumları yaratmaktadır. Derin duygusal unsurlar içinde bir benliğe, ötekilere, gerçekliklere ve sosyal gerçeklere açılmaktadır. Sosyal pratikler ve ideolojiler belirli bir devletin temsiline doğru yapılandırılmaktadır. Arzular ve hayali yatırımlar, sosyo-politik şartların gündeme getirilmesinde ilgilere ve duyarlılıklara odaklanmaktadır. Temsil durumları aracılığıyla bilinçdışı hazlar, sosyal ve kurumsal yaşamın belirli biçimlerinde güç ilişkileri içinde organize edilmektedirler. Cinsellikten, ölüm ve yaşama kadar, her türlü temsil sistemlerinin çoğaltılması bilinçdışı yatırımlarına dokunmaktadır. Bir başka deyişle, arzuların ve gücün karşılıklı katmanlı yapılarına ve varoluş sistemlerine entegre olmaktadır. Arzu ve bilinçdışı somut sosyal ve politik ilişkiler bağlamında anlaşılmalıdır. Sosyal alan ve egemenlik sistemleri bilinçdışı arzularımızın somutlaşma alanlarıdır. Habermas'ta (Mouffe ve Benhabib'ten Akt., Bessant 2014: 24), değer rasyonelliği ürettiği söylenen rasyonel teknikler ve protokollerin, meşruiyet ile bağdaştırmak üzere tasarlandığını ifade edilmektedir. Modern kamusal alan, hükümet ve kurumsal elitler için önemli olan faaliyetlerin halktan bilgilendirilmiş onay almak - Foucaultyan perspektifle- kitle iletişim araçların bir aygıtın parçası haline geldiği görülebilmektedir. Demokratik bir güç yerine gözetim ve denetim, yönetimine adanmış bir hükümetçilik aygıtının parçası haline gelmektedir (Bessant, 2014: 26). Değişime karşı direnç kamusal alana yansımıştır. İnançlar, görünürlüğünü ve taraftarlarını konumlandırmaktadır.

İletişim modlarında, söylemler ve içsel dünya ışığında için iki farklı araca işaret eden Lash (Akt., Dahlgren, 2000: 110), psişik enerjinin boşaltılması, içsel benliğimizin dışında bir gerçekliğe olan ilgiyle gerçekleştiğini ifade etmektedir. Söylemler yoluyla, dış dünyanın dönüşümü gerçekleşmektedir. Figürsel modlar olarak adlandırdığı durumların, benlik

içinde algısal anıların yatırımı yoluyla farklı bağlamlarda değiştiğini ifade etmektedir. Kolektif iletişim; siyasi anlama erişmiş imge ve simgeler ile semboller vasıtasıyla taraftarlara kolayca ulaşım sağlayan araçlara gönderme yapmaktadır. Bireysel iletişim ise, kolektif iletişim stratejilerine eklenme stratejisini göstermektedir. Böylelikle ahlaki alanlar ulusal alanlarla sentezlenerek yüce amaçlar için kullanılmasını kolaylaştırmaktadır.

İktidar ve medya birliğini demokrasi açısından ele almak, erişim ve bilgi edinme yollarının tarafsızlığını ve sunumlarının sosyo- ekonomik durumlarını göstermektedir. Üç farklı medya sistemini temsil eden ekonomik açıdan gelişmiş dört liberal demokrasiye odaklanarak demokrasi ve medya, kamu ve birey, bilgi ve ilgi kavramları üzerinde, Curran (2011: 47-72) ve asistanlarının yaptığı araştırmanın sonuçları demokrasi ve medya ilişkisinde önemli görülebilir. Kamu hizmeti medya modeli (Finlandiya ve Danimarka), ticari sistem ve kamu hizmetini birleştiren, çift sistem medya modeli (İngiltere) ve özel medya pazar modeli (ABD). Bu sistemler farklı raporlama örnekleri sunarak vatandaşlık, katılım ve kamusal bilgi kalıplarını etkilemektedirler. Amerikan medyası piyasa güçlerine dayanmakta, tüketici taleplerini karşılamak için girişimci güçlerin bir alan yapılanması olarak işlemektedir. Piyasa güçlerine karşı sosyal sorumluluk geleneği devam etmektedir. Ancak, web tabanlı portföylerin gelişimi sosyal sorumluluk normlarını zayıflatmıştır. Piyasa baskıları ve sosyal sorumluluk taahhüdü bir aradadır. Rekabetler, izleyici talebine duyarlı olmayı gerektirmektedir. Bu nedenle, nüfusun büyük çoğunluğu, kamusal bilgi aktarımı eksikliği dolayısıyla kamu hayatından kopuktur. ABD sisteminin aksine, geleneksel kamu hizmeti modeli (Finlandiya&Danimarka), kamu hukuku ve sübvansiyonlar ile vatandaş-seyirci davranışlarına etkilemeye çalışmaktadır. Vatandaşların bilinçli oy vermeleri, hükümeti sorumlu tutmak ve doğru şekilde güçlendirmek için kamu işleri programlarına yeterince maruz bırakılmaları savunulmaktadır. Seçmenleri bilgilendiren programlar sunulması, kurumlar tarafından onaylanmaktadır. Ticari ve kamu yayın sektörlerini benimsemektedirler. İngiltere çift sistem modeli, pazar modeli (ABD) ve kamu hizmeti modeli (Finlandiya ve Danimarka) arasında bir medya modelini temsil etmektedir. Sert haber ve yumuşak haber, yurtiçi ve yurtdışı olarak haber sınıflandırılması yapılmıştır. Sert haberler, entelektüel bilgi ve ilgi düzeyini içine alan uluslararası siyasi olaylar ve olgular, yumuşak haber sınıflandırması ise, spor, eğlence, magazin gibi haberleri kapsamaktadır. Curran ve asistanlarının (2011) araştırmasında, sert ve yumuşak haberlere olan ilgi düzeyleri ve farklılıklar ölçülmüştür. ABD'nin

pazar odaklı medya sistemi, diğer modellere göre iç haberlere daha fazla önem verildiğini göstermiştir. Uluslararası olay ve olguların, gelişmelerin medyada en çok yer aldığı Finlandiya ve Danimarka modelidir. ABD modeli, rekabet ve talebe yönelik olduğu için yumuşak haberlere daha fazla önem vermesi sonucunda Amerikalıların uluslararası konularda diğer ülkelere göre daha bilgisiz olduğu görülmüştür. En bilgili olanlar ise Finlandiya ve Danimarka'dır. Medyanın haberlerinin bilineni etkilediği ortaya çıkmıştır. Haber arzı ve kamusal bilgi arasındaki ilişkide Amerikalıların diğer iki modele göre az haber tüketmeleridir. Bir başka sonuç ise, ABD'de sosyal gruplar arasındaki bilgi uçurumunun diğer iki modele göre fazla oluşudur. Bu durumun eğitim ve gelir düzeyi ile ilişkisi ortaya konulmuştur. Gelir düzeyi ve etnik azınlıkların ABD ve İngiltere'de, sert haberler bilgi boşluklarına sahiptirler. Cinsiyetler arasında ise erkek ve gençler ABD, Finlandiya ve Danimarka'da kadın ve gençler sert haber ilgisi ve bilgisinde öndedirler. Kamu hizmeti modeli, lisans ücreti ve kamu hibesi ile finanse edildiği için kamu yayınlarını toplumun her kesimine eşit dağıtma amacı gütmektedir. ABD medyası reklam gelirleri sebebiyle ise yüksek harcamalar yapan kitlelere öncelik verme baskısına maruz kalmaktadırlar. Ekonomik eşitsizlik, bilgi eşitsizliğini etkilemektedir. Cinsiyet ve eğitim bilginin güçlü belirleyicileri olarak ortaya çıkmaktadır. Daha önemlisi üç modelde ortak olan, siyasete ilgi ve düzeyleridir. Kamu ve kamusal bilgi, medyanın nasıl organize olduğu ve bu alanları besleyip beslemediği, yaygın kültürel süreçlerden daha az önemli görülebilir. Uluslar siyasi kültürler, değerler, kimlikler, bilişler ve normlar açısından farklılaşmaktadırlar. Bu durum kamu politikaların farklılıklarına ve kaynakların tahsisine katkıda bulunmaktadır. Bireyciliğin artmasıyla, değerlerin değişimi neo-liberal (20.yy) rejimlerin yükselişinin örnek olduğu siyasi değişimleri tetiklemiştir. Yumuşak haberler, eğlenceler ve değerler arasında bir ilişki bulunmaktadır. Eğlenceler, bazı değerleri besleyip bazı değerleri olumsuz yansıtılmasında siyasal sürece potansiyel bir katkıda bulunmaktadır. Eğlence ve kimlik politikaları, bireyin medya tüketimini siyasal bir süreç içine dâhil edebilmektedir. İktidar, medya ve haber bağlantısını açıkça gösteren bu çalışma ve ele alınan örnekler oldukça açıklayıcıdır.

Ancak bu araştırma, bireylerin siyasal açıdan değişim kavramlarında bir özne olarak var olabil(diği)eceği algısının ölçülmesi bakımından farklı sonuçlar verebilir. Siyasete ilgisizlik, gelecek algısının değişim kavramlarına konu olmayacağı düşüncesine dayanıyor olabilir. Dahası, bireylerin hükümet ve politikalar açısından kendi benliklerini sınırlı düzeyde yansıtıldığını

düşünüyor olabilirler. Demokrasi ve medyada kamu ve birey arasındaki ilişki, girift bir düzeyde seyretmektedir. Bu seyir, siyasal süreçlerin siyasal kültürle çoğunluğa dayalı olarak ortaya çıkarılan ülkelerde hâkim değerler etrafında konumlanmasına daha çok etkinlik kazandırmaktadır. Dinsel, etnik vb. farklılıkların kutuplaşma düzeyine etkisi önemli görülebilir. Bu farklılıklar, ulusal alan ile sınırlı görülmemelidir. Uluslararası alanlarda güncel olaylar, ulusal medya araçlarında yer aldığına diğer çoğunluk ve azınlık ilişkisel bir yansıtma durumunu sergileyebilmektedir.

“Dijital demokrasi, sanal kamusal alanları üretme arzusuna dayanmaktadır” (Loader ve Mercea, 2011: 758-761). Politik kimliklerin, vatandaş merkezli bir perspektifle kamusal alan modeli yer değiştirmiştir. Kısıtlanan ya da izin verilen rasyonel müzakere formülasyonlarından, itaatkâr vatandaşların önemli ölçüde kopukluluğunu ifade etmektedir. Belirli sosyal grupların ve ticari grupların hâkimiyeti medyada görülebilmektedir. Sosyal medya platformlarının en aktif üyeleri sosyal hareket aktivistleri, politikacılar, parti çalışanları ve tamamen siyasi nedenlerle bağlı olarak kullananlardır. Bu yüzden politik önyargılar ve politik aklın çelinmesi, kitle medya araçları ve politika arası ilişkide çoğu zaman tek önemli şey olarak görülmektedir (Street, 2001: 15). Demokrasinin iletişimsel dinamiklere katılma süreçleri, kültürel kalıpların ve aidiyet duygularının oluşturulmasına dayanmaktadır. Kamusal alan ve iletişim, kültürün dolaşım ve üretimi için toplumsal bir mekanizma işlevi görmektedir.

Medya çağında, maruz kalınan görüntüler geçmişle kıyaslandığında önemli ölçüde artmıştır. Bireyin maruz kaldığı görüntüleri seçme durumları ile bilgilerini sosyal kimlik tasarımlarına göre benimsemeleri önemli görünmektedir. Birbirini onaylayan düşünce ve kanaatler yerine farklılıklar üzerinden müzakere edilmesi daha yararlı görülmektedir. Demokrasi ve medya üzerine pozitif çağrışımlar yapan Giddens diyalojik demokrasi (Dobson, 2014: 128) kavramı ile Habermas iletişimsel eylem kavramının (Beyme, 2018: 43) yanında, çoğunluğa uygun olma durumu ile saygı görme durumu arasında negatif çağrışım yapan Bourdieu kanaat lideri (Splichal, 1999: 30) kavramları kamu-birey arasında farklılıklar üzerinden hoşgörü ve ilgi, bilgi temellerinden yükselmektedir. Mevcut duruma rıza ve onay gösterenler yaratıldığı gibi, mevcut durumun muhalifleri yaratılmış olmaktadır. Farklılıklar üzerinden hoşgörü, iletişim ve aktarım durumlarına hizmet edenler karşıt alanları oluşturmaktadır. Gizlilik, bilgi ve iletişimin (Trepte, 2020), medya içinde kolaylığı üzerinden yapılan vurgular

önemsizleşmektedir. Hükümet kanallarının vatandaş kullanıcılar üzerindeki politikaları medya ağları içinde konumlanarak gizliliği tehdit edebilmektedir.

Manipüle ve propaganda aracı olarak kullanım kolaylığı sağlayan ana akım medya, alternatif kanalların yokluğu nedeniyle iktidarı olumlayan bir çerçeveye sunabilmektedir. Vatandaşları ilgilendiren sonuç ve çıktıları çarpıtabilmektedir. İnternet, demokratikleşme aracı olarak hizmet ettiği gibi, aynı zamanda otoriterleşme aracı olarak kullanılabilir (Jha ve Tedika, 2018). Alternatif medya olarak bu çerçevede ortaya çıkan ve sıklıkla kullanılan sosyal medya ve diğer medya araçları demokrasi açısından önemli olmaktadır. Muhalefet ve iktidarın kullandığı medya araçları ve takipçileri, klasik propaganda araçlarının ötesinde daha fazla kişiye ulaşma çabasıyla hareket etmektedirler. Yerel siyaset, yerel kanallar ile sosyal medya hesaplarını kullanarak vatandaşa hizmet etme ve ilgili duyuruları medyadan duyurma, proje ve vaatlerini medya aracılığıyla yaymaktadır. Bu durum sıkıcı bürokratik kanalların azaltılmasını gerektirmiştir. Yerel ve genel kararların tepkisi ölçülebilmekte ve siyasileri etkileyebilmektedir. Sosyal medyanın düşük maliyetli olması ve erişim kolaylığı bu durumun avantajını göstermektedir. Sosyal medya politika ve kararların bilgisinin saklanması bu kullanım alanında bir diğer önemli işlevidir.

Bilgi ve nesne ilişkisi artık birey nesne ilişkisine dönmektedir. Medyanın olumlu bir özelliği partiler üstü, ulusal alanda küresel çeşitlilik ile fikirsel argüman yelpazesinin çeşitli olmasıdır. Medya fikirleri özgürleştirme ve yayma arzusunu korurken, gittikçe bu fikirlerin olumlu bir arzu eylemsellik etrafında değil, sadece arzular etrafında konumlanmasına hizmet etmektedir. Sosyal medya araçlarından herhangi bir politik görüş veya aktiviteye katılım, geçmişinde negatif etkilenimleri olan devletlerin bireylerin katılımının sınırlı bir çerçevede olduğu söylenebilir. Sosyal ağlar üzerinden görüş belirtmek, hükümet algısını ve birey tarafından nasıl onaylanacağı argümanlarını barındırmaktadır. Politik bireyler arası iletişimin sınırları toplum gündemine dokunmakta ve sosyal medyanın bu yönde sağladığı araçsallığa önem atfedilmektedir.

Ulus devletleri aşan yurttaşların, medya ve sosyal medya içeriklerine sürekli maruz kalması siyasal olarak aktif olmayanları içerikleri yargılamasına hizmet etmektedir. Demokrasi ve medya sentezi, yurttaşların eylemselliğini ve katılım düzeyini arttırmaktadır. Bu durum kullanıcıların sürekli siyasi içeriklere ve olaylara maruz kalmasının psikolojik bir yorumu olmaktan öteye geçmemekte, çok az ahlaki değerlere bağlı olarak gelişmektedir. Medyanın bir

diğer işlevi hak temelli taleplerin birçok benzer insana ulaşmasını sağlayarak protesto ve eylemleri tüm dünyaya duyurma ve ortaya çıkarma aracı olarak işlev görmesi nedeniyle sosyo-politik zorluklarla karşı karşıya bulunan devletlerin medyanın sınırlandırılmasına varan uygulamaları gerekli kılınmasını meşrulaştırıcı işlevleri olarak ortaya çıkarılmasının kolaylaştırılmasıdır. Sosyal medyanın hak talep konumunda kullanılmasına örnek olarak Tunus ve tüm orta doğuyu etkileyen toplumsal hareketler sosyal medya kullanımının siyasi bir olgu olarak çıkmasına örnektir. Tunus, Libya, Mısır kısaca Arap Baharı ülkelerinde sosyal medya kullanımı ve örgütlenmesi farklı olsa da, etkisi ve hareketin hızlandırıcı ve yayılmasında etkili olmuştur.

Toplumsal hareketlerde medyanın iki işlevi bulunmaktadır; ilk olarak örgütlenme ve haberleşme ikincisi ise küresel ölçekte ses getirme işlevidir. Mevcut düzende alınan kararların negatif etkisine duyulan rahatsızlıklar, sosyal medya aracılığı ile kitlesel bir harekete dönüşmüştür. Benzer öznelere ulaşan hareketlerin desteklenmesi hükümetlerin geri adım atmasını kolaylaştırmaktadır. Occupy Wall Street hareketi Arap baharından cesaret alarak, halkın sömürülmemesine ve sorunların çözülmesine vurgu yapan bir hareket olarak ortaya çıkmıştır. Wall Street bölgesi finans sektörünü temsil ettiği için harekete, gelir eşitsizliğinin bir yansıması olarak adını vermiştir. Hareketi tüm dünyaya duyurmak için “occupywallst.org” adında bir web sitesi kurulmuştur. Türkiye Taksim Gezi Parkı hareketinde sosyal medya araçlarıyla gençler, yaşananları dünyaya duyurmuşlardır. Dolayısıyla sosyal medya ve web aracılığıyla tüm dünyada hareket takip edilmiş, esinlenilmiş ve desteklenmiştir. Sosyal medya sadece toplumsal hak temelli hareketlerde etkili olarak kullanılmamaktadır. 140journos bağımsız medya hareketleri, sansür uygulamalarından ayrı hukuksal ve adalet sürecinde yurttaşlara bilginin aktarılmasında önemli rol oynamaktadır. Hâkim medya ideolojilerinden ayrı bir oluşum ve buna karşıt olarak ortaya çıkan bu hareket siyasi, politik, hukuksal yargılamaları ve süreçleri sığağı sığağına aktarma işlevini yürütmektedirler. Sosyal medya kullanım kanallarından bir diğeri Movement.org kuruluşudur. Bu kuruluş dijital aktivizm hareketi olarak etkili kampanyalar düzenlemektedir. Sosyal medyanın, sosyal farklar yaratabileceğine ve insanların hayatlarına dokunabileceğine yaptığı vurgu önemlidir. Dezavantajlı grup ve bölgeler, sosyal medya ve medya araçlarıyla yardım faaliyetlerine konu olabilmekte, insani yardım ve sürdürülebilirlik kavramları çerçevesinde kampanyalar düzenlenmektedir. Kadın ve çocukların korunması, temiz içme suyu ve ilaca ulaşım, siyasi katılımın önündeki engellerin kaldırılması, kronik yoksulluğun olduğu bölgelerde yürütülen

kampanyalar, yardım kuruluşları ve uluslararası fon sağlayıcıları arasındaki entegrasyon girdileri sayesinde, demokratik çıktılar hedeflenmektedir. Medya aracılığıyla dünyanın herhangi bir yerinde ihtiyaç sahiplerine yardımlar yapılmakta ve kamuoyu oluşturulmaktadır. Ortaya çıkan adaletsizliklerin toplumsal hareketlere ve kampanyalara konu olması, küresel ölçekte ses getirmesi ve farkındalık yaratılması sağlamaktadır. Dahası, karar alma mekanizmalarını etkileme aracı olarak bir kamuoyu ve farkındalık oluşturma aracı olarak kullanılan sosyal medya, haksız yargılamaları ve adaletsizliklere bir tepki alanı olarak karşımıza çıkmaktadır.

Alınan karar ve politikaların yurttaşları etkilemesi, ekonomik hak ve taleplerin artması çağımızın sosyal medya kullanım alanlarında tepkilerin en çok ortaya koyulduğu alandır. Ancak sosyal medya ve demokrasi ilişkisinde kırılğan bir yapı, iktidar ölçeğinde ortaya çıkmaktadır. Bireylerin, takip edilmesinin kolaylığı, ifade ve düşünce özgürlüğünün sansürlenmesinin birçok ülkede uygulaması görülmektedir. Bu süreçte bireyin sosyal hayatı tehlikeye girebilmekte, özgürlüğünü kısıtlayıcı cezalara konu olabilmektedir. Pratikte katılımı sınırlandıran bu durum, güvensizlik ve endişeyi artırabilmektedir. Enformasyon kirliliği, siyasilerin olumlu sayılabilecek durumlarını olumsuz bir durumda sunabilmektedir. Vatandaş, haberlere şüpheyile yaklaşımaya başlamıştır. Sosyal medya ve medya kanallarındaki enformasyonlar suiistimale açık olarak işlevlerini yerine getirmektedirler. Sahte hesap açmanın kolaylığı ile siyasi olarak bir fikri yayma beraber hareket etmeye başlamıştır. Kamusal alanda iletişimin getirdiği siyasi nitelikleri tartmak veya bu niteliklere paralel söylemleri yaymak, sorumluluktan kurtulma yanılması içinde gerçekleşmektedir. Çağın gerekliliği olarak bir fikri manipüle etmek veya kullanıcıların bilgilerinin sızdırılması oldukça sık karşılaşılan bir durumdur. Reklamların veya sosyal medya beğenilerin ve yorumlar, reklamlara ve yönlendirmelere maruz kalınmaktadır. Bireyler, özgürce sörf yaptığını sanarak bu süreç hakkında bir fikir sahibi olmamakta, kendi kişisel verilerinin korunduğunu sanmaktadır. Facebook skandalları (Güden, 2019) bunun bir örneğidir. Kasım 2018 ABD kongre ara seçimleri öncesinde 30'dan fazla sahte hesap ve sayfanın kapatıldığını açıklanmıştır. Sahte hesapların Facebook'a göre seçimlere müdahale soruşturması kapsamında tespit edildikleri söylenmiştir. ABD son başkanlık seçiminde, Facebook kullanıcı verilerini özel bir şirket, D. Trump lehine kullanmakla suçlanmıştır. Cambridge Analytica adlı şirketin 50 milyon kullanıcının bilgilerinin seçim kampanyaları sırasında kullandığı iddiaları ortaya atılmıştır. Tıklanan sayfalar ve reklamlar gibi algoritmalar aracılığıyla propaganda aracı

haline getirilen öznelerle göre seçim kampanyaların tasarlanması ortaya çıkmıştır. İnternette özgürce dolaşma algısı manipülasyona oldukça elverişli ve açık hale gelmektedir. Bazı uygulamalar kullanıcıların tüm verilerine erişebilme özelliği göstermektedir. Uygulamaların bir takım kabul etme edimi olmadan kullanılamaması bunun örneğidir. Kullanıcıların kendi verilerini rızaları dolayısıyla sunmaları bu veri ihlallerinde hak talebini oldukça zorlaştırmaktadır. Kamusal alanda, bir internet kullanıcısı olarak herhangi bir yerden bağlanma talebiniz, kim olduğunuz bilgisi sonucunda çalışmaktadır. Hükümetlerin, yurttaşları üzerinde kafeler, yurtlar, üniversiteler vb. gibi kamusal alanlarda, herkesin erişimine açık internet kullanımı sunan yerlerde, kişisel verilerle girilmesi ve kimin kullanıcı olduğu bilgisine kolayca erişebilmesi bunun bir göstergesidir. Demokrasi ve medya ilişkisinde, birey kolayca ulaşılabilir olan bir alanda görünür olmadığı yanılgısıyla hareket etmektedir. Hükümetler, olası bir kriz durumu ile ilgili yurttaşları denetleyebilmektedir. Özgürlük, eşitlik, siyasal temsil ve katılım ile haklar demokrasinin göstergeleri olmasına rağmen, sanal ve yasal sınırlandırmalara konu olabilmektedir. Sosyal medya ve medya araçlarında birey, iktidar ile güç söylemlerinin yayılma arzusunu taşımakta, hâkim değer ve yargıları destekleyici ve olumlayıcı özellikler barındırmaktadır. Kriz ve kırılma anlarında işlevselliği artan sosyal medya alternatif olarak medyanın karşısında konumlanması bakımından etkili bir alan sunmaktadır. Nispeten ucuz ve erişebilmesi kolay olduğu için kamusal alanda görünür olmadan (eylemselliğe geçmeden) tüm dünyayı içinde barındırmakta ve bilgilerin saklanması, ulaşılmasında işlevselliğini korumaktadır. Ancak dâhil olunan sınırların ötesine erişebilmenin yanında, bir diğer taraftan içinde bulunulan statükoyu devam ettirmesi bakımından düşündürücüdür. Bu yüzden hâkim değer ve ideolojileri, kalıp yargıları, duyguların ve tepki/etki analizi bir toplumun kültüründen, siyasal ve toplumsal hayatın olgularından bağımsız düşünülmemelidir. Bu alanların yansımalarının temelinde psikolojik kodlar olduğu gibi, ayrıca yansıma sonucunda psikolojik düşünme alanları oluşturması bakımından sosyal medya kullanıcılarının etkilenimi ve tepkiselliği bu düşünce kodlarından referansız oluşmamaktadır.

SONUÇ

Küresel hareketler ve olaylar, medyadan takip edilerek halkın talepleri tüm dünyadan izlenebilmektedir. Yaklaşık son otuz yılda medya ve siyasal katılım arasında bir paralellik olduğu söylenebilir. Siyasi liderlerin fikirleri ve mesajlarını bir tıkla tüm dünya erişebilir olması yurttaşları aşan, küresel bir

görünümüne sahiptir. Medya, tutum ve davranışlara etki etmektedir. Oy verme davranış ve kararında güçlü bir etkisi olabildiği gibi, değer, yargı ve inançları pekiştirme amacı taşıyabilmektedir. Demokratik siyaset pozitif çıkarları destekleyecek argümanları karşıt olanları bertaraf edebilecek düzeyde sunmaktadır. İmaj ve simgelerin kullanımı önemli olmaktadır. Bu durum kullanıcıların eylemsel değil, fikirsel düzeyde katılımına yol açmaktadır. Kendi benliğini ortaya koyacak süreçlerden yoksun olan birey, her bir erişimi kendi benliği ile içselleştirerek almaktadır. Demokrasi çoğunluğun otoritesini cisimleştirdiği için, medya çoğunluğa hitap edecek şekilde tasarlanmakta ve ortak inançlara dokunmaktadır. İçeriklerin benzer sentezleri ve aktarımları, şeffaf bir ortamda başka vaatlere ve olabileceklere kapalı bir şekilde sunulmaktadır. Zira olması gereken olacak olandır. Ancak bu durum hiç bir zaman gerçekleşmemektedir. Devlet, toplum ve birey üçgeninde bireyin işlevsel katılımı, birçok değere bağlı olarak gerçekleşmektedir. Bu değerler ekonomik, psikolojik ve sosyal değerlerle bağlantılı olarak karşımıza çıkmaktadır.

Ulusal ve uluslararası ölçekte tehdit edici çatışma ve krizler, yoksulluk, terörizm, ırkçılık ve etnik ayrımcılık, gelir adaletsizliği, demokratik kurumların olmaması ve demokratik kanalların tıkanıklığı gibi birçok sebep, bireylerin siyasi katılımının önünde bir engel oluşturmaktadır. Kurumların ve karar mekanizmalarının varlığının yanılısamadan ibaret olarak halka sunması, demokratik ilkelerin geçerliliği hakkında olumsuz düşüncelere yol açmaktadır. Çoğu devlet, görünürde demokratik ölçütlere sahip olmasına rağmen uygulamada sınırlayıcı özelliklere sahip olabilmektedir. Sosyal medyanın seçilmişler tarafından kullanılması, fikirlerin çeşitliliği ve nabzın ölçülmesine hizmet etmektedir. Günümüzde sosyal medya araçlarının yaygınlaşması ile yararlanıcıların artması, siyasi katılıma olumlu olarak katkı sağlamasına rağmen hak ve ekonomik temelli taleplerinde duyurulmasına, desteklenmesine, yayılmasına yol açmakta dünyada bilgiye erişim ve hukuksal düzlemde adaletsizliklere ve eşitsizliklere bir tepki olarak kullanılmasının temel aracı olarak karşımıza çıkmaktadır. Devletin kontrol ve gözetim tekeli elinde bulundurması sosyal medyada ifade ve düşünce özgürlüğünü kısıtlamaktadır. Rasyonel hukuk sisteminin olmaması, yurttaşlara karşı adaletsiz uygulamaları beraberinde getirmektedir. Filtreleme, sansür, erişim yasağı uygulamaları ile ana medya akımlarına alternatif olabilecek medya kanallarının yokluğu, demokrasi önünde büyük engellerden birisidir. Toplumsal hareketlerin koordinasyon ve sürece önemli etkisinde sosyal medya araçları, bireylerin tespitinin kolay olması

yargılamada kullanılma pratikleri görülmektedir. Hükümetlerin geri adım atması, bu hareketlerin küresel ölçekte ses getirmesine bağlı olarak değişim göstermektedir. İnternet kullanımının ucuz ve erişebilir olması, bilgiye ve haberlere erişim kolaylığı ve birçok kişinin kullanma alanı olması nedeniyle sosyal haberleşme ağını oluşturması açısından olumlu bir katkısı vardır. Demokratik girdi ve çıktılarının güdük kaldığı toplumlarda, medya kişisel arzuların sosyal alanı olarak işlemekte ve bağlı olunan değerlerin sürdürülme ve savunma işlevlerini yansıtmaktadır. Demokrasi, bireysel arzuların yansıtılması yerine kolektif arzuların eylemselliği aracılığıyla yerleşmekte ve iktidara etki edebilmektedir. Medya, bütünsel parçalanmışlıkları yaratarak iktidarın medyada konumlanmasını, güç odaklarının belirlenmesini ve kişisel arzuların ulus-milliyet ve vatan kavramlarıyla özdeşleşme araçlarını kullanımını kolaylaştırmaktadır. Psiko-politik arzuların açığa çıkarılması, medya ve demokrasi kanallarının psikolojik durumlarının yaratılmasına yaramaktadır. Sınırsız özgürlük hissini, psiko-politik olarak tasarımında etkinliği oldukça işlevsel olan medya kanalları, pratik-reel hayatta özgürlük algısının negatifliği üzerinden işlemektedir. Özgürlük algısı ve psikolojisi dahilinde, pratik-reel sosyo-ekonomik değerlere dahil olan birey, çoğunluğa uyma davranışı ile homojen grup ve oluşumlar içinde belirlenen sınırlar dışına çıkmasının zor olduğu söylenebilir. Bazı ülkelerde karşılaşıldığı üzere ifade ve düşünce özgürlüğünün sosyal medya yansımaları dolayısıyla, ceza sistemleri devreye sokulmaktadır. Etkili bir demokrasi, rasyonel hukuk sisteminin ve alternatif demokratik kanalların varlığı yanında kişisel değerlerden arındırılmış bir demokrasiyi ifade etmektedir.

KAYNAKLAR

- Adorno, T. W. (2016). *Kültür Endüstrisi: Kültür Yönetimi*, Çev. N. Ülner & M. Tüzel & E. Gen, İstanbul: İletişim.
- Babe, R. E. (2015) *Wilbur Schramm and Noam Chomsky Meet Harold Innis: Media, Power, And Democracy*, London, Uk: Lexington Books.
- Beattie P. (2019) *Social Evolution, Political Psychology, and Media İn Democracy*: London, Uk: Palgrave Macmillan.
- Bessant J. (2014) *Democracy Bytes: New Media, New Politics, And Generational Change*, London, Uk: Palgrave Macmillan.
- Beyme, K. V (2018). *From Post- Democracy to Neo-Democracy*, New York, USA: Springer International.
- Budarick, J. (2019) *Ethnic Media And Democracy From Liberalism To Agonism*. London, Uk: Palgrave Macmillan.
- Connerton, P. (2014). *Toplumlar Nasıl Anımsar?*, Çev., A. Şenel, İstanbul: Ayrıntı.
- Curran, J. (2011). *Media and Democracy*, London&New York, England&Usa: Routledge.
- Dahlgren, P. (2000) *Television And The Public Sphere: Citizenship, Democracy And The Media*. London, Uk: Sage Publications.
- Dennis J. (2019) *Beyond Slactivism: Political Participation on Social Media*. London, Uk: Palgrave Macmillan.
- Dobson, A. (2014). *Listening For Democracy: Recognition, Representation, Reconciliation*, Oxford, England: Oxford University Press.
- Elster, J. (2010). *Sosyal Davranışı Açıklamak*, Çev. O. Sevimli & M. Ö. Karaduman, Ankara: Phoenix.
- Elster, J. (2018). *Ekşi Üzümler: Rasyonalitenin Alt Üst Edilmesi Üzerine Çalışmalar*, Çev.B. Cezar, İstanbul: Metis
- Entman R. M. (1989) *Democracy Without Citizen: Media and The Decay of American Politics*. New York, Usa: Oxford University Press.
- Güden, O. (2019). ‘‘Küresel Kuruluşların Kriz Yönetimi ve İletişimi Süreçlerine Yönelik Bir Değerlendirme: Facebook & Cambridge Analytica Veri Skandalının Retoriksel Arena Kuramı Bağlamında İncelenmesi’’, *Galatasaray Üniversitesi İletişim Dergisi*(31), 209-231.
- Han, B. C (2018). *Şeffaflık Toplumu*, Çev., H. Barışcan, İstanbul: Metis.
- Hanggli, R. (2019) *The Origin Of Dialogue in The News Media*, London, Uk: Palgrave Macmillan
- Jenkins, H., Thorburn D. (2003) *Democracy and New Media*, Massachusetts, Usa: The MIT Press.

- Jha, K., C. Tedika K. O. (2018). "Does Social Media Promote Democracy? Some Empirical Evidence". *Journal of Policy Modeling* V42(2), 271-290.
- Loader, D., B. Marcea D. (2011). "Social Media and Democracy: Innovations In Participatory Politics", *Information, Communication & Society* V14 (6), 757-769.
- Lutz B., Du Toit, P. (2014) *Defining Democracy in A Digital Age: Political Support on Social Media*, London, Uk: Palgrave Macmillan.
- Mackinnon R. (2012) *China's Networked Authoritarianism*, Diamond L., Plattner M. F. (Ed.) *Liberation Technology: Social Media and The Struggle For Democracy* (78-95). Baltimore, Usa: The Johns Hopkins University Press.
- Malinowski, B. (2016). *Bilimsel Bir Kültür Teorisi*, Çev. D. Uludağ, Ankara: Doğu-Batı.
- Morozov E. (2012) *Whither Internet Control?*, Diamond L., Plattner M. F. (Ed.) *Liberation Technology: Social Media and The Struggle For Democracy* (47-63). Baltimore, Usa: The Johns Hopkins University Press.
- Müller, L. (2014) *Comparing Mass Media In Established Democracies: Patters of Media Performance*, London, UK: Palgrave Macmillan.
- Reane, J. (2013) *Democracy and Media Decadance*. Cambridge, Uk: Cambridge University Press.
- Smith T. G. (2017) *Politicizing Digital Space: Theory The Internet and Renewing Democracy*. Westminster, Uk: Westminster University Press.
- Ma L. (2018) *The Post-Adaptin Behaviors Of Government Social Media in China*, Sobacı M. Z., Hatipoğlu İ. (Ed.) *Sub-National Democracy and Politics Through Social Media* (29- 47), Switzerland: Springer.
- Splichal, S. (1999). *Public Opinion: Devolopments and Controversies in the Twentieth Century*, Maryland, Usa: Rowman&Littefield Publishers Inc.
- Street, J. (2001). *Mass Media, Politics and Democracy*, New York, USA: Palgrave.
- Sunstein C. R. (2017) *Republic Divided Democracy in The Age Of Social Media*. Princeton, Usa: Princeton University Press.
- Tilly, C. (2011). *Demokrasi*, Çev., E. Arıcan., Ankara: Phoenix.
- Trepte, S. (2020). "The Social Media Privacy Model: Privacy and Communication in the Light of Social Media Affordances", *Communication Theory*, 2-45.
- Willis J. (2007) *The Media Effect: How The News Influence Politics and Government*. Connecticut, Usa: Praeger Publishing.

Siyasal Bilimler ve Uluslararası İlişkiler Alanında Sayısal Malzeme Kullanımı¹

Abdullah MANAZ

- ❖ **Kurum Bilgisi:** Strateji Uzmanı, Emekli TRT çalışanı, İzmir, Türkiye
- ❖ **ORCID:** 0000-0002-0001-1979
- ❖ **Mail:** abduallah@manaz.net

¹ Bu çalışma İzmir Sosyal Bilimler Dergisi'nin 2019 yılı 1. Cilt 1. sayısında yayınlanmıştır.

GİRİŞ

Bilim tarihi boyunca bilginin tespiti, kaydedilmesi, işlenmesi ve paylaşımı konusunda birçok yöntemler kullanılmıştır. Söz ve Yazı bir tespit, tescil ve aktarım unsuru olduğu gibi, günümüzde Sayısal Malzemeler geçmiş bütün yöntemleri bir araya getirmekle kalmamış, buna yeni tespit, işleme ve iletişim yöntemleri eklemiştir. Gerçekliği bilinen bir Ses veya Görüntü, kimi zaman söz ve yazıdan daha kesin ve objektif bir veri yöntemi olarak karşımıza çıkmaktadır. Bu çerçevede içerisinde, kısaca Sayısal Medya olarak özetlenen bu yeni bulgu ve yöntemler bilim dünyası için yepyeni bakış açıları getirmiştir.

Sayısal medya ve materyaller, doğrudan sosyal ve siyasal olayları konu alan Siyasal Bilimler ve Uluslararası İlişkiler alanı için vazgeçilmez veri kaynakları oluşturmaktadır. Çoğunlukla bu yöntemle tespit edilen, üretilen, işlenen ve yayılan siyasal ve sosyal veriler bu alandaki bilim insanları için öncelikli bir gereklilik oluşturmaktadır.

Bu çerçevede içerisinde, insanlık tarihi ile başlayan bilimsel düşünce ve çalışmaların Sözlü, Yazılı ve Sayısal olarak üç temel gelişme dönemi vardır.

Sözlü dönemde insanlar konuşarak ve anlatarak, kendi çevresine veya komşu toplumlara bir düşünceyi veya kültürü taşımışlardır. Eski toplumlardaki inanç, din ve felsefe akımları ve çalışmaları bu döneme ilişkin en önemli örnekler sayılabilir.

Bilginin kaydedilmesi ve taşınması Yazılı dönemde gerçekleşmiştir. Çizgiler, tamgalar, resimler tarihsel olayların belgelenmesi açısından ilk önemli materyalleri oluşturur. Özellikle savaşlar, göçler, seyyah ve bilim adamlarının ülkeler arası yolculukları ile kütüphanelerin oluşumu bilimin ve kültürün bir başka topluma taşınması, bilinmesi ve benimsenmesi açısından önemli bir fonksiyon icra etmiştir. 1400'lü yıllardan itibaren matbaanın bulunuşuyla birlikte yazılı bilgi kaynakları insanlar ve toplumlar arasında daha hızlı yayılmıştır. 1600'lü yıllarda gazete ve dergi gibi periyodik yazılı haber kaynaklarının, 1800'lü yıllarda ise önce fotoğraf makinelerinin ardından telgrafın ve takiben daktilonun ve ahizeli telefonların kullanılmaya başlanması hızlı bilgi üretimi ve paylaşımını mümkün kılmıştır. 1900'lü yıllarda önce radyonun, ardından televizyonun icadı, bilgi ve kültürün küresel anlamda yaygınlaşması ve etkileşiminde yeni bir çağ açmıştır. 1936'da İngiltere'de BBC'nin ilk siyah beyaz televizyon yayını başlamıştır.

Sayısal dönem bilgisayarla başlatılabilir. 1946'da ABD'de ilk bilgisayar icat edilmiş ve 1970'li yıllarda ise bilgisayarlar arası iletişim dönemine girilmiştir. 1980'li yılları takiben bireysel bilgisayar kullanımının başlayıp yaygınlaşmasıyla birlikte, yazma, çizme, grafik oluşturma gibi bütün alanlarda bilgisayar vazgeçilmez bir araç olmuştur. 1985'te internetin 1990'da web teknolojilerinin herkesin erişimine açılması sayısal iletişimin zirvesini oluşturmuştur (Manaz, 2019).

Bilimsel yöntemlerin aşamaları açısından baktığımız zaman:

1. Doğrudan olguyu konu alan gerçekçi gözlemler yapmada;
2. Gözlemler hakkında doğru sorular ışığında bilgi toplamada;
3. Hipotez oluşturma ve bu hipoteze dayalı öngörülerde bulunmada;
4. Hipotez ve öngörülerini çoğaltma, zenginleştirme ve test etmede;
5. Verileri analiz etme ve sonuçlar çıkarmada;

Sayısal materyaller çok önemli bir düzeye ulaşmıştır. Burada konu edilecek olan yöntemler, Siyasal Bilimler ve Uluslararası İlişkiler alanına büyük katkılarda bulunacaktır.

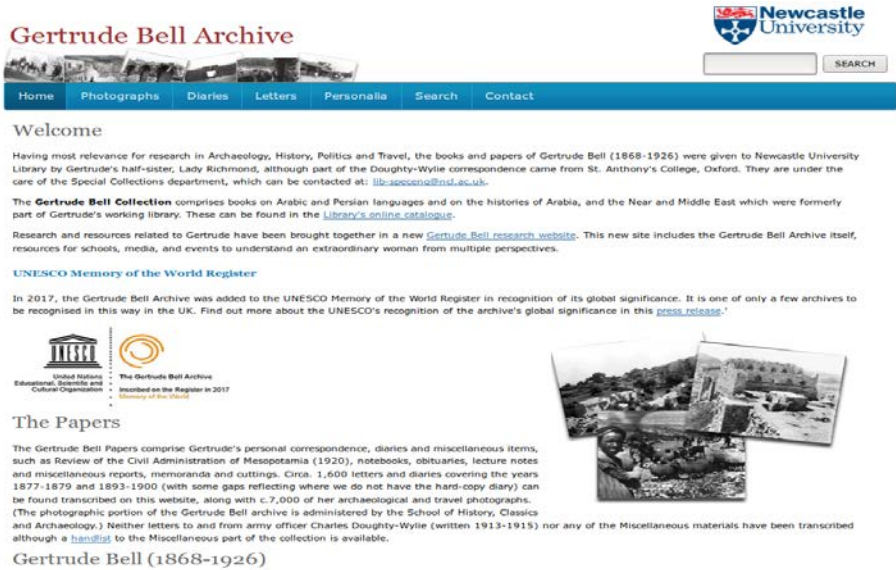
SAYISAL MATERYALLER

Sosyal Bilimler alanındaki materyalleri üreten cihazlar, Fotoğraf Makinesi, Ses Kayıt Cihazı, Video Kamera, Bilgisayar ve Gelişmiş Akıllı Telefonlar olarak özetlenebilir.

FOTOĞRAF VE FOTOĞRAF ARŞİVLERİ

1800'lü yıllarda kullanılmaya başlayan Fotoğraf makineleri, görsel belgeleme yöntemi olarak sosyal bilimlerin önemli bir kaynağı olmuştur. Önceleri siyah beyaz filmlere kaydedilen görüntüler kullanılan malzeme ile sınırlı iken, günümüzde kullanılan dijital makinelerle sınırsız imkânlar ortaya çıkmıştır. Bir sosyal bilim insanı, fazla bir uzmanlık gerektirmeden istediği çevreyi, olayı, insanları belgeleyebilir ve bunu bilimsel çalışmalarında kullanabilir. Özellikle yakın tarih üzerinde çalışan Siyasal Bilimler ve Uluslararası İlişkiler araştırmacılarının çalışmalarını zenginleştirmek için birçok Fotoğraf Arşivi bulunmaktadır. Bu konuda iki önemli fotoğraf arşivini örnek verebiliriz.

Bunlardan ilki hem yakın tarih hem de Türkiye ve Ortadoğu bölgesi açısından büyük önem taşıyan Getrutde Bell arşividir. UNESCO tarafından küresel öneme haiz arşiv olarak belirlenen ve İngiltere NewCastle Üniversitesi bünyesinde bulunan fotoğraf arşivinde bölgemize ait sosyolojik, ekonomik, arkeolojik ve etnolojik pek çok alana ilişkin fotoğraflar bulunmaktadır. Bilindiği gibi Getruthe Bell (1868-1926) arkeolog ve gezgin olarak dolaştığı bölgeye ait günlük ve mektuplarıyla birlikte çok önemli bir fotoğraf albümü oluşturmuştur. Bu fotoğraf arşivine <http://gertrudebell.ncl.ac.uk/> internet adresinden ulaşılabilir. Arşiv 2000’li yılların başında internet erişimine açıldığında fotoğraf taramaları yüksek çözünürlüklü bir arşiv idi. 2017 yılından sonra yapılan düzenlemeden sonra fotoğrafların boyutları küçültülmüştür.

Gertrude Bell Archive

Newcastle University

Home Photographs Diaries Letters Personalia Search Contact

Welcome

Having most relevance for research in Archaeology, History, Politics and Travel, the books and papers of Gertrude Bell (1868-1926) were given to Newcastle University Library by Gertrude's half-sister, Lady Richmond, although part of the Doughty-Wylie correspondence came from St. Anthony's College, Oxford. They are under the care of the Special Collections department, which can be contacted at: lib-specs@ncl.ac.uk.

The **Gertrude Bell Collection** comprises books on Arabic and Persian languages and on the histories of Arabia, and the Near and Middle East which were formerly part of Gertrude's working library. These can be found in the [Library's online catalogue](#).

Research and resources related to Gertrude have been brought together in a new [Gertrude Bell research website](#). This new site includes the Gertrude Bell Archive itself, resources for schools, media, and events to understand an extraordinary woman from multiple perspectives.

UNESCO Memory of the World Register

In 2017, the Gertrude Bell Archive was added to the UNESCO Memory of the World Register in recognition of its global significance. It is one of only a few archives to be recognised in this way in the UK. Find out more about the UNESCO's recognition of the archive's global significance in this [press release](#).

United Nations Educational, Scientific and Cultural Organization

The Gertrude Bell Archive
Inscribed on the Register in 2017
Memory of the World

The Papers

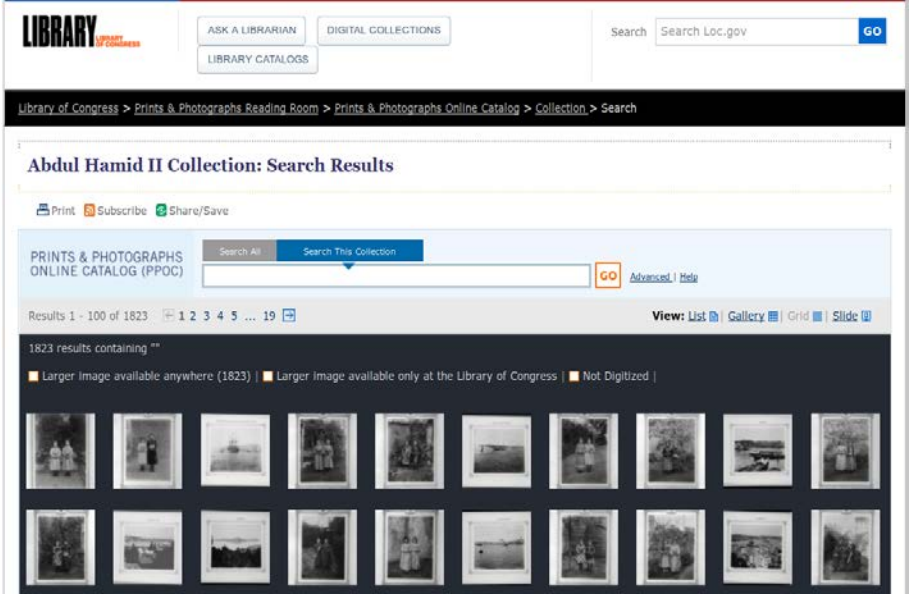
The Gertrude Bell Papers comprise Gertrude's personal correspondence, diaries and miscellaneous items, such as *Review of the Civil Administration of Mesopotamia* (1920), notebooks, obituaries, lecture notes and miscellaneous reports, memoranda and cuttings. Circa. 1,600 letters and diaries covering the years 1877-1879 and 1893-1900 (with some gaps reflecting where we do not have the hard-copy diary) can be found transcribed on this website, along with c.7,000 of her archaeological and travel photographs. (The photographic portion of the Gertrude Bell archive is administered by the School of History, Classics and Archaeology.) Neither letters to and from army officer Charles Doughty-Wylie (written 1913-1915) nor any of the Miscellaneous materials have been transcribed although a [handlist](#) to the Miscellaneous part of the collection is available.

Gertrude Bell (1868-1926)

Şekil 1: Gertrude Bell arşivi ekran alıntısı, Erişim tarihi: Eylül 2019

İkinci örnek fotoğraf arşivi ise Yıldız Sarayı Fotoğraf Arşivi'dir. Yıldız Teknik Üniversitesi Sultan II. Abdülhamid Uygulama ve Araştırma Merkezi ile İstanbul Üniversitesi tarafından ortaklaşa hazırlanan Yıldız Sarayı Fotoğraf Koleksiyonu projesi 19. Yüzyıl Dünyasını Okumak başlığı altında Cumhurbaşkanlığı himayesine alınmıştır. Arşivde, 911 albüm içerisinde 36 bin 585 fotoğraf yer almaktadır. Bu zengin koleksiyonun sayısal ortama aktarılması ve veri tabanı oluşturulması süreci İstanbul Üniversitesi ve TBMM Başkanlığı ile ortaklaşa yürütülmektedir. Yıldız Sarayı'nda bulunan orijinal fotoğraflardan üretilmiş basılı kopyalar çeşitli ülkelerde sergilenmiş

ve birçok bilim insanının araştırmasına ve kitaplara da konu olmuştur (Kaynak: <https://www.tccb.gov.tr/faaliyetler/himayeedilenprojeler/>).

Şekil 2: ABD Kongre Kütüphanesi arşivi, erişim tarihi: Eylül 2019

II. Abdülhamid tarafından Washington'daki Kongre kütüphanesine gönderilen ve 1880 – 1893 yıllarına ait fotoğraflar 51 büyük albüm şeklinde 1819 fotoğraf içermektedir (Çiçek, 2018).

Fotoğraflarda, bugünkü Yunanistan, Lübnan ve Irak'ın da dâhil olduğu alanlara ait askerlik ve eğitim üniformaları ile hükümet binaları, fabrikalar, hastaneler gibi birçok konuda fotoğraf bulunmaktadır. Fotoğraf arşivi <https://www.loc.gov/pictures/collection/ahii/> adresindeki ABD Kongre Kütüphanesi sayfalarında herkesin erişimine açıktır.

II. Abdülhamid'in Fransa ve Almanya'ya gönderdiği koleksiyonlar da bulunmaktadır. Sultan'ın Otto von Bismarck'a hediye ettiği fotoğrafları temel alan albümlerden üçü, 2017'de Ömer M. Koç Koleksiyonu'na eklenmiş ve Tarih'in Merkezine Seyahat: Fotoğraf ve Osmanlı Köklerinin Yeniden Keşfi (1886) adıyla Koç Üniversitesi Anadolu Medeniyetleri Araştırma Merkezi tarafından İngilizce olarak da yayınlanmıştır. (Anamed, 2018)

Bu tür kamusal fotoğraf arşivleri yanında, bilim insanı ve araştırmacıların kendi imkânlarıyla sayısal fotoğraf arşivleri oluşturması mümkündür. Arşivlenecek fotoğraflar, bilim insanının kendi çektiği

fotoğraflar olacağı gibi, internet ortamında akademik çalışmalar için telif sorunu bulunmayan tarihi fotoğraflar da olabilir.

İnternet ortamında Arşiv oluşturulabilecek en uygun ortam, Flickr web sitesidir. Bu sitede 1000 fotoğraf veya grafiği ücretsiz olarak arşivleyebilir, kurumsal veya bireysel web sitelerine yerleştirebilir, çevrimiçi slayt gösterileri oluşturabilirsiniz. Bu konuda, Yakın Ortadoğu tarihine ilişkin Flickr üzerinde oluşturulan 8 albümü örnek gösteriliriz. <https://www.manaz.net/middle-east-gallery/> adresinde bulunan albümlerde Irak, İran, Suriye, Libya, Mısır, Ürdün, Lübnan, Filistin ve İsrail ait önemli bazı fotoğraflar derlenmiştir. Flickr sitesinde saklanan fotoğraflar, Gömme yöntemiyle kullanıcıya sunulmaktadır.

SES KAYIT VE RADYO

1857’de fonotograf olarak bilinen ilk ses kayıt cihazı ile birlikte, tarihi konuşmaların, planlı söyleşiler ve röportajların kaydedilme imkânı doğmuştu. 1896’da yine II. Abdülhamid döneminde Osmanlı topraklarına gelen gramofon ve taş plak teknolojileriyle ilk kaydedilen sesler Tamburi Cemil Bey’in müzik eserleri oldu. (Karabey, 1999)

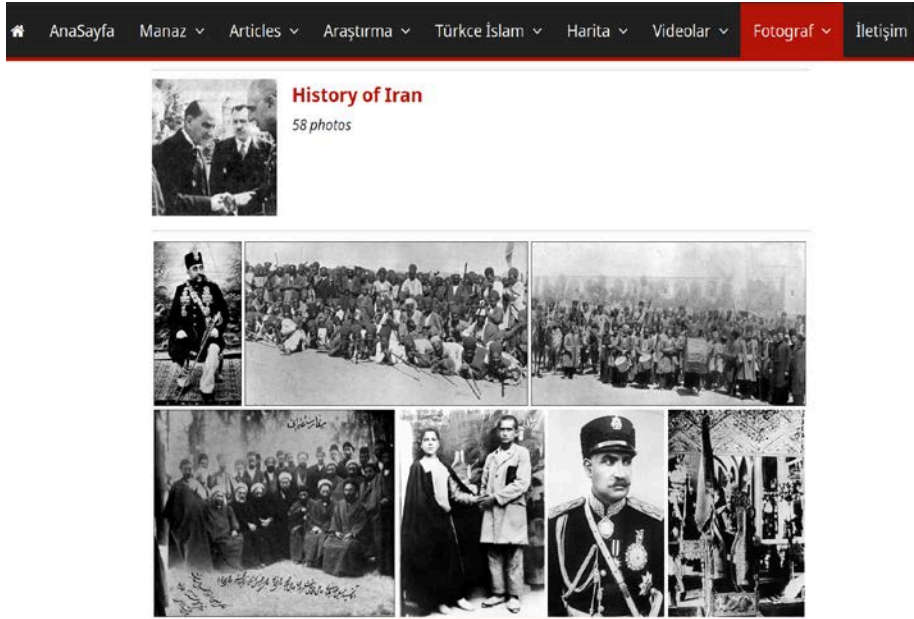
1927’de başlayan Radyo yayınlarında müzik ile birlikte Anadolu Ajansı ile ortaklaşa yapılan Anadolu Ajans Haberleri ile güncel olaylar ses ile aktarılmaya başlandı. 1936’da devlet tekeline alınan Radyo yayıncılığı çeşitli genel müdürlükler bünyesinde yürütüldükten ve illerde çeşitli radyolar kurulduktan sonra 1964 yılında TRT’nin kuruluşuyla birlikte tam olarak kurumsallaştı. 1990’lı yıllarda özel radyolar kurulmaya başlandı. (Kuyucu, 2018)

Radyo yayıncılığında da kullanılan bant kayıt cihazları zamanla dijital ses kayıt cihazlarına dönüşmüş ve her türlü ses ve müzik kaydedilip saklanabilmiş, işlenerek geniş kitlelere ulaştırılmıştır. Bir sosyal bilimci, sadece bir tuşa basmak suretiyle araştırma alanına ilişkin konuşma, ses, müzik unsurlarını kaydedebilir, yıllarca saklayabilir ve internet ortamında bütün insanlığa duyurabilir.

Türkiye radyolarında ilk haber bültenlerini yayınlayan Anadolu Ajansı’nın ilk döneme ilişkin bir ses arşivi bulunmamaktadır. 1921 yılından itibaren yayınladığı haberlere ilişkin basılı kaynaklar ile 1998 yılından sonrasına ait ses ve görüntü arşivi akademisyenlerin araştırmalarına açıktır.

1927 yılından itibaren başlayan Radyo yayınlarına ilişkin ses arşivi TRT Arşiv Dairesi bünyesinde toplanmıştır.

Yurt dışında internet ortamında bulunan ve 2014 yılından sonra oluşturulmuş en büyük arşiv ise, www.archive.org sitesidir. Burada, eğitim, medya, magazin gibi alanlar dışında Siyasal Bilimler ve Uluslararası İlişkiler bilim insanlarının araştırma alanına girebilecek haber ve politika ses kayıtları da yer almaktadır. Bu kayıtların birçoğu yakın tarihe ait siyasal olayların canlı kayıtlarıdır. Bu kayıtlardaki canlı ifadelerin vurguları, heyecanı ve sunum tarzı konunun sosyal ve psikolojik yanlarını ortaya koyma açısından da bilim insanlarına yeni araştırma alanları oluşturacaktır

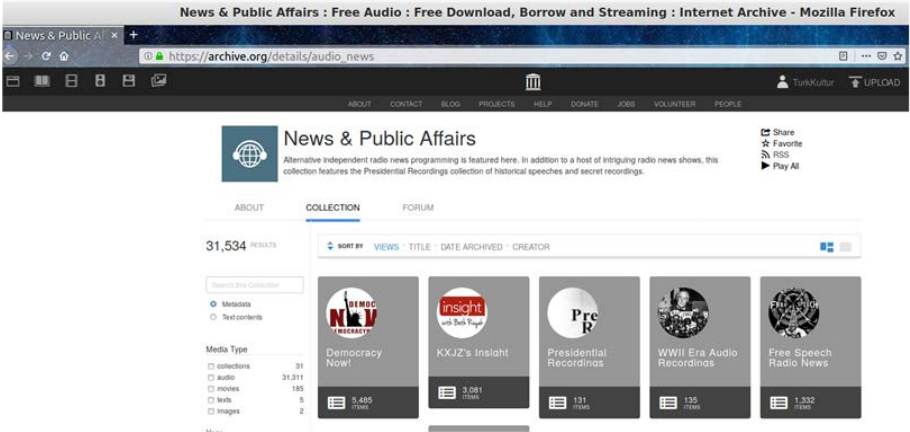
Şekil 3: ManazNet fotoğraf arşivi ekran alıntısı, erişim tarihi: Eylül 2019

FİLM, VIDEO VE TELEVİZYON

1880'lerde başlayan film, video kamera tarihi 1890'larda sessiz film dönemi ile sürmüş, 1898'de kısa film, 1902'de sesli film, 1919'da ilk renkli film, 1930'larda 16 mm film aşamalarını geçirmişti. Sesli görüntü kayıtları akademik anlamda ilk olarak psikiyatristlerin terapi seanslarını kaydetme amacıyla kullanılmaya başlanmıştır. (Erickson, 2011)

Siyasal Bilimler ve Uluslararası İlişkiler alanına ilişkin, 1935 yapımı Finlandiyalı Film Yapımcısı Seppo Rustanius'un 1918 Finlandiya İç Savaşı

konulu filmi ve yine 1935 yapımı Leni Riefenstahl'ın Triumph of the Will (İradenin Zaferi) isimli Nazi propaganda filmi bu konudaki en önemli örneklerdir. İradenin Zaferi filmi, Frank Capra'nın hazırladığı 1942-1945 yıllarındaki Why We Fight (Niçin Savaşıyoruz) isimli meşhur Amerikan dizisinin birçok görüntülerine ilham kaynağı olmuştur. Arşiv fotoğrafları, belgeleri ve akademik tarih çalışmalarının kullanıldığı güncel çalışmalar konusunda, 2009 yapımı A Man from the Congo River (Kongo Nehrinden Bir Adam) isimli bir filmi son döneme ilişkin güzel bir örnek olarak zikredebiliriz. Helsinki Üniversitesi Ekonomi ve Siyasal Bilimler bölümünden Jouko Aaltonen ve Jukka Kortti'nin belgesel filmi, olayları 1910'lü yıllarda geçen, mekân fotoğrafları 1920lerin sonuna ait olan bir çalışmadır. Film Belçika Sömürge Yönetimi ve sömürgecilik hakkında önemli bir belge niteliğindedir. (Jouko & Jukka, 2015)

Şekil 4: Archive.org sitesi ekran alıntısı, erişim tarihi: Eylül 2019

Günümüzde belge niteliğinde film denildiğinde siyah beyaz görüntüler akla gelir. Dünya ülkelerinin birçoğunda Osmanlı ve Cumhuriyet dönemine ait görüntülerin de bulunduğu belge niteliğindeki siyah beyaz film arşivleri bulunmaktadır. Türkiye’de bu konudaki ilk önemli çalışma yine II. Abdülhamid döneminde Alman Ordu Film Merkezi’ni örnek alarak oluşturulan Ordu Film Merkezi’dir. Nitekim günümüzde Kültür Bakanlığı, TSK Ordu Film Merkezi, Mimar Sinan GSÜ - Sami Şekeroğlu Film Merkezi belge niteliğindeki siyah beyaz filmleri barındıran 3 kuruluştur. (Çelikan, 2015)

1936’da BBC’nin televizyon yayıncılığını başlatması, 1964 yılında TRT’nin kuruluşu, 1968 yılında Türkiye’de televizyon yayımlarının başlaması, 1984’te renkli yayına geçilmesi belge niteliğindeki film ve video

kayıtları konusunda ülkemizde TRT ve Televizyonu öncü kılmıştır. Özellikle siyasal ve güncel olaylara ilişkin ilk gerçek bilgi ve ifadeler, kağıt baskılardan önce televizyon ve internet ortamlarında yayınlanmaktadır. Baskı ve aktarma hatalarına karşı bilim insanlarının birinci el ifadeleri kullanması çok daha yerinde olacaktır.

Tarihi Drama ve Belgeseller döneminin başlamasıyla birlikte Siyasal Bilimler ve Uluslararası İlişkiler alanına giren birçok konuda video programlar hazırlanmış ve tarihi arşivler ve akademik araştırmalar kamuoyunun bilgisine sunulmuştur. Tarihi drama yapımında tamamen kurgusal unsurlar, belgesellerde ise daha az sayıda tarihi malzemeler kullanılmıştır. Tarihi olayların geçtiği coğrafya ve mekânlarda hazırlanan ve kurgulanmış dekorlar, aktörler ve sosyal unsurlarla desteklenen belgeseller çoğunluktadır. Bu alanda internet üzerinden kolayca erişilebilir en önemli arşivlerden birisi olarak yine www.archive.org sitesini önerebiliriz.

Türkiye'deki bu konudaki arşiv çalışmalarına gelince, ne yazık ki, TRT dışında hiçbir televizyon kuruluşunun ciddi bir arşivi yoktur. Günümüzde kamuoyunun erişimine de açılmış bulunan tek program arşivi TRT'ye aittir. Arşive <https://www.trtarsiv.com/> adresinden erişilebilir. Bununla birlikte, bu arşivde bile sadece seçilmiş programlara yer verilmiş ve kurum yapımcıları tarafından yıllar içerisinde hazırlanmış çok sayıda program sayısal arşive girememiştir. Bunun en önemli sebebi, 2000'li yıllardan itibaren Televizyon kayıt teknolojisinin hızlı bir şekilde gelişmesi, video kaydedilen bant türlerinin hızla değişmesi ve günümüzde ise artık sayısal yayıncılığa geçilmiş olmasıdır. 2 İnç, U-Matic, 1 İnç, Betacam, HD Mini bantlar ve BluRay derken, TRT yapımcılarının hazırladığı yüzlerce belgesel ve magazin programı analog bantlardan sayısal ortama aktarılamama imkânı bulamamıştır. TRT arşivlerinde bulunmayan tarihsel belge niteliğindeki birçok programın yayınlanmış örnekleri yapımcıların özel arşivlerindedir. (Manaz, 2019)

BİLGİSAYAR

1981 yılından itibaren IBM'in kişisel bilgisayarları üretmeye başlaması ve sayısal veri ve görüntüleri işleme ve saklama imkânının ortaya çıkması, bilim insanlarının çalışmaları açısından da bir devrim yaratmıştır. 1990'lı yılları takiben bilgisayarlar arasında bağlar kurularak web teknolojisinin kullanılmaya başlanması ülkeler arası bilgi alışverişine inanılmaz bir hız kazandırmıştır.

Bu çerçeve içerisinde, Siyasal Bilimler ve Uluslararası İlişkiler araştırmacıları için bazı yeni sayısal malzemeleri şu şekilde sıralamamız mümkündür:

Online sayısal haritalar

Ortadoğu'daki çatışmaların hızlanması ve son olarak Suriye iç savaşının başlaması sebebiyle bölgeyi yakından izleyebilmek ve analiz yapabilmek için birçok harita uygulamaları kullanılmaktadır. İşlenerek jpg, png veya svg gibi kalıcı görüntüler haline getirilmiş stratejik haritaların büyük çoğunlukla hazırlanan ülkenin, kuruluşun veya gizli servislerin çıkarlarına uygun şekilde kurgulandığını görülmektedir. Örneğin Ortadoğu çatışma alanlarında, taraf olunan grupların eylemleri abartılırken, muhalif grupların ilerlemeleri objektif olarak haritalara yansıtılmamaktadır. Bu konuda verilebilecek en son ve güncel örnek Türkiye'nin Suriye'nin kuzeydoğusunda başlattığı Barış Pınarı Operasyonu konusunda olmuştur. Dünyadaki sayılı ülkeler dışında, özellikle Avrupa ve çoğu Arap ülkeleri haber kaynakları adeta PKK terör örgütünün sözcüsü gibi hareket etmiştir. Örnek olarak bağımsız bir örgüt şeklinde kendisini lanse eden Suriye İnsan Hakları Gözlem Evi, operasyona ilişkin verdiği bilgilerde Türk Silahlı Kuvvetleri ve Suriye Milli Ordusu kayıplarını gerçeklerin dört kat üzerinde, PKK terör örgütünün kayıplarını ise neredeyse dörtte bir oranında altında göstermiştir. (The Syrian Observatory for Human Rights, 14 Ekim 2019)

Diğer yandan, Ortadoğu bölgesinin en eski ve en çok bilinen haber kaynaklarından birisi olan ŞarkulAvsat, haber ve haritalarında PKK terör örgütü tarafından işgal edilen kuzeydoğu Suriye bölgesini "Kuzey ve Doğu Suriye Özerk Yönetimi" olarak nitelemekte ve terör örgütünün tezlerini ön plana çıkarmaktadır. Hâlbuki bu konuda ne bölgesel ne de uluslararası bir hukuki temel veya kabul yoktur. (ŞarkulAvsat, 9 Ekim 2019)

Bu konuda, 2006 yılında vektörel çizim yöntemleri ile Türkiye'de bir ilk niteliğinde olan basılı bir Stratejik Haritalar Atlası yayımlanmıştır. Çalışmada bölge ülkelerinin etnik haritaları, Afganistan ve Irak gibi bölgelerin savaş haritaları ve dinler haritası gibi konular yer almaktadır. (Manaz, 2006)

Bölgesel ve uluslararası olaylar günlük olarak değiştiği için basılı haritaları anında güncelleme imkânı yoktur. İnternet üzerinde harita tabanlı bir çalışma yapmak istenildiğinde ilk akla gelen Google Haritalar olur. Bunun

dışında WikiMap, OpenStreetMap, National Geography gibi pek çok harita uygulaması kurumsal, bilimsel ve kişisel haritalar hazırlanmasına imkân tanır.

Bu konuda internet ortamındaki en önemli örnek liveuamap.com web sitesidir. Bu web sitesi de çoğunlukla sübjektif bilgiler vermekte ve terör örgütünün sözcüsü gibi davranmaktadır. Bu sebeple uzun bir süre Türkiye erişimi engellenmiştir.

Türkiye’de 2016 yılından itibaren, o günlerde dünyada sadece birkaç örneği olan ve Türkiye’de bulunmayan bir Online Harita Çalışması yapılmıştır. Google ve OpenStreetMap tabanlı API (Application Programming Interface) yani Uygulama Programlama Arayüzü kullanılarak yapılan bu interaktif harita çalışmaları ve önemli tarihlerde bu uygulamadan alınan PDF veya JPG türü sabit harita arşivleri 2001 yılından bu yana www.manaz.net sitesinde yayınlanmaktadır.

Ücretsiz api kullanımı sınırlı olup, hepsini birden yayınlamak kurumsal bir finans desteği gerektirdiği için, söz konusu çalışmalardan şimdilik 3 tanesini manaz.net web sitesinde interaktif olarak yayınlanmaktadır. Yayında olanlardan ikisi, OpenStreetMap tabanlı Dünyadaki İslamcı Gruplar ve Liderler Haritası ile son yıllarda Türkiye için çok önemli olan Kuzey Suriye Köyleri Etnik Haritası çalışmalarıdır. Asıl önemli olan çalışma ise Google tabanlı Ortadoğu Çatışma Alanları haritasıdır. Bu interaktif harita, Afganistan, Yemen, Libya, Irak ve Suriye’deki çatışma alanlarına ilişkin en güncel durumu göstermekte ve gelişmelere göre günlük, saatlik olarak güncellenmektedir. (www.manaz.net, 2019)

Online güncel harita uygulamalarında karşılaşılan tarafgirlik örnekleri, Türkiye’nin Barış Pınarı Harekâtı sürecinde adeta zirveye ulaşmıştır. Türkiye’nin harekâta ilişkin başarılarını gizleyen haritalarda, Batı ülkelerinin çıkarlarına hizmet eden konular ve terör örgütlerinin eylemleri anında güncellenmekte ve duyurulmaktadır. (Islamic World News, 2019)

Sayısal sunum uygulamaları

Bilim insanlarının katıldığı ulusal ve uluslararası sempozyumlarda karşılaşılan en önemli sorunlardan birisi Sunum ve Katılım konusundadır. Sunumların verilen kısa sürede, eski deyimle “Efradını Cami Ağyarına Mani” olacak şekilde sunulması, yabancı katılım ve konuşmacılarımızın dillerine anında çevirisi ve bildirilerde kullanılan internet linklerine ve materyallerine

saniyelik erişim sağlanabilmesi için HTML Tabanlı Sunum ve TTS (Text To Speech) yani Metinden Konuşmaya uygulamalarının kullanılması büyük kolaylık sağlayacaktır. Bu yöntemle şunları yapabilmek mümkündür:

1. Sempozyumlarda sunulacak özet metinler HTML yani internet gezgini tabanlı metin olarak kaydedildiğinde, sunum süresi TTS ile önceden test edilebilir ve gerekirse sunum da TTS Okuyucu ile verilen kısıtlı sürede yapılabilir.

2. Anında çeviri imkânları bulunmuyorsa ve yabancı katılımcı ve konuklar varsa, hedef dilde hazırlanan metin HTML olarak veya Word formatında TTS yöntemiyle kulaklıklara iletilebilir. Bu yöntemin tek dezavantajı Soru Cevap bölümünde konuşmacının yine de yabancı dilde konuşma gerekliliğidir.

3. HTML metinlerindeki linklere tıkladığında WordPoint'ten çok daha kapsamlı bir şekilde kaynaklar ve fotoğraf, ses ve video gibi sayısal materyaller gösterilebilir.

Sayısal katılım uygulamaları ve video bildiri

Özellikle uzak ülkelerden yapılacak katılımlar konusunda günlük hayatta ve bilimsel görüşmelerde kullanılan Görüntülü Konuşma uygulamaları bilimsel toplantılarda da kolayca kullanılabilir.

Yeni sunum tekniği konusunda son bir örnek olarak Video Makale ve Bildiri sunumundan söz etmek yararlı olacaktır. Bu yöntemle hazırlanacak Video Bildiri yöntemiyle, bir yandan konuşma yapılırken, diğer yandan da internet üzerindeki kaynaklar canlı olarak gösterilebilmektedir. Video Makale Bildiri yöntemiyle uzak sempozyumlara katılma konusunda yeni bir yöntem oluşturulabilir ve özellikle yabancı ülkelerden katılımcı zenginliği sağlanabilir. (YouTube, 2019)

GÜVENLİK VE GÜVENİLİRLİK

Sayısal teknolojilerin gelişimiyle birlikte, sayısal materyallerin güvenlik ve güvenilirliği konusu büyük önem kazanmıştır. Sayısal fotoğraf ve videoların çekim ve montaj aşamalarında kullanılan çeşitli yöntemler, belge niteliği taşıması gereken görüntülerin orijinal yapısını kolayca değiştirebilmektedir. Bu yolla üretilen sahte bilgi ve belgeler, dolandırıcılık, komplo ve psikolojik savaş amacıyla kullanılmaktadır. Gerçek görüntülerden

ayırt edilemeyecek özellikler taşıyan kurgu görüntüleri, kamuoyunu ve Siyasal Bilimler ve Uluslararası İlişkiler alanında çalışan bilim insanlarını da yanıltabilecektir.

Birkaç örnekle bu konuya açıklık getirebiliriz. Örneğin, el-Kaide Lideri Usame bin Laden'in özel bir ABD operasyonunda öldürüldüğü ve cesedinin denize atıldığı konusu uzun yıllardır tartışma konusudur. Laden'in ölümüne ilişkin kamuoyunu inandırıcı bir fotoğraf yayınlanmadığı gibi sonradan kurgulanan bazı fotoğraflar da bu kuşkuları daha da derinleştirmiş ve tartışmaların sürmesine neden olmuştur. (Latest tech tips, 2019)

Aynı şekilde kurgu yöntemleriyle oluşturulan sahte videolar konusunda, DAİŞ Terör Örgütü'nün infazları bir örnek oluşturmaktadır. Bu konuda vahşet içerikli görüntüleri örnek vermek yerine, gerçeklik algısı yaratan sinema teknolojileri örnek gösterilebilir. DAİŞ Terör Örgütü'nün bir proje olduğu düşünülürse, kamuoyu oluşturmayı amaçlayan bazı infaz videolarının da kurgu olması akla aykırı değildir.

Son yıllarda sahte fotoğraf üretiminin deşifre edilmesi ve gerçek görüntülerin tespiti konusunda önemli çalışmalar yapılmıştır. Bu konudaki en son ve güncel çalışma MIT (Massachusetts Institute of Technology) ve IBM'in ortaklaşa geliştirdiği GAN Paint Studio programıdır. Programın <https://mitibmwatsonailab.mit.edu/> adresindeki deneme sürümü indirilip kullanılabilir. Diğer yandan, sahte olduğundan şüphelenilen bir fotoğrafın benzerlerini bulmak için Google üzerinden görüntü ile arama yapılabilmektedir. Ayrıca <https://tineye.com/> sitesi de kuşku duyulan bir fotoğrafın ilk kez nerede yayınlandığını ve benzerlerini bularak gerçekliğin tespitine yardımcı olmaktadır.

Sahte video tespiti için, uzman kurgu yönetmenlerinin bireysel tecrübelerinin ötesinde gelişmiş bir teknoloji henüz bilinmemektedir.

Özellikle sosyal medya ve gazetecilik alanında güvenilir haber ve bilginin teyidi için internet ortamında erişim imkânı bulunan iki organizasyonu zikredebiliriz. Türkiye'de faaliyet gösteren <https://teyit.org> ve yurt dışında faaliyet gösteren <https://www.poynter.org> bir enstitü bünyesinde doğru haber teyidine imkân tanımaktadır.

SONUÇ

Ses ve görüntüye dayalı tarihsel belgeler, günümüzde yazılı belgeler kadar önemli hale gelmiştir. Gelişen teknolojilere öncelik vermesi ve öncülük etmesi açısından bilim adamlarına önemli görevler düşmektedir. Bu çerçevede içerisinde öncelikle, sözü edilen sayısal cihazların kullanımı ve sayısal materyallerin işlenmesi konusunda her bilim insanının bireysel becerilerini geliştirmesi ve gerekiyorsa bu konuda yeterli düzeyde eğitim alması gerekmektedir.

Yazı tarama, ses ve görüntü kaydetme imkânlarını bir araya getiren en basit cihazlar akıllı telefonlardır. Akıllı Telefonlar, canlı kaynaklardan veya kütüphanelerden sayısal belge edinme konusunda önemli imkânlar getirmiştir. Bu şekilde, bilgisayar, fotoğraf makinesi, kamera veya ses kayıt cihazı taşımadan bile bulunan ve karşılaşılan belgeleri sayısal ortamlara aktarmak mümkündür.

Bilim adamları ve araştırmacıların, güvenlik ve güvenilirlik unsurlarını en aza indirmek suretiyle bilimsel çalışmalarını sayısal materyaller ile zenginleştirilmesi, desteklemesi ve sunması vazgeçilmez bir zorunluluk haline gelmiştir.

Bilimsel kurumların ise özellikle uluslararası sempozyum, konferans ve toplantılarda yeni sayısal ve teknolojik yöntemleri kullanarak öncelik vermesi Türkiye'yi bu konuda öncü bir konuma taşıyacaktır.

KAYNAKLAR

- Anamed (2018). Ottoman Arcadia: The Hamidian Expedition to the Land of Tribal Roots (1886).
- Çelikcan, P. (2015). Osmanlı İmparatorluğu'na Dair Filmler ve Sorunları. Türk Sineması Araştırmaları. Erişim adresi: <http://www.tsa.org.tr/tr/yazi/yazidetay/178/osmanli-impatorlugu%E2%80%99na-dair-filmler-ve-sorunlari> Erişim tarihi: 10 Temmuz 2019.
- Çiçek, E. (2018). Sihirli Belge Fotoğrafın Osmanlı Devletinde Kabulü, Gelişimi ve II. Abdülhamid Dönemi, Social Sciences Studies Journal, Vol:4, Issue:23, pp.4581-4589.
- Erickson F. (2011). Uses of video in social research: a brief history. International Journal of Social Research Methodology, 14: 3, 179 – 189.
- Islamic World News, (2019). Erişim adresi: <https://english.iswnews.com/> Erişim tarihi: Ekim 2019.
- Jouko, A. & Jukka, K. (2015). From evidence to re-enactment: history, television and documentary film, Journal of Media Practice, DOI: 10.1080/14682753.2015.1041804
- Karabey, M. (1999). Cumhuriyet'in Sesleri, Tarih Vakfı Yayınları, İstanbul.
- Kuyucu, M. (2018) Gelenekselden Dijitale Radyo Mecrasının Popüler Basındaki Yeri: Radyo Haftası Dergisi. Gelenekselden Dijitale Uluslararası Medya Araştırmaları Sempozyumu, Ege Üniversitesi, İzmir. s.136-154.
- Latest tech tips (2019). How Fake pics of Osama Bin Laden's Dead Body was created? Erişim adresi: <http://www.latest-techtips.com/2011/05/how-fake-pics-of-osama-bin-ladens-dead.html> Erişim tarihi: Ekim 2019.
- Manaz, A. (2006). Stratejik Haritalar Atlası. İstanbul: IQ Kültür Sanat Yayıncılık.
- Manaz, A. (2019). Televizyon Yayıncılığında Somut Olmayan Kültürel Miras ve Popüler Kültür, Türk Dünyası Basın Sempozyumu, Amasya.
- Manaz, A. (2019). Ortadoğu Çatışma Bölgeleri Harita Arşivi. Erişim adresi: <https://www.flickr.com/photos/79647163@N07/albums> Erişim tarihi: Ekim 2019.
- ManazNet Web Sitesi (2019). Etkileşimli Ortadoğu Haritası. Erişim adresi: <https://www.manaz.net/#Harita> Erişim tarihi: Ekim 2019.
- ŞarkulAvsat (13 Ekim 2019). Kuzey ve Doğu Suriye Özerk Yönetimi genel seferberlik ilan etti. Erişim adresi:

<https://aawsat.com/turkish/home/article/1937981/kuzey-ve-dogu-suriye-ozerk-yonetimi-genel-seferberlik-ilan-etti> Erişim tarihi: Ekim 2019.

The Syrian Observatory for Human Rights (14 Ekim 2019). The Turkish forces try to encircle Ras Al-Ayn. Erişim adresi: <http://www.syriahr.com/en/?p=143902> Erişim tarihi: Ekim 2019.

YouTube (2019). PKK & YPG Suriye Uyuřturucu ve Kaçakçılık Ağı. Erişim adresi: https://www.youtube.com/watch?v=GDQF_PYg7G8 Erişim tarihi: Ekim 2019.